

calënder ladin

1982

**CASSA
RAIFFEISEN
DLA VAL BADIA**

calënder ladin

19+82

*dè fora da Ert pur i Ladins
dla Val d'Badia y Marô*

Stamparia PRESEL - Strada Castel Mareccio 3, Balsan - Tel. 41192

Dötes les fotos a curúsc é de Giuvani Pescoller - S. Martin

1982

L'ann 1982 é n ann scëmpl cun 365 dis.

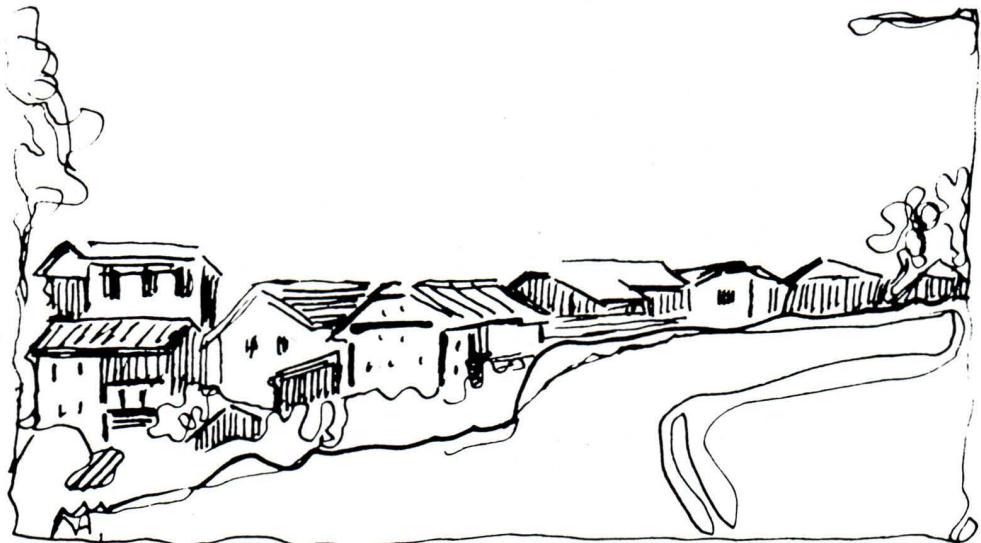
L'aisciüda mët man ai 20. de merz ales 23 y 56 minüè. L'isté mët man ai 21. de jügn àles 18 y 23 minüè. L'altonn mët man ai 23. de setëmber ales 9 y 46 minüè y l'invêr mët man ai 22. de dezember ales 5 y 38 minüè.

Festes de prezet pur la Dlijia y l' Stato talian é: dötes les domënies dl'ann, Nannü, Santa Maria dal Ciuf, Gnissant, l' Imaculata y Nadé.

L'Assënza o Palsacrusc, Les Antlês vëgn zelebrades la domënia dô y S. Guania (S. Bonia) la domënia plü daimprò ai 6. de iener.

Capiun é ai 24. de forà - Pasca ai 11. d'aurì - l'Assënza ai 23. de mà - PASCA DE MA' ai 30. de mà - Les Antlês ai 13. de jügn - SS. Cör de Iejù ai 20. de jügn y la próma domënia d'Advënt ai 28. de novëmber.

Scürëzes dl sorëdl y dla löna l'ann 1982. Te chësc ann éle 7 scürezes (l' plü gran numer de scürezes possibl te n n'ann): 3 scürezes totales dla löna y 4 parziales dl sorëdl. De chëstes n'odunse chilò da nos üna dla löna (ai 9. de iener dales 18 y 15 minüè ales 23 y 37 minüè) y na scürëza dl sorëdl (ai 15. de dezember dales 8 y 22 minüè ales 12 y 41 minüè).

lener-jené

1 Vändres

2 Sabeda

3 Domënia

4 Lönesc

5 Mertesc

6 Mercui

7 Jöbia

8 Vändres

9 Sabeda

10 Domënia

11 Lönesc

12 Mertesc

13 Mercui

14 Jöbia

15 Vändres

16 Sabeda

17 Domënia

18 Lönesc

19 Mertesc

20 Mercui

21 Jöbia

22 Vändres

23 Sabeda

24 Domënia

25 Lönesc

26 Mertesc

27 Mercui

28 Jöbia

29 Vändres

30 Sabeda

31 Domënia

Solenité de s. Maria, uma de Di

Basilio I' Gran, Gregöre, Dietmar

Solenité de s. Guania/Bonia

Mario, Angela da Fo., Roger

Emilia, Emiliana, Telesfor

Casper, Marciun, Baldesé

Valentin da Maran, Raimund, Knud

Severin, Erhard, Gudula

Lulian, Basilissa, Eberhard

Festa di Bato de nosc Signur

Igino, Paulin, Teodosio, Werner

Ernesto, Hilda, Stefania, Tatiana

Ilario, Heldemar, Iutta

Felize da Nola, Engelmar, Rainer

Romedio, Paul erem., Maoro

Marzelin, Honorat, Tasso

2. dl'ann, Antone dai tiers

Prisca, Odilo, Regina, Ulfrid

Mario, Otava pur les dlriages cr.

Bostian, Fabian

Agnese, Meinrad

Vinzenz, Teodolinde, Gaudenz

Emerenziana, Ildefons, Hartmut

3. dl'ann, Franzësch de Sales

Cunversciun de s. Paul, Welfram

Timoteo, Tito, Paula da Betlem

Angela Merici, Iulian

Tomësc d'Acuin, Carlo I' Gran

Ujöp Freinademetz, Valerio

Martino, lazinta, Serena, Diethild

4. dl'ann, Jan Bosco, Ludwiga

lener-Jené

Te chisc articli pro vigni mëis dl'ann m'ài punsé chësta ota de tó ca l' sport te nosta valada y l' mête in relaziun cun la vita de nosta jënt ia pur l'ann.

Düç sà che l' sport vëgn aldédaincö scrit gran, spezialmënter dala jënt jona, mo no mâ da chëra, mo inèc da jënt plü vedla. Chël pôn mâ inèc osservé vigni lönesc, sciöche gragn y picu cumpra les plates dal sport y lì fora döt cant, dala próma plata a l'ultima.

A di fora l' dërt mëssunse di, che l' sport é veramënter n gran bëgn y n gran ütl pur döta nosta jënt, pur i jogn sanbëgn, mo inèc pur i gragn.

I jogn che se dà jö cun l' sport, laora dessigü pur la santé dl corp, pur se allené, pur gnì plü gaierè y plü stersc; mo ai laora inèc pur la santé spirituala. "Mens sana in corpore sano", liôn bele plü dadî ti libri latins, y insciö éra pa in-

ce. Cun l' sport vëgnel adoré tan dërt l' tëmp liber y de chël n'él tan tröp al-dédaincö y an lascia da na pert n gröm d'atres cosses, che n'é nia dërtes o inèc cinamai de dann pur corp y anima.

L' sport é inèc bun de fà plü uniuun tla jënt jona y magari inèc de se urëi plü bun.

L' sport é spo spezialmënter de gran ütl pur jënt plü vedla. Al dëida i mantignì sagns y plü ligherzins. Al i tègn sö y i fesc dé forzes nöies pur l' laur da vigni dé. Na porsona che se lascia ia, é plü sotmetüda an gröm de maraties y vëgn cotan plü snel vedla. Purchël i vëgnel l' sport inèc dér racomané a jënt vedla. Pro l' sport alda pö inèc l' jì a pè o cun la roda. Tan bun ch'al fesc da jì sö pur munt, olà ch'al é ciámó laprò de buna aria.

La jënt jona che se dà jö cun l' sport, ne sta nia a ne fe nia y s'aüsa insciö inèc a lauré. Al é purchël inèc na scora al laur y na scora a rinforzé la orienté.

Forà

1	Lönesc	Brighta, Sigbert	D
2	Mertesc	Festa dla Prejentaziun dl Signur	
3	Mercui	Blaje, Ansgar, Oscar	
4	Jöbia	Veronica, Ioanna de Valois, André	
5	Vëndres	Ingenuin, Albuin, Agata	
6	Sabeda	Paul Miki, Dorotea, Amando	
7	Domënia	5. d'ann, Richard, Ava, Nivard	
8	Lönesc	Iarone, Emiliani, Milada, Filipo	
9	Mertesc	Apollonia, Lambert, Alto	
10	Mercui	Scolastica, Wilhelm	
11	Jöbia	S. Maria da Lourdes, Dietwert	
12	Vëndres	Gregöre II, Helmward, Reginald	
13	Sabeda	Herlinde, Echehard, Castor, Gisela	
14	Domënia	6. d'ann, Zirill, Metodio, Valent.	
15	Lönesc	Sigfrid, Trudmar	
16	Mertesc	Iuliana, Filippa, Faustin	
17	Mercui	17 Fundaturs di Serviti	
18	Jöbia	grassa - Scimun, B. Angelico	
19	Vëndres	Conrad da Piacenza, Irmgard	
20	Sabeda	Eleuterio, Amata, Falco	
21	Domënia	7. d'ann, Pire Damiani, Germano	
22	Lönesc	Catedra de S. Pire, Margarita	
23	Mertesc	CARLASCE', Policarp, Otto, Odo	
24	Mercui	CAPIUN, Ethelbert, Ida	
25	Jöbia	Walburga, Adeltrud	
26	Vëndres	Dionijio, Metilde, Alex	
27	Sabeda	Gabriel Possenti, Leander	
28	Domënia	1. de Carsëma, Roman, Silvana	

Forà

Sc'al é gnü scrit tl mëis de jené val' in general söl sport, spo urunse sëgn de forà impü udëi, cì sport che vëgn fat de plü te chësc mëis.

I furesti vëgn bele da Nadé pur jì cun i schî y chësc é inèc l' sport che vëgn pratighé l' plü pur düè i mëisc dl'invêr.

Dô les vacanzes da Nadé él la maiù pert di furesti che s'un va indô, mo val' él tres ciámó che sta chilò da nos pur jì cun i schî y ara suzed' che ai mët man de gnì tres de plü, plü ímant che an va cun la sajun da d'invêr.

De forà él pa spo scialdi plëgn o inèc, da Carnescé fora, plëgn dl düt. L' sport de chësc mëis é sanbëgn l' jì cun i schî. Gragn y picí, storc y rudunc, tudësc y taliagn y de vigni atra nazionalité n'udunse fora pur chères néis, cun guanç de vigni curù y de vigni fatöra.

L' jì cun i schî é sëgn na ota gran moda. Sö pur nostes mutns vál n gröm de lifç, inèc de massa, y insciö pôn raité

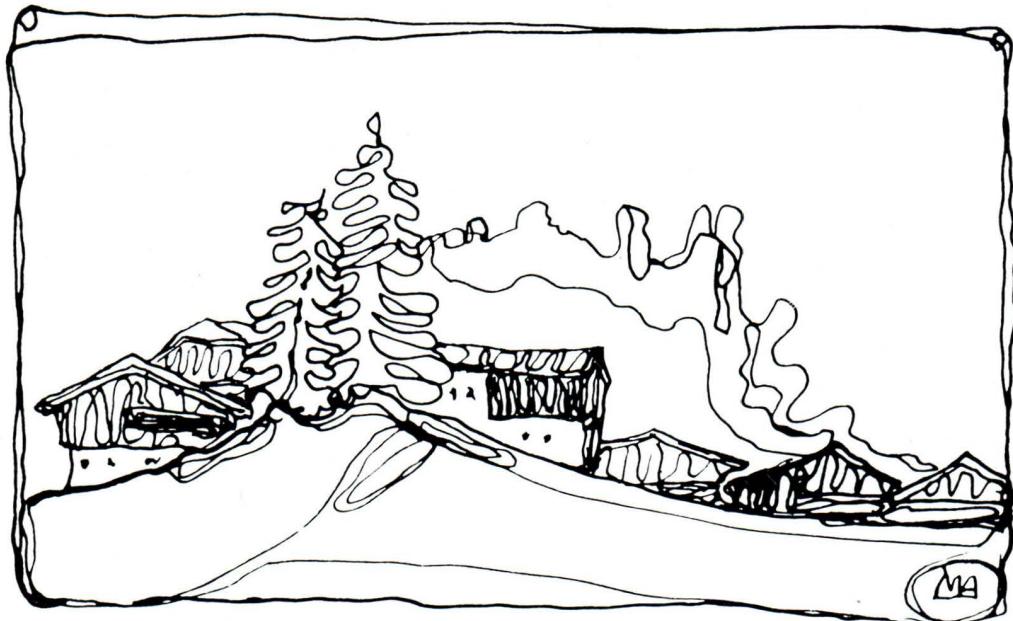
söpért y jöpert, les pistes é batüdes y al n'é tan tröc che ai salta çinamai adöm y se fej pa propi dassënn mé, tan che al n'é inèc bele sté de morc y tan che ai é stà sforzà de mëte sëgns sön les pistes, che jënt sàis olà jì, mo dér gonót ne vegnél nia metù averda y insciö suzéderes mefo impò dötes.

Schî àn inèc de vigni sort aldédaincö, de vigni grandëza, de vigni curù, de lëgn y de plastich, de lerç y de strënc, de cënt firmes y fabrichs. Vignun mina de avëi i miùs.

Pro i schî d'aldedadincö indere ôl pa inèc ester i dér ciálzà, fac aladô, che ai passenëis bëgn pro i schî. Chisc ciálzà é dér gragn y podôrs y ai mëss avëi n dér pëis. An vëiga mâ sciöche ai strëfla adalherch cun chi ciálzà di schî, sciöche ai ess plom ti pîsc.

Pro i schî y i ciálzà spo ôl inèc ester döt l'ater guant aladô y a splighé sö chël, oressel ester n liber apostà, ciudi che al n'é de tan de sorts y vign'ann indô d'atres sorts.

Al ô pa döt ester pur i jî dô ai temps.

MA

Merz

1	Lönesc	Albino, Albina, Davide, Roger
2	Mertesc	Agnese, Grimo, Carlo l' Bun
3	Mercui	Cunigunda, Friedrich, Liberat
4	Jöbia	Casimir, Rupert
5	Vëndres	Dietmar, Oliva (Olla)
6	Sabeda	Fridolin, Ziriach, Nicoleta
7	Domënia	2. de Carsëma, Perpetua, Felix
8	Lönesc	Jan de Dî, Eddo
9	Mertesc	Franzisca da Roma, Demenico Savio
10	Mercui	I 40 martiri, Milio
11	Jöbia	Tarejia Redi (Rosina), Alram
12	Vëndres	Max, Beatrize, Engelhard
13	Sabeda	Paolina, Rosina, Patrizia
14	Domënia	3. de Carsëma, Metilde, Evi
15	Lönesc	Clemens Maria Hofbauer, Loise
16	Mertesc	Heribert, Gummar
17	Mercui	Patrick, Gertrud, Diemut
18	Jöbia	Zirillo da Gerusalem, Eduard
19	Vëndres	Solenité de s. Ujöp
20	Sabeda	Wolfram, Claudia, Irmgard
21	Domënia	4. de Carsëma, Christian, Alex
22	Lönesc	Lea, Elko (Elmar)
23	Mertesc	Toribio Mongrovejo
24	Mercui	Adelmar, Catarina, Flavio
25	Jöbia	Solenité d'Anunziaziun
26	Vëndres	Ludger, Emanuele, Lara
27	Sabeda	Haimo, Frown
28	Domënia	5. de Carsëma, Dom. Foscia
29	Lönesc	Helmut, Ludolf
30	Mertesc	Bertoldo, Gherino
31	Mercui	Cornelia, Benjamin, Lambert

Merz

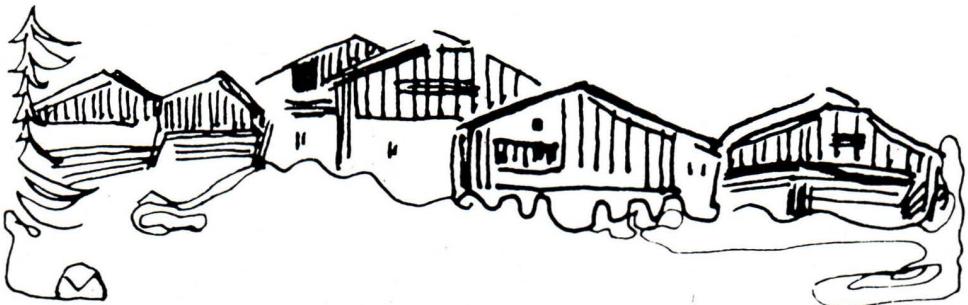
Chilò da nos unse incè de merz ciamó tres nëi la maiù pert, spezialmënter olà che al é turism da d'invêr. Ti païsc ales basses dla Val Badia n'él pa bëgn sëgn de merz apëna plù nëi, mo furesti élé ciamó valgamia, ciudi che ai vir impù miù marcë y vigni dé vai cun sù auti ti païsc alalt dla valada, olà che al é ciamó datrai nëi cina de mà fora.

Plü dadî, dan da 40 agn, can che l' scrivan de chêstes lignores ê te chi agn scialdi jogn, jôn pa bëgn inçè cun i schî, mo laota êl bëgn dôt atraménter y chi che fajô sport cun i schî, l' fajô magari plü dërt co aldédaïncö. An â pa bëgn inçè schî de lëgn, bì fac, mo sanbëgn che la "Bindung" ê cotan plü scëmpla y i cialzà ê mefo cialzà da munt. De extra guanc n'adorân pa nët nia laota. Na buna ciûria bëgn urôl pa ester. Lifc n'êl laota degûgn y pistes gnanca ne y inscio mëssân ji söpert a nëi intiera sanbëgn, bel plan, plan, un n iade iapert y spo indô capert, cina che an ê sönsom. Gunot ân pa bëgn ores da ji söpert y laprò ciasfan pa inçè l' cialt, tan de plü che söl spiné ân pö n bel gran ruchsoch cun pan,

val' liagna o cioce y sanbëgn inè val'
picia angostara de ega de vita y na maiù
cun vin.

Can che an ruvâ sönsom, spo ên pa
bëgn scialdi stanç y an se sentâ jö dô
val' tablé da munt o val' ciasota. An se
tulô spo na buna boçia de ega de vita
pur ne se trà nia ados val' desfridida.
Spo gnôl dauri söl' ruchsoch y an se go-
dô dötes chères bunes cosses, che an s'â
porté sö cun tan de fadia. Can che an â
ruvé, spo ti ciarân ales munts y ales vals
y a döta la bela natöra. Chilò él chël
crêp, ailò él chël ater crêp, chilò él chë
munt y ailò él chë atra munt; chilò él
chisc corëc da ciafë d'isté y ailò chi atri.
An se cuntâ spo inçè magari val' storia
da ri. Mo inultima mëssâl pa gnì cianté
y cighé. Spo se vistîn indô i schî y piâ jö,
sanbëgn a nëi intiera, che döt stöpâ.
Chësc è l' jì cun i schî da laota.

Y sègn me lasciassi dì, ci che é plü sport y plü bel: l' jì cun i schî da laota o chël da sègn, olà che al n'é di cènè y cènè sön chères pistes, che ai n'é apëna bugn de se tignì fora, olà che l' jì cun i schî é deventé na industria y olà che chi che va cun i schî è mâm plü deventà numeri che salta ia y ca zënsa se saludé.

Auri

1	Jöbia	Hugo, Irene, Zesario	( )
2	Vändres	Franzësch de Paula, Sandrina	
3	Sabeda	Richard, Maria d'Egito	
4	Domënia	dl'Uri, dla Pasciun, Isidoro v.	
5	Lönesc	Vinzenz Ferrer, Iuliana	
6	Mertesc	sant, Sisto I., Pire mart.	
7	Mercui	sant, Jan. Bat. de La Salle	
8	Jöbia	santa, Walter, Manegold, Beata	
9	Vändres	sanç, Maria Cleofa, Waltrud	( )
10	Sabeda	santa, Engelbert, Ezechiel	
11	DOMENIA	SOLENITE' DE PASCA, Gemma Galg.	
12	Lönesc	de Pasca, Zeno, Herta, Iulio I.	
13	Mertesc	Marin I., Paul diacono	
14	Mercui	Valerian, Lidwina, Ernestina	
15	Jöbia	Huna, Nidgar	
16	Vändres	Bernardette Soubirous, Bened.	
17	Sabeda	Rudolf, Eberhard	( )
18	Domënia	Blancia, 2. de Pasca, Agia	
19	Lönesc	Leo IX., Gerold, Otbert	
20	Mertesc	Wiho, Hildegund, Odette	
21	Mercui	Anselmo, Conrad da Parzham	
22	Jöbia	Caio y Soter, Wolfhelm	
23	Vändres	Iorz, Adalbert	
24	Sabeda	Ciascian, Gigile, Fidelis	
25	Domënia	3. de Pasca, Merch evang. Erwin	
26	Lönesc	Cleto, Ratbert, Consuelo	
27	Mertesc	Pire Canisio, Zita, Marianna	
28	Mercui	Pire Chanel, Germano, Hugo	
29	Jöbia	Catarina da Siena, Roswita	
30	Vändres	Pio V., Heimo, Rosmunda	( )

Auri

Chilò da nos él sö alalt ciamó scialdi
da d'invêr y purchël podunse ciamó n
pü baié dl sport da d'invêr.

Chisc ultimi agn él inè gnü sö l' bel sport da jì cun i "pattini" o "Schlittschuhe". Co che an i dij a chësta sort de schî pur ladin, ne sài nia y purchèl ài metü l'inom talian y tudësch, spo capësciu dessigü ci che al é miné. Al é mefo de té pici schî de metal che à i ciantuns dër taiënc y che vëgn tacà söi cialzà. Cun chisc pici schî van spo söla dlacia. Al é chësc n sport dër nobel y adaté pur gragn y pici. An n'adora nia lifc y pistes, mo madër na buna dlacia dër lizia. An n'à nia bria de jì sòpert, ma tres mâ ia y ca y an pô fa n gröm de formes, can sön üna na iama, can söl'atra y sanbëgn inè sön trames döes. Imprüma él n pü prigo da tomé y ailò pôn pa propi se fa n pü mé, mo can che an sà na ota valgamilia, spo él n sport che fesc gran plajëi.

D'invêr él spo da vedlamënter incà dër

cunesciü l' sport da ji cun la liösa (i mårói disc lösa, chi da La Val disc lüsa, chi da Lungiarü disc liosa y düc i atri dla valada disc "liösa"). Chësc sport é bëgn dër vedl. Plü dadí jôn incè cun pataròc, chël é döes brëies stortes sciöche liöstri y öna suraia pur se sënté. I pataròc i dòn plülere ai pici mituns, ciudi che ai ne vaina propi dër debota.

Formes de lioses él inè n gran gröm y aldédaincö n'àn èinamai dér de basses y pesoèces pur chi che va dér debota y va a fa gares. Al é èinamai gnü fat pistes da lioses, sciöche sö La Val y pistes dlacianades pur lioses, sciöche a Valdaura da mez. Ailò scé él datrai da tumëi da ciaré pro, tan debota vâi.

Da nominé él ciámó l' jí cun i schí sö-la "loipe", che vëgn tres plü de moda. I schí è plü strénç y an va feter tres rudunta fora, mā püch sö y jö. Al é chësc n sport che fesc dessigü dér bun, ciudi che al mët in movimënt düc i muscoli, mo al é ince n sport n pü de fadia.

Ci che é veramënter sport, é döt bel!

Mà

1 Sabeda

2 Domënia

3 Lönesc

4 Mertesc

5 Mercui

6 Jöbia

7 Vëndres

8 Sabeda

9 Domënia

10 Lönesc

11 Mertesc

12 Mercui

13 Jöbia

14 Vëndres

15 Sabeda

16 Domënia

17 Lönesc

18 Mertesc

19 Mercui

20 Jöbia

21 Vëndres

22 Sabeda

23 Domënia

24 Lönesc

25 Mertesc

26 Mercui

27 Jöbia

28 Vëndres

29 Sabeda

30 Domënia

31 Lönesc

Ujöp laurant, Arnold, Berta

4. de Pasca, "dles vocaziuns"

Filipo y Iaco, Alexander I.

Florian, Guido, Verena

Angelo, Godehard, Verena

Marcuard, Antonia

Helga, Gisela

Evodia, Wigger

5. de Pasca, Beatus, Volkmar

Epimaco, Gordian

Gangolf, Mamerto

Nereo, Schille, Pancraz

Servaz, Imelda

Matia apost., Bonifaz

Isidor paur, Sofia

6. de Pasca, Jan Nepomuz.

Pascal Baylon

Jan I., Erich IX, Felize

Zelestin, Ivo, Kuno

Bernardin, Elfrida, Valeria

Hermann Josef, Erenfrid

Iulia, Rita, Renata, Milio

Solenité dl'Assënza, Jan

Ester, Dagmar, Madalena

Beda, Gregöre VII., Urban

Filipo Neri, Maria Anna

Agostin v. C., Burno

German, Rodar

Maximilian, Irmtrud

**Solenité de Pasca de Mà,
de Pasca de mà, Vijitaziun**

Mà

Mo sëgn de mà mëssunse bëgn lascé l' sport da d'invèr, scebëgn che sö pur munt él pa ciamó datrai nëi bel assà, mo ara ne tègn plù nia y sc'an ô jî suraia, spo van èina jö a funz, ciudi ch'ara é frada.

De mà mettel pa bëgn pur dassénn man l' sport de trà al palê. Al é dér n bel sport y n sport dér vedl, mo no chilò te nosta valada, chilò l'unse bëgn impormó pùc agn y na plaza dl sport pur l' palê s'à arjigné pur prüm chël païsc, che ai disc ch'al é l' plù ért, Rina. Al n'ë bëgn inçè de chi che cuinâ n pü, ch'ai dijô che ai messâ taché l' palê te n spogat, mo in realtà ési da respeté, ciudi che ai se prô, adincuntra chë jënt jona, jogn y jognes, che sta mà slungà sön chi banç o intra-vaià dô val' mûr a ciaugné media americana, chë sort de jënt ne ruvarà mai a

val' de dërt y an vëiga che ai é malcunténè y che ai se stüfa a mort. De té jënt jona ne sà nia da se tripé cun val' bun divertimént, cun val' bel jüch, cun val' teater, cun èianté y d'atres cosses ada-tades pur l' tèmp liber.

Purchël él tan d'acunsié l' sport ala jënt jona, side pa l' palê o l' tennis o l' chidlé o l' salté o d'atres sorts de sport. L' plù stlet é l' sté a ne fa nia, ciudi che ailò vëgnel la tentaziun al fumé, al bëire y nia inultima ala droga, che ruvina tan de jënt jona.

Plazes pur l' sport dl palê él spo gnü fat te de plù postè, sciöche a S. Martin, a Al Plan, a La Ila, a Corvara y de te pi-ceres inçè te d'atri postè.

De gran jënt y inçè jënt plù vedla à inçè metü man da fa sport cun jì cun la roda da raité, da jì a pè plù lunc. Döt chësc fesc bun pur corp y spirito.

Jügn

1	Mertesc	Iustin, Luitgard
2	Mercui	Marzelino, Pire, Erasmo
3	Jöbia	Carlo, Lwanga, Morand
4	Vëndres	Franzësch Car., Crista
5	Sabeda	Norbert, Bertrand
6	Domënia	Solenité dla SS. Trinité
7	Lönesc	Robert, Adalher
8	Mertesc	Engelbert, Medardo, Helga
9	Mercui	Efrem, Primo, Felizian
10	Jöbia	Beat Heinrich da Balsan
11	Vëndres	Barnaba, Rimbert, Adelheit
12	Sabeda	Leo III., Odulf, Eschi I.
13	Domënia	Solenité dles Antlês, Antone
14	Lönesc	Burkhard, Eppo, Gottschalk
15	Mertesc	Vi, Lothar, Gebhard
16	Mercui	Benno, Gherino, Luitgard
17	Jöbia	Adolf, Eufemia
18	Vëndres	Merch y Marzelino
19	Sabeda	Romuald, Gervasio, Protasio
20	Domënia	12. dl'ann, Festa di SS. Cör de Gejù
21	Lönesc	Luije, Alban, Radulf
22	Mertesc	Paulin, John Fisher, Tomësc
23	Mercui	Edeltraud
24	Jöbia	Nadé de s. Jan Bat.
25	Vëndres	Eleonora, Dorotea, Wilhelm
26	Sabeda	Vigile, Jan y Paul
27	Domënia	13. dl'ann, Emma da Gurk
28	Lönesc	Ireneo, Diethild
29	Mertesc	Solenité de S. Pire y S. Paul
30	Mercui	I martiri da Roma, Otto

Jügn

L' sport chilò da nos sëgn de jügn é pu mâ feter l' medemo co de mà. Les squadres dal palê s'é formades ciámó plü avisa y les sabedes y les domënies vëgnel dassénn soghé.

Al s'é ince formé squadres de dér de jogn, de mituns da scora y mefodér chi é pa interessà ciámó plü co i atri y pro n té jüch feji pa sciöche al jiss l' maiù pest dl monn.

Val' d'ater uressi sëgn chilò nominé in cürt. Purnant che la nëi s'un va, spo mëtun ince man d'aldì tres de plü i motors da raité y al vëgn ince dit, che al é n sport. Che al é n sport ince chël, n'é dessigü nia da dubité. An vëiga pö tan de gares cun i motors da raité che al vëgn fat, sön de beles strades y ince mä fora pur de té sëmenes, sö pur chi cõi y cínamai do chi rüs: al é les gares a gymcana, o sciöche an ti disc.

Lasciun döt avarëi chësc, mo raité fora pur l' païsc o fora pur d'atri zentri d'abitaziuns cun na vera mata y tó demez dal motor ciámó val' toç, che la vera vëgnes ciámó maiù, chël n'é dessigü nia plü sport, mo bel l' cuntrare al sport, ciudi che l' sport é scora y educaziun ala cherianza y al respet ai atri, mo chë vera ruvina i nerf di atri, ruvina la pêsc di païsc, ruvina l'aria de n païsc y é n sëgn de pücia o degüna cherianza, n sëgn de crüdelté y de ester grôi. Tan gonót vëgnel ciámó fat aposta. L' sport é bëgn döt val' d'ater. Fa chësta vera é veramënter mä fa da dessené ai atri, burjé penzinn, che costa tan tröp, y ruviné motors. Ci che riguardëia chësc problem, uressi di ala jënt jona: "Lascede chi aè, ai ne se porta degun respet, mo sënn y desplajëi y i laurëis cuntra i regolamënc dla strada, a chi che nos düc canè sun obligà da se tigni, spo se fajarëis respeté.

Iuli-Messé

1	Jöbia	Dietrich, Teobald
2	Vëndres	Martiniano
3	Sabeda	Tomêsc apost.
4	Domënia	14. d'ann, Ulrich, Berta
5	Lönesc	Antone Maria Zac.
6	Mertesc	Maria Goretti, Tarejia L.
7	Mercui	Willibald, Edelburg
8	Jöbia	Edgar, Chilian, Adolf
9	Vëndres	Veronica Giul., Agilolf
10	Sabeda	Knud, Erich, Olaf, Engelbert
11	Domënia	15. d'ann, Benedict, Olga
12	Lönesc	Fortunato, Jan Gualbert
13	Mertesc	Heinrich re y Cunigunda
14	Mercui	Camillo de Lellis, Franz
15	Jöbia	Bonaventura, Egino (Egon)
16	Vëndres	Maria dl Carmelo, Carmen
17	Sabeda	Alejio, Marian, Donata
18	Domënia	16. d'ann, Friedrich, Arnold
19	Lönesc	Iusta, Rufina
20	Mertesc	Margarita, Elia, Wilmar
21	Mercui	Laurënz da Brind., Daniele
22	Jöbia	Maria Madalena, Verena
23	Vëndres	Brighita, Apollinare
24	Sabeda	Cristofor, Cristina, Loise
25	Domënia	17. d'ann, Iaco apost., Thea
26	Lönesc	Iachin y Anna
27	Mertesc	Lucano, Pantaleon, Natalia
28	Mercui	Innozënn, Benno, Vittoria
29	Jöbia	Marta, Luzilla, Flora, Olaf
30	Vëndres	Pire Crisologo, Faustin, Ing.
31	Sabeda	Nazio da Loyola, Germano

Juli-messé

L'isté é la bela sajun, olà che la næi se n'é trata sö alalt o é ñinamai sparida dl döt. Al vëgn spo adalerch furesti da döt l' monn oramai a i ñiaré y amiré nostes beles mutns, y no mā chël, mo ai vëgn adalerch pur jì sön nostes beles mutns y sön nüsc bì crêp a ñiaré intoronn y a cunsidré la bela natüra dles Dolomites y de dötes les gran y beles mutns incëria.

Ji sö pur munt: chësc é dessigü dér n bel sport y al é tres plù jént che fesc chësc sport. Laprò él n sport dér sann pur gragn y pici. Düc i muscoli vëgn metüs in movimënt. Laprò àn ocajiun de i ciàré ai tiers de bosch y dles munts, de cunsidré i lègns de nostes munts, les piantes, i ciüf y les erbes y inèt les fontanes, i lèc y i rüs. Döt à so bel da déca y ne vëgn impò ne almanco, döt à süa poesia da i cuntej ala jént, a un insciö y a l'ater atramenter.

Tan de iadi che an fesc ince la mede-
ma munt o l' medemo crëp, vigni iade
àl d'ater da se lascé udëi, vigni iade àl

val' da nü. De té iadi sö pur munt se fesc amîsc dles munts y dla natöra y la bela natöra se tira plü daimprò al creadù y nobilitëia nosc caracter, nüsc pinsiers y döta nostra vita.

Purchël n'él nia dërt y nia sport, sc'i jun mâ cun val' auto sö pur na munt, olà che al é strada y apëna ch'i gnuñ fora d'auto, ch'i jun atira ite te val' betula y stun ailò ores alalungia a trà ite fûm y d'atra stleta aria y gnuñ spo indô fora pur senté indô ite t'auto y besé a ciasa.

Sc'i sun amîsc dla natöra, spo n'urunse nia la ruviné cun l' sciüsciüre y la vera de val' motor da raité o cun sciuré inmalora angostares, bossi, scarnüc, tases de nylon, papiers y d'autres cosses. Sc'i sun stà bugn da porté söpert döt chël patüc, spo sarunse incë bugn de l' porté jöpert öt. Co ciarassera pa fora, sce vignun lasciass döt chël patüc incërch? Al foss veramënter da dodé.

Inèc l'idea dl sport se disc de mostré amur y respet a l'atra jënt, ales cosses di atri y inèc a döta la natöra instëssa.

Chi che ô gni respetà, dess respeté i
atri.

Agost

1 Domënia

2 Lönesc
3 Mertesc
4 Mercui
5 Jöbia
6 Vëndres
7 Sabeda

8 Domënia

9 Lönesc
10 Mertesc
11 Mercui
12 Jöbia
13 Vëndres
14 Sabeda

15 Domënia

16 Lönesc
17 Mertesc
18 Mercui
19 Jöbia
20 Vëndres
21 Sabeda

22 Domënia

23 Lönesc
24 Mertesc
25 Mercui
26 Jöbia
27 Vëndres
28 Sabeda

29 Domënia

30 Lönesc
31 Mertesc

18. d'ann, la Porziuncula

Eusebio, Maria d. Angeli
Lydia, Burkhard
Ja Maria Vianney d'Ars
S. Maria dala Néi, Oswald
Trasfiguraziun dl Signur
Sisto III, Caietan, Afra

19. d'ann, Domëne, Ziriach

Roman, Altmann
Laurënz, Astrid, Laura
Clara, Susanna, Filomena
Hilaria, Eculana
Ciascian, Ponziano, Gerold
Maximilian Kolbe, Meinrad

20. d'ann, Solenité de S. Maria dal Ciüf

Rocco, Stefo, Alfred
Iazinto, Gralmann, Guda
Elena, Claudia
Jan Eudes, Sebald, Sighert
Bernard, Samuele, Isolde
Pio X., Balduin

21. d'ann, Maria Regina

Rosa da Lima, Richilde
Berto apost., Michaela, Isolde
Ludwig, Senese, Ujöp Calas.
Zefori, Margarita da Faenza
Monica, Gebhard, Zejario
Agostin, Elmar, Adelinde

22. d'ann, Jan Bat., Sabina

Heribert, Amadio
Raimund, Paulin

Agost

L' maiù cialt porta gonót les prômes edemes d'agost. An vëiga spo schires de jënt sö pur les munts.

Tan che al é da cunséntì chël bel sport de rodé fora pur les munts ala jënt, tan fossel inèce da insigné la jënt l' dër comportamënt sòles munts.

A nos amîsc dles munts ne sàl nia bel, mo burt, sc'i udun dlungia na té ütia de munt schires de jënt sladà ite desnüs o oramai desnüs, che sta a surëdl, sciöche sòla spona dl mér y al vëgn inmënt, nia de ester sön na munt mo a Jesolo o a Rimini. Chi che va mâ sö pur munt pur gnì rosc, fesc mi s'un sté cajö.

N sport fossel inèce ji a funguns, mo can ch'i lasciun gnì chisc furesti mâ pur gnì a funguns, spo ne fajunse nia dërt. Chësc problem aldiss inèce de gnì metü a regula. Nüsc paurs à païé les cultes pur cénç y cénç agn pur sù bosc y sëgn vëgnel chisc furesti adalerch y se paia les vacances cun funguns di paurs. Chi furesti che vëgn mâ chilò adalerch pur i

funguns, fesc damì da s'un sté demez.

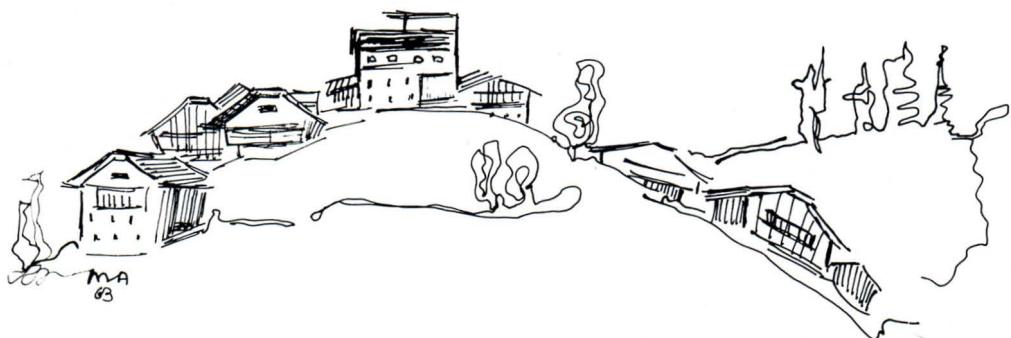
N sport é sanbègn inèce l' jì a la cacia y chilò é pur furtüna döt bel reguillé da normes y a chères normes n'él bia tan sauri da i sciampé.

Sanbègn vëgnel sëgn d'isté trat al palê. Le squadres sà bele tan che ares é buñes de fa y sce ares à na possibilé de davagné. N iade ch'i à ciaré pro a na té partida, ài udü che ai metô man a devené dër grôi y de fa da ion mé ai atri. Chël momënt n'él nia plü sport y i m'un sun jü demez. Inèce da chi che ciarâ pro, aldîn parores sciöche "cópele", "spachi i òsc". Val' de té n'alda nia ester y é dër dalunc dal sport.

Inèce na purdüda alda da gnì tuta sö cun lealté spo cunesciun l' bel caracter y l'educaziun.

Tres de plü n'un vëigun inèce sëgn de chi che va cun la roda da raité. Inèce chël é dessigü n sport dër sann.

Impò dessun se recordé, che an dess pro vigni sport tó cunt dles forzes che an à y nia les strabacé, scenó podess pa inèce l' corp s'un sintì pur döta la vita.

Setëmber

- 1 Mercui
 2 Jöbia
 3 Vëndres
 4 Sabeda
5 Domënia
 6 Lönesc
 7 Mertesc
 8 Mercui
 9 Jöbia
 10 Vëndres
 11 Sabeda
12 Domënia
 13 Lönesc
 14 Mertesc
 15 Mercui
 16 Jöbia
 17 Vëndres
 18 Sabeda
19 Domënia
 20 Lönesc
 21 Mertesc
 22 Mercui
 23 Jöbia
 24 Vëndres
 25 Sabeda
26 Domënia
 27 Lönesc
 28 Mertesc
 29 Mercui
 30 Jöbia

- Egidio, Verena, Ruth
 Margarita, Nonnosus
 Gregore l' Gran, Sofia
 Rosalia, Rösa da Viterbo
23. dì'ann, ANGELI CUSTODI
 Magnus, Beata
 Regina, Madlberta, Adula
 NADE' DE S. MARIA, Adrian
 Corbinian, Pire Claver
 Consacraz. dl Dom da Pursenù
 lazinta, i martiri dl Japan
- 24. dì'ann, Inom de Maria**
 Jan Crisostomo, Notburga
 Ejaltaziun dla s. Crusc
 s. Maria dai 7 dolurs, Dolores
 Cornelio, Ziprian, Eufemia
 Robert Bellarmin, Hildegard
 Lambert, Ujöp da Cupert
- 25. dì'ann, Genaro**
 Eustachio, Fausta
 Mateo apost., Giona, Debora
 Moriz, Tomësc da Villan.
 Lino, Tecla
 Rupert, Virgil, Hermann
 Claus da Flüe, Firmin
- 26. dì'ann, Cosma y Damian**
 Vinzenz de Paul, Hiltrut
 Wenzeslau, Lioba, Ditmar
 Michiel, Gabriel, Rafael
 Iarone, Urs. y Vitorio

Setember

Cun l' mëis de setëmber junse bele dassënn adincuntra ala ria sajun, mo sce chësc mëis à ciámó bel tämp, spo él ciámó n mëis veraménter bel da rodé incérch spezialmënter, ciudi che sö pur munt pôl ester dér cialt, spo n'él nia plü chël rummel de jënt, che an ne sciasia apëna da se tignì fora te chères sëmenes, mo al é scialdi mâ plü i dér turisç che roda, y l'aria é tan tlera che an vëiga i crëp y les munts tan avisa, sciöche ares foss taiedes fora dal cil bel brüm. Al é bëgn vëi che i dis é cotan plü cùrc, mo ai é pa bëgn impò ciámó tan lunè che an pô fa iadi lunè pur munts y pur valades.

De setember él inçë inscio les segrest
te chi païsc y la jént s'abina adüm a se
fa l'aurela cörtä y a se divertí.

Dér n bel sport foss dessigü inè l' chidlé. Dan da valgûgn agn àn metü sö chères chidlares automatisc y tl pröm parôl sciöche ares gniss adorades. Al é vëi, al n'ê dér tröc che jô te chères chi-

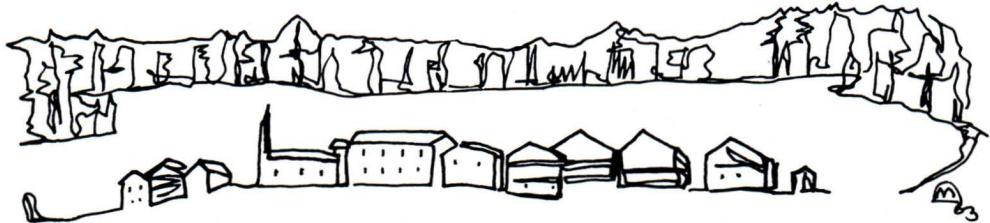
dlares automatisc, mo sëgn ài lascé dô dassënn. Les gaujes é spezialmënter döes, purciudi che ai à lascé dô: imprüma de döt purciudi che chèl chidlé é scialdi cér y nia düc ne pô s'l vaighé; pur l' secundo, purciudi che an mëss chidlé tan snel, sce an ô fa valgunes chidlades denant che la trapola se stlüji, y al é insciö veraménter massa fadia pur tröc.

Co fossera pa, sce al gniss indô metü
sö les chidlares naturales. Plü dadî n'âi
mâ de chères y al ê n bel divertimënt
pur tan de jént y düc pudô tó pert, in-
è chi che n'â nia massa munëda te gôsa.

Te val' païsc n'an indô metü sö de chères y al é tres jént laprò che se gode n monn, inscio da passé ailò l' têmp liber y deperpo vëgnel cuntè stóties da ri y fat val' matades y la jént s'un va spo cuntènc a ciasa.

An ciafass pa bëgn inèc aldédaincö ciámó de chi che metess sö i chidli, mā bel assà.

N d r sport ne va nia tan s l davagn , mo al ciara de se divert  lapr  y de tr  fora n  tl pur l' corp y pur l' spirito.

Oktober

1	Vëndres	Tarejia, Remigio
2	Sabeda	Angeli cust., Luitger
3	Domënia	27. dl'ann, dl Rosare
4	Lönesc	Franzësch d'Assisi
5	Mertesc	Plazido, Mainolf
6	Mercui	Bruno, Renato
7	Jöbia	S. Maria dl Rosare
8	Vëndres	Scimun
9	Sabeda	Dionijio, Jan Leon, Emanuela
10	Domënia	28. dl'ann, Franzësch B.
11	Lönesc	Gutmar
12	Mertesc	Max, Edwin, Orestes, Serafin
13	Mercui	Eduard, Coloman, Aurelia
14	Jöbia	Calisto, Hildegunt, Fortunata
15	Vëndres	Tarejia d'Avila, Aurelia
16	Sabeda	Sol. Consacraziun dles dlusses
17	Domënia	29. dl'ann, Dom. dles Misciuns
18	Lönesc	Lüca evang.
19	Mertesc	Jan Brebeuf, Paul dla Crusc
20	Mercui	Wendelin, Vitalis
21	Jöbia	Ursula, Hilarion
22	Vëndres	Salome, Cordula
23	Sabeda	Jan de Capistr., Oda, Roman
24	Domënia	30. dl'ann, Antone Maria
25	Lönesc	Crispin y Daria, Crisant
26	Mertesc	Evarist, Sigibald, Armando
27	Mercui	Wolfhard, Sabina
28	Jöbia	Scimun y lüda Tad, apost.
29	Vëndres	Feruzia, Ermelinde
30	Sabeda	Alfonjo Rodrigues, Dietger
31	Domënia	31. dl'ann, Wolfgang, Cristof

Otober

Otober é l' mëis da d'altonn, che intenj ciámó n iade la natöra cun düc i curüsc che ara à sólo paleta y al sà ciámó bel da sté a surëdl fora dan porta sön banch o te feranda cina da sëra, can che l' surëdl florësc y s'un va a durmì dô chi jûs jö

pur gnì da doman plü tert
y pur s'un ji indô plü tert a i lascé la lerch ala nöt.

L' sport dl palê y tagn d'atri sporè, che vëgn fac alalerzia, mëss zede.

Jënt s'un tira tres de plü daite y an i vëiga gonót te stüa d'ustaria o ince tles stües privates dô mësa a carté. Ince l' carté é n sport, nia tan n sport che aleñëia y fesc plü sterch l' corp, mo n sport che fesc l'aurela cõrta y pô zénz'auter ince aguzé l' spirito, ciudi che al mët a punsé.

Bele dër dadî él gnü sö l' carté y al é n gröm de sorts de jüç cun les chertes da carté. Chilò da nos é l' plü cunesciü l' carté a "batadusc" y ince l' carté a batadusc à de plü modes: da mëte sö l' ba-

tadù, sciöche al vëgn ciámó fat da carté a pestè; spo da di sö l' batadù, spo l' batadù cun l' boniscimo, n carté che é gnü da Eores, da Funés, da Lijun y da Sartal ca y che é imprüma ruvè a Antermëia, spo a Rina y a S. Martin y te püç agn él gnü usanza te döta la valada. Dan püç tëmp él ince gnü sö l' batadù, che ai i disc "muto", dea che an ne pô nia baié laprò y al se vëgn mâ plü mostré da dui l' batadù y l' trumpf y i atri dui mëss l' stomé. Pro chësc jüch ài bele udü valgëgn iadi, che al é ciñamai i plü bugn cartadusc che vëgn impormó a savëi ci che al è batadù o trumpf dô l'ultima cherta cartada. Pro chësc ultimo jüch él ince gran prigo, che al vëgnes dër sbordené y dé ségn. Mo impò vëgnel pa dër pratiché.

Spo vëgnel carté ala "feia", al "Schnopser", al "Landler", ai "cöci", a "Kreuz", a "Pefransen". L' carté a Pefransen y al Tarock é sciladi gnü jö y al foss veramënter dui dër de bi jüch, che mët das-sënn da punsé i cartadusc. Sce l' carté é onest, spo él n sport y scenó pôl ester ran de vera y de stritaries.

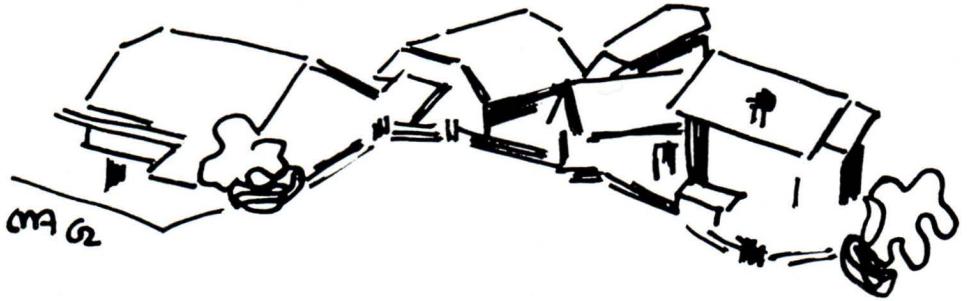

Novëmber

1 Lönesc

2 Mertesc

3 Mercui

4 Jöbia

5 Vëndres

6 Sabeda

7 Domënia

8 Lönesc

9 Mertesc

10 Mercui

11 Jöbia

12 Vëndres

13 Sabeda

14 Domënia

15 Lönesc

16 Mertesc

17 Mercui

18 Jöbia

19 Vëndres

20 Sabeda

21 Domënia

22 Lönesc

23 Mertesc

24 Mercui

25 Jöbia

26 Vëndres

27 Sabeda

28 Domënia

29 Lönesc

30 Mertesc

Solenité de Gnissant, Harald

Dé dles Animes, Willebald

Martin, Hubert, Ida, Silvia

Carlo Bor., Reinhard

Zaccaria y Elisabeta, Emerich

Linert, Rudolf, Modestia

32. dl'ann, Engelbert, Ernst

Gottfried

Consacraz. S. Jan Lateran, Roland

Leo l' Gran, André d'Avelino

Martin de Tours

Iojafat, Didaco (Diego), Milio

Stanislao Costca, Eugenio

33. dl'ann, Veneranda, Sidonio

Albert l' Gran, Leopold

Margarita, Gertrud, Otmar

Florino, Elisabeta, Hilda, Vitorio

Consacraz. S. Pire y S. Paul Vatic.

Davide da Augsburg

Corbinian, Edmund

Solenité de Cristo Re

Zezilia

Clemente, Columban

Crisogono, Flora

Catarina d'Alessandria, Egbert

Conrad, Linert da Portom.

Modesto, Oda

1. d'Advënt, Günther, Berta

Iołanda, lutta

André apost.

Oramai sunse bele tröp dlungia ala sajun fréida, al'invêr. L' mëis de novëmber é l' plü chit de düc i 12 mëisc dl'ann. I dis é gnüs dër cùrè, gonót él da nio y da ciarü y da bur tämp. Sce an va ciámó val' dé sö pur val' munt, spo sàl proppi da incrësce: döt tan chit, an se sint susc y arbandonà, al plü, al plü che an alda val' fëia o l'odlagn tomàn ia pur tera o l' vënt lisier che mëna les pizes di lëgns y les rames, sciöche da di: no plü gni ségn sö pur munt, láscese la pêsc, urun s'arjigné da jì a palsé y a jì a durmì cina che al vëgn indô l' sorëdl plü cialt a se descedé.

Insciö junse tan gonót ségn de novëmber te curtina, olà che al sta scrit tan de iadi, sön vigni crusc; "Palsa bëgn tla pêsc dl Signur".

Spo s'un tirunse daite y ciarun de passé l' tämp liber daite, te stüa buna cialda, in compagnia de nostra jënt o de compagns y di vijins.

Feter döt l' sport alalerzia, ch'i fajôn d'isté, unse messé lascé chilò te nostra

valada. Mo al foss magari d'atres sorts de sport, ch'i podessun inè fa daite, sciöche tragoré, spo l' jüch ala "Dama", al "Schach" y d'atri jüè sön tofles o sön cartuns. Sport é bëgn inè chël, inè sc'i minun che al sides mâ fat pur mituns.

Mo, a lascé da na pert n iade l' sport, ne fossel nia inè dër dërt, sc'i toles-sun n iade ca val' bel liber y se dessun jö cun l' li? Ne vëgnel nia lit massa püch, trö massa püch, aldedaincö? Unse purdù la pažienza de sté inè magari val'ora pro na bela storia o pro val' liber d'educaziun o de istruziun? Messunse veramënter dagnora mâ avëi chëres plates ilustrades, la maiù pert nia bunes, che desdrüj tan tröp de bëgn tla sozieté, olà che al vëgn mâ plü ciaré a zertes ilustraziuns, che é mâ plü bunes da copé nosta sana mentalité, nüsc bugn costums, nostes bunes y beles usanzes, nosc bun punsé; chères plates ilustrades, che é mâ olü bunes da zidlé nosta fraidité?

Plü dadî, olà ch'al n'ë nia tan de libri, liôn cotan de plü!

N'unse nia plü na bela picia biblioteca familiaria te nostes ciases?

Dezember

1	Mercui	Eligio, Blanca, Natalia
2	Jöbia	Luzio da Chur, Bibiana
3	Vëndres	Franzësch Saverio, Gerlinda
4	Sabeda	Berbora, Jan da Damasco
5	Domënia	2. d'Advënt, Sabas, Gerald
6	Lönesc	Micorà
7	Mertesc	Ambrojio, Gerhard
8	Mercui	Solenité d'Imacolata, Edith
9	Jöbia	Liborio, Valeria
10	Vëndres	Pire Fourier, Angelina
11	Sabeda	Damaso I., Artur, Davide
12	Domënia	3. d'Advënt, Hartmann
13	Lönesc	Lizia, Iodoch, Otilia
14	Mertesc	Jan dla Crusc, Bertoldo
15	Mercui	Cristina
16	Jöbia	Ado, Adelheid (Heidi)
17	Vëndres	Lazaro, Iolanda
18	Sabeda	Wunibald
19	Domënia	4. d'Advënt, Berard
20	Lönesc	Eugenio
21	Mertesc	Pire Canisio, Hagar
22	Mercui	Mariano, Franzësca Cabr.
23	Jöbia	Jan da Krakau, Vitoria, Ivo
24	Vëndres	Adam y Eva
25	Sabeda	Solenité de Nadé di Signur
26	Domënia	Festa dla s. Familia, Stefo
27	Lönesc	Jan apost., Fabiola
28	Mertesc	dé Fantù
29	Mercui	Tomësc Bechet, Davide, Tamara
30	Jöbia	Felize I., Germar, Lothar
31	Vëndres	Salvester, Melania

Dezember

Y insciö sunse ruvà al'ultimo mëis d'ann. Dezember porta bëgn gonót la nëi y ince l' frëit. Sanbëgn, che la nëi mëna dagnora frëit y denant co mené cialt, s'un våra.

Co stara pa spo cun l' sport sëgn de dezember? Ah, sëgn àn pa bëgn dé y nöt da arjigné ca pur la sajun da d'invêr y i dis é pö tan cûrc y ai passa pa tan snel, purchël él pu mâ prësc Vëia de Nadé danman y pur ailò ôl pa döt ester apost, ciudi che al vëgn i furesti y chi ô pa jì cun i schî.

Mo de chësc sport unse bele scrit y
purchël junse an ñater tema.

Chël pôi pa bëgn me punsé, che val-gügn dijarà: Ci ô pa chësc scri dl sport? Mo i crëi impò ch'i n'ài nia falé döt cant. Sanbëgn che al foss ciámó da scri dér tröp dl sport, mo chël laur i lasci an

n'ater. Cun chisc articli urôi madër impü porté dant l'impurtanza dl sport ince chilò da nos y spezialmënter pur nostra jënt jona, mo sanbègn ince pur jënt bele ite pur i agn.

Al n'é pa inçè de chi che cundanëia l' sport y l' critichëia de vigni vers y chël é zénz'ater dér falé. Mo vignun sà che al n'é inçè de chi che alza l' sport sö sura les stères y de chi che l' tègn sciöche n idolo y chi fala inçè dér das-sènn, ciudi che al é pa bëgn n gröm d'atres cosses cotan plü importantes y plü beles y plü granes y al ne foss nia dért de rosedé la scala di valurs. An podess pa cun chël se fa n gran dann a se instësc. Al é dért sc'i un de beles lüms, mo i ne pudun mai miné, che ares sides plü luminoses co l' luminûs dl sorëdl.

Al'altéza de nostra vita sunsi mefo, can ch'i savun de i dé a düc y a döt so dér valur.

L' sport é dërt ñina ch'al é sport.

SALVÀ LADINS

*Bun dé y bun ann,
che döt side bel sânn
te ciasa y te majun,
te vigni piz y ciantun;
che döt vais dér bun,
laprò la benedisciun
da chèl che s'à cherié
y s'mantëgn dé pur dé.
L' bundé a os y la bambuna a me.*

Cun chèstes o cun d'atres parores él i mituns y les mitans da scora de nüsc païsc che roda in Nanü da doman da na ciasa a l'atra, da na familia a l'atra y düc i vëiga ion.

Dala boçia di mituns él vigni augüre che sona bun y an ne dess nia tó jö chèsta bela usanza tan plena de significat, no mā umânn, mo ince moral y educativ.

Ince l' Calënder ladin augüra cun chèstes parores y cun chèsc liber döt l' bun ai ladins a ciasa y fora decà y a düc chi che l' lí.

Sanité, furtüna y benedisciun, sapiëenza, forza y iluminaziun ales autorités de nüsc païsc, che à aldédaincö n laur cotan plü rî y compliché co plü dadî. Aldédaincö él tan rî da fa dërt a düè, ciudi che al é — cun döt che la jënt se stà bëgn — tan pücia cuntentëza y tan tröp agoism. Tan gonót odunse fosch, olà che al é grisc y grisc olà che al é blanch. Tan gonót minunse che la comunità mëss fa döt pur nos y nos nia pur la comunità. Tan gonót se lasciuns' sö pur n pice tort, che s'é gnü fat a nos instësc y s'la riùn, sce l' medemo tort i vëgn fat a nosc vijin. Purchël orunse s'auguré, ch'i unse plü comprehenjiun y

plü colaboraziun cun l'autorité, tan chèra zivila co chéra dla Dlijia. Tan gonót arjunessun de plü da baié cun l'autorité, co da la scraié fora pur vigni uстaria dla valada y fora dla valada.

Döt l' bun i augüra l' Calënder ladin a düc i geniturs y a chi che fesc da geniturs. Ai adora tan de forza y savëi al-dedaincö pur tignì adöm tl'amur y tignì adöm la familia y mostré ai mituns cun

la parora y cun l'ejempl l' dër trù dla vita. Tan de cosses èle incö che tira demez dala familia mituns y mitans y ô insciö desfà les families. Mo can che les families é desfates, spo stàra mal cun döta la sozieté. I frûc de na té desfata odunse bele tan trôp aldédaincö, che al é cinamai Guerns di Stati che s'la vëiga.

Döt l' bun i agüra l' Calënder a nosta jënt jona; che ara crësce sö sana de mente y sana de corp. Che nosta jënt jona àis dagnora laur, mo spezialmënter i augurunse a nosta jënt jona, che ara àis incè dagnora la orienté de lauré. An vëiga aldédaincö tan de jogn y Jones che sta insciö incërch a ne fa nia, tratan che d'atri se scintinëia jö y se prô cun dötes les forzes. Sanbëgn che al ô ester ligrëza da lauré y la ligrëza da lauré vëgn la maiù pert cun lauré avisa. Cun l' sburdené pro l' laur ne gnaràl mai la vëia y la ligrëza da lauré, mo l' laur devendarà tres plü n pëis che an fesc mefo pur ne muri propi nia da fan.

Dì dijòl n iade un: "Da lauré me stüfi tan y n n'ater laur n'él nia".

Chël é zënz'ater sigü, che l' laur ne umiliëia nia la jënt mo la fesc plü buña y la nobilitëia. Da lauré spo mëssun pa bëgn ester ausà da pici insö, scenó stara mal.

Döt l' bun i augurunse a düc chi che é tles scores incërch, dai insegnanç injö cina a chi che va ala scolina. La scora é dagnora stada, a pêr dla familia, la fundamenta dla vita, olà che al ne vëgn nia mât insigné da scrì y da lì y da fa cunc y geografia y storia y desëgn y ci sài iö ciámó lapró, mo olà che al dess gnì insigné da vire y da gni fora cun d'atri, da traté cun d'atri, da se dé jö cun d'atri, da vijiné cun d'atri, da cunsentì l' dërt ai atri, da respeté i atri, mo spezialmënter incè y chël é tan important aldédaincö — da s'ausé da lauré. Vigni

laur é da respeté, tan chël dl professer, co chël dl scolare, co chël dl stradaröl, co chël dl cargà, co chël dl paur. Te scora urunse aldi chëstes virités!

Döt l' bun urunse spo i auguré ai paurs y a düc i atri lauranç, che ai àis furtüna pro l' laur, che ai àis bun temp, che ai sides stravarà da desgrazies y da vigni ater mal, che l' laur i portes trôpes ligrëzes y sodisfaziuns y che ai vëighes dagnora tröc frûc dl laur.

Ai amarà y a düc chi che à da sufri urunse i auguré che ai varësces y che ai pôis indô jì dô a sü laurs dla vita da vigni dé. Spezialmënter urunse dër i auguré che ai àis dagnora porsones incëria, che i dëida y che i mostra l' dër amur, no mât cun les parores, mo ciámó plü cun i fac. I savun pö che, can ch'an é püri, spo àn mât dejidere su, chël de vari, y can che an é sagns, spo n'àn cënt, y an ne sà gonót nia ci un che é l' dërt.

Chilò te chësc post él incè da dì ch'i dessun dagnora dër ciaré dla sanité. Tan gonót fajunse cun nosta sanité sciöche cun n burdun, ch'i sciurun ia y ca zëenza mëte averda. Cun tan de cosses unse l'ocajun de ciaré dla sanité. Ne vëigun nia tan gonót jënt dër jona, mitans y mituns apëna fora dla scora che föma n zigaret indô l'ater y bëir superalcohol. Ci tosser che döt chël patuc é, se disc pa bëgn dër gonót i duturs, mo al jô pa tan püch, y can che al é massa tert, spo fossil bun da fa mirachi. L' quinto commandamënt disc pö ch'i dessun impröma ciaré dl bëgn de nosc corp y de nosta anima.

Döt l' bun i augurunse spo sanbëgn dër dassënn ala jënt vedla, a düc canç chi che é bele scialdi ite pur i agn, che ai àis dër sanité y che ai àis dagnora jënt incëria che ciara de vëi, che i rincureïa y che i dëida. Can che an vëgn vedli, spo adorun incè indô aiüt plü co

zënsa, ciudi che an n'à nia plü dötes chères forzes dla mente y dl corp, che an â sòi plü bì agn. Purchël ciarunse düc de fa bel cun i vedli, de i daidé olà ch'i sciasfün, de baié impara, de i cunté les novitës y no mai se dodé cun la jënt vedla. Ai mirita nosc plü gran respet. L' respet y l'aiüt ai vedli y spezialmënter ai vedli geniturs se porta furtüna, sciöche al sta bele scrit tla s. Scritüra: "Onorëia l' pere y la uma, che t'ais furtüna y vita lungia sólo tera. No fa burt cun to pere y no ratristé l' cör de tüa uma".

Döt l' bun i augurunse spo ince a chi che à da fa cun i furesti, ch ai vëgnes chisc furesti indô dër tröc adalerch, ciudi che tan tröpa nosta jënt vir dai furesti. Mo lascede da fa plaies nöes te nosata bela natöra y lascede da ciarié ite nosta bela natöra cun fertraç y pilastri; al podess bel assà ester n bel dé nosta

rovina y la rovina de nosta natöra. Al fesc mé a chi che ti ô bun ala natöra, sce al vëiga che plaies che n'é apëna varides pro, vëgn bele indô scarzades sö. Un pa bëgn liftè y cordes y fertraç y pistes y pilastri assà. An é tan ziti sce an vëgn adalerch cun na stinfa d'Edelwei³ y les pacheres pô pa scarzé sö cöi y vals y bosc deplëgn. Al n'é dessigü nia dert inscio y i arati, ch'i se taiun te nüsc dëic, sce chësta destrazion va inscio inant. Nia purmal, mo vëi élé! Un pa bëgn impò plü co assà da vire. "Massa tröp y massa püch", stal scrit tla s. Scritöra, "no me dé, o Signur".

Pur ne lascé fora degügn cun l' bunau-guré i dijunse döt l' bun a düc canè ciámó n iade. Ch'i podunse vire in pêsc y cun sanité y cun contentëza y concordia düc i dis dl'ann nü.

l' Calënder ladin

L'aisciöda.

Regules dl tëmp

Merz

L' merz süt, l'auri môl y l' mà frëit im-plësc les cianôs dal cin y fesc tröp fëgn.

Sc'al é de merz tröp vënt, spo vëgn l' mà bun cialt y bel.

Sciöche l' cil da s. Ruprecht é, inscio saräl incè de messé.

Auri

Sce l'auri é da vënt y süt, spo crëscel dër püch y al ne rënd' nia tröp.

Sce l'auri à la iama cöpta, chël ô di, che al vëgn plületer tert l'aisciöda, spo vë-gnel n bun isté y n bun altonn.

Mà

De mà mai plöia assà. De mà dess vigni raïsc ciafé na condla d'ega.

Broja de mà é la rovina pur les flûs y pur la blaa.

Mà zënza plöia, à dük la möia.

I trëi Sanè dal frëit vëgn dessigü adora o tert.

Ci che Servaz n'é nia bun da fa, chël fesc Urban.

Gorf y Gora

(storia de Iaco Ploner)

“Trëi! — ài sën envidé? Sciampé ne sciampunse cole zot de teriunf...”

“Le dërt foss bën fora, mo i podun pa empò perde, saste!”.

“Tö pisîmes mefo dagnora, püre ar-melin! — Trat!”.

Ai ea con dui lâc por pert sön trëdesc a dòdesc y zacai messâ jì fora.

“Trat. Y messun davagné!”.

Söle re ea tomada la scroa de corù, lassora spo le zot de teriunf: “Ah, cösc tin pa bën!”.

“Mo le fant è pa n cherle!”.

Y dô n dér slafun se rodâ le fant de checio sön mësa.

Ara ea ensciö fata. Por le secundo iade âi pordü, Gorf da Göma y Lonzpoder, cuntra i dui pustri. Tla ostaria dal Oaholzer a Salaronz êl düc co sla godea; sambën tignîi dai sü. Mo chël ne sâ degügn, che Gorf da Göma â venü so plü bel videl y sc'ara jea ince cartada a scioldi, ne n'â porchël êl nia da temëi. Plüllere san empodêl mal, che dô chël bun marcé ch'al â fat, èssel sën messü perde da carté. Lonzpoder, so compagn, san stea tratant sladé por mësa ete dlun ciaugnenn söa cica. Al n'ea nia propio n bun cartadù, co ess salpü da se pone les cher-tes, mo can ch'ara se tratâ da stüdié les morvëies y les cires de sü aversârs, spo âl en bun nês y ürtâ da jì o da tigni tal dér momont.

Al ea n bun ciauder, Lonzpoder. Gonôt s'âl belo perié alberch sön Göma,

olach'al dormia sön bandafurn o te cri-gna. Nia debann, sambën — chël ti foss ste massa slet —, mo vign'ôta denanco san jì da üsc fora, brançial cola man dërra jö sot tla tascia de so mantel stare, tirâ y tirâ, cina ch'al gnea a löm n car-ni da unt, chël ch'al jütâ spo fora con förtl söle picio mogun, deperpo che col' atra man al se tirâ dô la snola. Ai dui mituns, Merch y Susana, i sâl dér da rì chël picio vedl gobo, ince sc'ai ne san ess mai anfidé ia dlungia. Sü pici edli bü-sionc, enjo-pés ete ten plomac de faldes y corfis dan smaz fit de cëies, söes pa-ches scadrades co tenea la pel da ntrames les perts de so nês gunbo, söa berba y sü snauzeri grisc, co picâ danjö desco n dla-ciun da plü codes, y spo t'amez chë ghe-la fozöra, da chëra che an podea entra-odëi embindié döes zanes spizades, canch'al spöda fora le sgric dal tabach, emplü so ciapel plén de plömes y erbes, so sach pingolont da la sciabla ala tafa y spo söes dërmenes otés sö y gonôt da ciorda..., belo mâ cösc aspet tan fora dal normâl ti fajea spaont ai mituns. Mo cia-mó na maiù pora ea bun le vedl gobo da i soflé ete, sc'al roâ por cajo al'arjunta d'en tier püre.

“Co vâra pa te stala?” damanâl pö vign' ôta, y al bastâ che le pere o ince la lâ se tirass empü tles sciabes, spo san êl belo da porta fora y jöiéte n stala. “Edl cösta co l'à ria?” damanâl dô na cörtä vidlada. Spo al palpâ y tlocherâ dlunch entoronn,

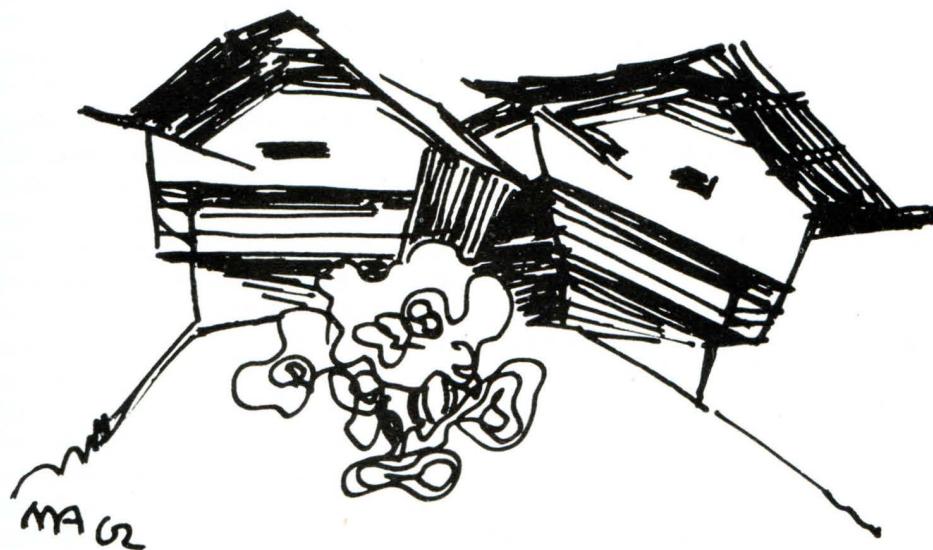
entorjea la pel, desch'al ess orü ti la tó, considrâ dant y dô l'armont, ti ciarâ tai edli y tla boćia, ti alzâ la coda, y döta cösta prozedöra zonza di na parora. Spo s'engrömâl sora so ronz ete, desco por ascogne so ert, tirâ fora devigne sort de bacheć, con chi ch'al rodâ spo encer la bescia ia dlun barbotenn parores y raimli, che gnanca i gragn n'ea bogn da entêne. En n'ultima unjél ciámó le püre animal o ti tociâ n'angostara dla boćia ete. Merch y Susana stea te de té caji mâ defora a cuché ete. Mo divert che le medo loâ sô y s'ojea empü' da slöm, spo san sciampâi, magari ince sön curt o sön chës brüsces a s'ascogne.

Eniade finamai — chë Ciontra manaciâ da gni bifa da dötes les morvëies ch'al ti fajeá — ti âl metü a chëra n roz te na iama dant con en bachel trësfora, â spo empié dui chentli encrusc y ea rodé trëi iadi enceria dlun fajenn moti cola man dërta sora le spiné fora. Dô da n chël iade ea Lonzpoder por i mituns plü co mâ n medo stravagant: "Al è n striun!".

Al è n striun!", se dijéi ön al ater. En chël iade, porater, s'âl ince merité na märena y al sl'à vaigada: set tultres y dödesc balotes âl orü ester por l'arsaré.

Nia mâ dai tiers san capia fora Lonzpoder. Al â n bun ortü y prësc cone scél fora le carater de na porsona. Ensciö podèl ince en chë séra dal marcé da Nanü s'emponse dâmperfora, che la soperbia ne n'ess nia lascé jí a ciasa le paür da Göma, denanch'al ne foss ciámó n iade ste bun da davagné y ne n'ess ensciö sciafié da fa le brau.

Gorf ne n'ea nia n rio chesçian, mo con sü trontedui agn ciámó mpü' massa da vaiga y vâl' iade ince mal entopé, dandadöt canch'al roâ dlâ fora y se la sciâ ete con jont sconesciüda. Lonzpoder minâ da sonti ch'ar'ess podü gni borta, sc'ai foss stês ciámó plü dio nlò: Gorf ne s'ess sogü no nia tignit ete. "Y ci dij mo Gunda, söa fomena, — s'emponsâl, deperpo ch'al sferiâ so tabach tla man, — éra co è tan tironta y de cörta parora? Endoman...".

“Ciamó n iade, Lonzpoder!” scraiâ sën Gorf y batea le smaz de chertes sön mësa. “Cösta foss chë bela!”.

“Iu ô bën ji” respognea chít mo sëch Lonzpoder, “Iu sun önn co à fan, iu!”.

“Ostira, pôrtesse na porziun de grestl por cater y n liter de vin; chi co perd, paia!”.

Y ensciö sla ncuntâi de kösc y de chël, cîna che la cêna ea sön mësa. Lonzpoder ne dijea püch y nia. A d’él ti bastâl da podëi cîarié fora, vign’ôta che zacai â ndô foré te schidela. Mo an n’ess nia orü di: vigne vidlada y vigne parora sbaufada de chi pustri tignîl a mont, emplü les osservaziuns dla jont enceria. Gorf endere fajea le gran; al ea de bona vëia y al cuntâ de so lü, de sü tiers, ince de söa familia. Plûlère portâl mâ dant les beles côsses, y chères fora de mosöra, sciömia che vigne tant messâl sté sö y saié da ciaugné. Te chi momonc ti gnêl enmont söa cîasa, söa fomena, sü mituns, spo se ponsâl, ch’al nen foss bën ince d’atri co ess de bojügn dal fat y so, no mâ Lonzpoder. Chi bodóis endere ne ti metea sö nia sön söes braaries, plütost cîarâi da le tra sö. Cina che n bel momont él dij: “Orëise odëi la morvëia? Tlò ái scioldi assà da paié na cêna!”. Düc cîarâ mâ nsciö ca da odëi chël tacuin, desco n orgo destrat fora.

“Sën dà mâ, Lonzpoder!”, ti sciürel ia le poch de chertes.

“Iu diji, ch’al è ora da ji a cîasa” respogn Lonzpoder, no zonza avëi osservé les grimasses de sü aversars.

“Entant, por te païi iu. Ara va dla cêna y emplü de diesc mile porom. No pa, jonc?” tignel pro con malizia, deperpo ch’al sbürla les döes checenes sot le cendrin ete.

“Samben!” dà pro i cui pustri y destira önn dô l’ater söes diesc mile sön mësa.

Cösta cartada empormetea da ji com-

batüda y entrês de plü de té coriusc se fajea ca pormez a cîaré pro. I cartadûs roâ mâ feter valis ennent, mo plü nsö ch’ai gnea y plü da d’alt ch’ai batea sön mësa; da cîaré söl’ora ne ti foss’l gnü enmont a degügn. L’ultima dada les âi ciafades ries da ntrames les perts. Ara jea tlamada y ara jea cartada, spo l’ultimo lâz fajea i atri de corù. Mo Gorf y Lonzpoder ess empò messü davagné, sce...

“Sce?” damâna Gorf.

“Sc’i ne n’esses nia pordü” coienâ önn co cîarâ pro, y düc s’la riea.

“Pal carté mëssun tigni i edli daveré!” forforâ önn mez adascusc a Lonzpoder, deperpo ch’al ti batea tai jenëdli.

“Os s’ëis baraté chertes!” saltâ spo sö Gorf, co â atira capì, cî che chël puster minâ con “edli daveré”, sciömia che i sü se tolea fora belo scialdi turgheri.

“La scroa de teriunf ài pa odü endant!” mostrâl, ciamó mez empé, sön chël a man ciampa. A spo êra jüda los: en scraiamont ia y ca y en mazamont sön mësa, les müses se scialdâ entrês deplü y al tomâ belo ince soraennoms, cî co gnea sambën retü, cîna che l’ostì s’ea finalmonter lascé sö:

“Pordü è pordü y cî che i atri baia ete ne cunta nia. Tlò è le cunt, Gorf!”.

Döt checio tal müs y dlun tremorenn dal rio, tirâl fora so tacuin y païâ, der tan che i cui maledéc s’enjopâ ia chi de mësa. Al ea gnü tert y l’ostì stödâ damp-prò ia les löms. Lonzpoder san ea belo da porta fora, mo Gorf s’â apostâ ciamó comané n fracl d’egadevita. Sön na tara ne n’essel orü se lascé sciüré fora tan atira. Sön plaza êl da nëi y da dlacia y en töch en n’ia osservâ Lonzpoder en cipl de chi pustri tal scûr, co aspetâ pa por na ultima coienada. Messässel mo desgorje Gorf dô n ater tru, se ponsâl. Oh, l’essel mo fat! Les coienades ess Gorf

Sön munt da S. Martin zacan.

in   salp   da reter, mo canche önn l   damané, sce s  a fomenas'ess enconfort   s  n chi scioldi ch'al â pord  , spo el g  nu d  t fora d'antapa y ti ea salt   ete. La fin ea samb  n tomada fora borta por   l. D  t splai   y da sanch l  i lasc   ia por plaza y san ea str  f  s. Lonzpoder ne n   samb  n no pod   se cac   ete por le dai  d   mo s  n s  l fat pormez a le cheie s  . La mesa dles d  desc d  ra. D  l l'av  i tert j   con n  i y medi   emp  u' ala bona, s  ei met  s s  n tru, entrami zonza d   na parora.

"  n o dui m  ste n'av  i toch   das-senn!" s'ojea ala finada Lonzpoder cun-tra so compagn, "I atri mess   m   feter i port   demez s  les sciab  s, mo gn  l enmont".

Gorf tignia le   e danj   y scut   chit. So fle jea c  rt y posoch. Nia tan le m   o le stanch ne le tolea s  n ca, mo d  c chi pensiers y chi paron  , co ti broder   tr  s le ciorvel, chi ti encer   les forzes. I dui viandan   pass   s  n por n antersi s  , da öna na pert m  r, dal'atra albins; spo d   na ta  ia de baraches fosces   ssai fi-nalmonter arjunt le punt dla ferata. Gorf ne n'asp  t   engn   l'ora, ch'al ess pod   lasc   d   s  es sciab  s ch  l pa  sc maledi. Les iames ti parea de plom y al s'ana-dea d'av  i   iam   entr  s na gran trica adoss.

S  n — ten iade — sl  ta fora na om-bria danter les parianes sc  res, s'erc s   d   so spin   y ti salta a tradimont s  la goba. Na man gr  ia le bran  ia tal m  s

y le stracia dojö a spiné. Ennater cotal, nia manco podore, se cacia soraia a le daidé tignì jö.

“Ci ti àste tö fat a mio fre?” zana sën önn cona usc gråta, mo plütosc adascusc, “y ch’èl pa co paia les spëises da dotur?“.

Gorf ne n’ea bun no da se paré no da scraié, al messâ les tó, desch’ares ti gnea adoss. L’ater tratant scascinâ so samar, desch’al ess orü le despíe fora. Finalmonter l’âi pa lascé ste, bén zonza batimont y con scaia ala boćia, y san ea scufinês.

Lonzpoder, ia dô la ôta, ne san â anadé de döt nia, spo s’emponsâl: “Olà èl mo? S’èl mo endormedì?” Denn ôta le ciasfâl ia por tera döt sferié sö, le ćiapel tla nëi. Rabiûs sgrafognâl te söes tasces daéte: „Ai m’â tut i scioldi! Ai m’â tut i scioldi!“.

“Gorf, — dijea Lonzpoder, dô ch’al â capì ennant che la storia ea — vi, ch’al è ora!“.

Al l’â daidé sö y empü metü a post, spo ciaspdâi endô önn dô l’ater desco dui ströms cuntra Flauronz. Lonzpoder ne l’ess nia albüda lungia fina a ćiasa, mo Gorf... A d’él ti gnea sën düc i plü strambi pensiers tal cé: èssel messü jì a chi-ri chi lazarus?... ti perié pordenanza? Essel messü chérde aiüt?... jì atira a tó i jandarms? Y i sü, ci èssai mo dit, canch’al foss roé a ćiasa? Te chël roái damprò dal punt dla ferata. Lonzpoder ea belo passé sotfora. L’aria soflâ crödia y entrès plü con forza tai edli. Spo gnêl ten iade scûr, tóch scûr. Ara dea dódesc: önn..., dui..., trëi..., cater... — a Gorf ti gnêl enmont, che le mai ne mazass en che pröma jöbia dal ann nia cuntra la ćiampana, mo cuntra söes tomples — ... díesc..., önesc..., dódesc. Ten iade spo aldfîl: iuh-huuu, iuh-huuu! Na té gran netora, maiù co n mantel destenü fora tal aier, cola coda da fü dôfora se lasciâ jö plan plan, rodunt sön él. Vera n’aldfîl

Jones da Rina zacan.

La Plì da Fodom.

degüna, mo ci tof! — Spo ne sâl plü nia.

* * *

Sön Göma entratant êl chít. Sot i têc dles frabiches, co sporjea cosf de nêi tal firmamont, desco sce les stêres ess aldi laprò, parêl che düc palsass en santa pêsc. Desco dagnora tlunchernâ le vistì söes vedles ciancés tla net. Mo le zerte luminûs dles scéibes amatides de stöa dea da capi, che mino no düc a cöst'ora se foss stês saurì. Gunda, la jona patrona, ea ciamó mpè.

Ara ea na bela era, Gunda, gaiarda y da slöm. La ciasa tignîra saubra y degün laûr ne ti ea massa rio. I mituns garatâ y les ponjines inçée. Döt adöm: ara sâ, ci ch'ara se faje... Sambën, cole ste pa söa rajun, splundrära nia ert adöm coi vedli y gnea spo fora na ria. Mo inçé con Gorf, a chël ch'ara ti orea bun, ne fajê-

ra nia ben dio stories, sc'al ea massa da confarun.

Ensciö l'aspetâra inçé ensnet. Can jêra sô y jö te stöa, can fajéra cialza; can pronunziâra dancà, ci ch'ara ti ess dit, apëna roé alerch, can süstâra por êl dal festide. Mâ la iata dormia con pêsc sólo picio mogun.

Pssst! Sén ân aldì splundrenn...!

Nia.

"Ciodi n'él pa nia atlò?!" entörjera le côl ia cuntra l'ora. Ara â batü mësanet. Tich - tach, tich - tach..., desco dagnora. "Tan tert n'él mai ciamó gnù a ciasa!".

"Tun durudum tum tum" âldera spo jö por stiga.

"Ci èl pa sén?" s'empònsera.

"N'él nia tlo le pere?" plunfa Merch da üsc ete, "Susana à inçé aldi... : en rausciamont, desco sc'al gness les granüjeres; spo n té bor vicel, mo tan gran...,"

tan gran...! dâñ finestra ia. N'èl nia gnü le pere?".

Al n'ea gnanca bun da se té le fle no, picio Merch, danter chës püçes parores ch'al cocognâ fora, y belo arsîl tal gremo dla oma.

Era ti mët les mans söles tomplex, lascia rogoressa sü rüceli scûrs danter i dëic da crêtes y da faldes fora y dij: "Merch, le pere vën pa bën, y döt l'ater aste pa pö mâm somié; iu n'à no aldì no odü nia!".

"Oma, oma, al è vœi!" sbunfa sén Susana da üsc ete, "En té gran vicel..., y ci rausciamont! Merch l'à ince odü da söa finestra fora. - Ol'è pa le pere?".

Ince la picera ciafâ lerch söle gremo dla oma. Susana à i ciavéis ghei y de bi gran edli; plütosc tirâra dô la oma. Mo so temperamont, söa boçia sotida y vâl iade tainta, so estro spensierûs o ntort, co ch'an ô di, la metea plü dlungia so

pere. Forsci porchël ti an podea deplü cösc ultimo co no söa oma.

Gunda i tignia sén entramidui te sü brac. Dì ne podéra nia ci ch'ara ess orü, y da fâ vâl' ne jêra nia, ater co i mëter endô a dormi. Dô i avëi fat àicia por empez y i avëi architês ia con de bones parores, éra loada sö y i â tut önn por man: "Mituns, os aldiis te let a cöst'ora, le pere vën pa bën! Y sc'al vën bën ince empormó endoman, sce...!" Era nstëssa n'orea nia crëie, ci ch'ara dijea. A mesa stiga scraiâ jó Susana: "Y tö, oma, ciòdì ne vaste pa nia tö a dormi?".

* * *

L'orco sfogatâ ntratan a döta flötene da na munt al'atra; da Cian Ros a Sas dles Stries, da Banch dai Torchi a Côl dla Vedla, le paur da Göma tóch tles grifes. Döt le monn sot a d'ëi ia ea önn

L' "Dasser" dan tröc agn!

en forgnun de prighi, corì jö da na tera tradimonta d'arjont. Ala finada l'âl mädér lascé ia. A Gorf ti gnél enmont da arsi dér bel fin ten let blanch, morjel da les trepes pënes sot ete. L'antare enceria, enfornì de ciöf d'altonn y de vëtes de vigna corù, spanea fora dlunch entoronn en bun odur de cier y ti dea al gran salamont la somëia no d'en palaz, mo de na ciasota da munt encantada. Al sontia da ester sön Prades y l'aria abramida da dô ju l'avisâ, ch'al ea sön Forcela.

Spo somiâl dla bela sajun, canch'al da' vign'ann fora bun cialt, les néis se tira zoruch y en plomac de mile flûs enfascia ia les plaies dal viandard. Ci beleza ch'al è sö por chi près da munt, canch'an va a romené, deperpo che jö a ciasa les trates è belo tal desflori. Alüsc n töch è spës de cancuns y ciöf de San Jan; dlungia ndô na schira de balotes gheles con danter ete ciöf de Santa Catarina; en n'ur dai ciantadûs s'enchina

dôtes les tlês de San Pire dant ales ultimes mocignoses y ala spâia confolia; sön chi püc cuca sö danter la losöra mata iài checi y iarines gheles y tlò y nlò vâl taçia de grifes dal malan; tai posc plü grassins spann fora i scûrs paroncinç so odur, de dôtes les atres flûs le plü fort. Ince i vedli lersc tôl pert al ornamont dl'aiscioða y fej parüda te so vërt morjel, de coches rubines cujit fora. Te chisc urç plëns de ciöf sontades ete, con pazionza les scofes borjades aspetta, ch'ares vëgnes endô amplides, y considra i moti dai nî tal firmamont sora les blançes pizes dai crëp. - Gorf somiâ dai agn jogn, canch'ai jea ciamó a pêr ël y Gunda, sö por Prades o a Plan de Corones: desch'al se proâ da ti chirì la plü bela mocigmo-sa y ti la taché sön so bel büst forü; desch'al s'enjlenâ ia pa fontana y ti piâ sot ega da bëre ten piz de so ciaz blanch y desche, deperpo ch'ara boëa, ara ti scincâ na vidlada o l'atra con sü gran edli rosc, co che al s'l â belo dio dejidrada

te so amur sonzìer; o desch'ai slondernâ man te man danter les sonseles dal'arnica fora por se sonté ala finada te na ombria y se lascé aodé da na flu de mangarita la bona ontöra, deperpo che ai cumpedâ sólo man rodosa da d'éra i agn de söa fortüna, conforma tan de somonzes gheles, sciürades sö tal aier, ch'ara ea stada bona da pié sö. I finc y les franejes, i chimpli y les spaurizies, döt le côr de chi ciantadûs de munt éssun orü dì co sess albü metü sö aposta dlunch encér ia a ti fa festa. Ei dui stea spo nlò a d'ombria a s'la cunté o a se sceché o incé mâ bi chíc col edl fit sora cõi y altôres fora ten paraïsc — belo sén tan damprò — ch'ai s'ess en bel dé zonza fin podü goder.

Al somiâ dles sëres dal isté passé, olache incé Gunda y la picera stea sön Prades a dormì. Ci bel da i ciaré pro a chi mituns: co ch'ai scriciâ y se broderâ a n'entoronn dlun cighenn, deperpo che él batea les falc y la oma i stea dô a sü scüf te ciasota. Al gnea defata scür sön munt. Spo aldñn mâ plü i ultimi saioć, co sferiâ sü baisli sön söa vidora, o magari vâl' ducia melodia dai orghi da man fora por Prades. Mo la lönä — desfidonta y maliziosa desco dagnora — se fajea ienn da di sora la net y someñâ la pora sön chël monn de pêsc. Ten n'aiët él döt co se stramüda. I cõi y i lintrins, tan da orëi bun toserêts, metea sö ciüries de vignes mosöra; i jeniers, co ne ficiâ pordërt nia, dauria sö edli y boçes da temei; spo cínamai chi boscuns dla blëita dô scofa s'erjea sö scûrs y manaciâ con trepes grifes. Spo él da jì tal cialt. Te ciasota les flames büsiontes y lominozes golosâ très les bodischeres sëcés sö y desfantâ i spaontadli dla net. I dui mituns se chiria con büsia so post danter le pere y la oma ete; danlò se stêi sauri, spo él endô döt bun. Ensciö san stêi

Trà al dëit.

ćiamó codio en santa pêsc, erc por i parëis fosc dla ciasota sö, les cires de düc cater enrosades dal checio lüront dal picio fü. Al ea de bi momonc chi, canche vignönn se sontia capi y coù ete tal amur dai atri, sciömia che cí co gnea rajoné o cunté, dijessun co n'ess nia albü che gran emportanza.

Spo canche i edli ciüçâ posoç, metea man le pere: "Tal ennom dal Pere y dal Fi y dal..."; al messâ incé en chël momont — tal som — avëi saié da se signé, che döt chël bel lominüs y cialur dal fü de familia san ea ten iade desfantêts. Al ti parea ndô, ch'al variaa y ch'al ti ciontenass dô a Lonzpoder. O él mo ste por cajo chël striun con so hòcus-pòcus a le dejciurnì fora? Te vigne cajo, al sonzia endô frëit y al tremorâ dla gran trica, co ti arsarâ sö le sanch tles avënies. Al ess orü san dé ôta, sciüré jö chël pëis da söes sciabiles y jì ten post, olà ch'al ess podü se ste sauri. Danlò fóssel spo ste bel, döt plü bel! Y empaca: sén aldñ usc, usc sfolades y grôies, co ciantâ:

"Côl toronn, côl toronn,
l'orco baudia a n'entoronn;
l'aria cíaria codes de fü,
y na iarina a fat en ü.
Côl toronn, côl toronn,
zonza fü ne n'èl nia tonn".

Dedô spo usc plü fines:

“Catarina, cataroc,
tè farina y fate gnoć:
trëi de lana y trëi de stopa,
vigne frata ne s'entopa,
da se fa na té bona jopa”.

Sön chi téç vigne iade saltâ sö de té gran
iaç dai edli vérç y checi por s'engrifé
spo ndô sön söa scianora dlun miau-
renn:

“Côl toronn, côl toronn...”

Sën — ten iade — êl chít.

**Les Plü beles jones dl païsc
dan zirca 40 agn.**

Gorf ea stanch y al fladâ desco n'cia-
val dant a la ciaria, mo chës melodies
encantoses ne le lasciâ nia plü ia. Les
trepes batüdes dal cör sofiâ söa ghersala
y frëit söüs coria söa frunt. Ne n'ël pa
ël nia le paur da Göma? gaiêrt y da co-
raji? Co pa nia ste ete! Al ciontenâ döt
enciurni por chi éiadins ia y fora, jö y sö
tai gunfi, co tlo y enlò tomâ ete sot sü
ciap con en splunder surt, y mä très en-
nant cuntra chës melodies, éina ch'al
odea jön Plan Juì. Danlò se fermâl a tra
mpü d'aria. Al ti sâ sën cialdin, la cõr-
tesc tarëna y assöta. Plü n'ia en gran pa-
laz s'erjea sö dant a d'ël con ôc enlo-
minês a checio y a bröm, dâncà na leria
plaza bela ghela y vâl' trogneres enceria.
Mo sö por chi alé êl önn en movimont:
can sön cõsta, can sön chë finestra s'em-
piâ na lõm, spo fora con en scoàc con
lassora na vedla stria, co sfogatâ tal aier
y dô vâl' corëtes da n'n'ater cucher ete.

L'usti dl “Dasser” te plumâc.

Chi da Misci (Mareo) porta fègn zacan.

Da sot les arciades, mât sores plü enlominades, pià fora na ligna de cosci; an n'ess nia podü conësce, pa ci sort ch'ai aldia, mo düc anfat iestis a fosch, portâi so cozin y lassora na plöma blançia de ial.

Dô a d'ëi zaporâ les mitans, de belles jones y sneles, dal guant da n blanch corù. Spo spizorâ la capora Gora: na vedla mpü' zota, mo bela, d'arjont y d'òr fata sö, sontada te na leria tragora d'aidin y de müstl de cíora con en drap de lü sorajö. Dô a d'ëra marsciâ i musicontri con trumbëtes y flauć de raïsc, endöt circa trëdesc, parêl.

Roës ca tal plan, dea düc na gran rida y con cösc salüt deponëi spo la vedla tal èrt sön en ponc bromerëi. Sën me-tea man la musiga da scibloté y les sonseles s'apiâ sü sonsì, spo ciantâi düc a n'en rodo:

“Nos sun les stries de Plan Juì,
la jont messunse ntrës scialtri,
cösta è l'ora
da ji porsora
chi co n'é nia ciamó a dormì.
Iiihihihi...!
Nos sun i bâi da dô chi Jûs,
da büré sanse plü co i lûs;
cösta è l'ora da ji porsora
chi co sta ciamó dô chi trûs.
Iuhuhuhuuu, iuhuhuhuuu...!

Encér le tlap dles jones ia s'ea sën in-
cé fates pormez les stries vedles, da bor-
ba y da zanes, con mâ n ciaz grîsc en-
cérjö y tla man na granara da n tizun
sôle mano. Plü da á alt che i jobléri fosc
sciblotâ y plü debota che i balerins se
rodâ, da ne dé gnanca plü sora coles to-
zes sólo cõtesc. Sën, fora de nia, n ro-
del i chei sö y i sofia a n'entoronn tal

aier, önn tlo, öna nlò, sö y sora les ciöfes spëssegais dai ciers fora, spo ndô danter i bludri fiôs dai èianac caijö y por plaza ia, che le loic stöpâ mä, spo ndô sora i ciamins sö y ia o danter les coronas dai êrc éteifora... Al ea önn en smazamont y en stizamont de tlotes y de codes, por i trec rampins ch'ai fajea fora de nia tal jore. L'aria tofâ da solper y da polan borjé y fajea gnì stome.

Döt chël araitamont y chël rausciamont â fat gnì Gorf ciámó plü ciurn, co ch'al ne foss belo ste, y al ne s'anadeania, ch'al se tirâ ntrès plü n jö, pormez al paiun. Döes dles vedles stries gnea plü y plü despaziontozes y empêde balé encér söa zuisse ia, pestâres mä plü sólo medemo zop, dlun spicolenn a n'en-toronn.

"Iiii...", fej sën öna con en sciüre tan sterch, che düc messâ l'aldí, "i sonti le tof de n chesçian!".

"Brrr..., danlò... cern via!" crista l'atra y mostra sön Gorf con dui dëic destraç fora. Les döes spiônes le brançia con sgarbo sot i brac y le mëna por plaza iaiête, olache i jogn y les jones s'ea sën abinês y desco sön comando metüs sö te döes lignes por fa spalier.

Gorf se sontia capazo da gnì salüdë y coü ete con en té gran fa y enscio se proâl da ji bel sön tact, con la cresta alta y zonza oje le côl da degüna pert. Roé ete amez al paiun, gnêl accompagné dant a la capora. Mo denanche al ess pordüt da ti fa l'enchin, desch'al s'â tut dant, i fajera — zonza di vâl' sëgno da s' oje. Al se rodâ y..., ci bel! döt a n'en rodo se nainâ les sonseles iaicà y ennant y endô coi brac destenüs fora, desco por l'en-zaridé pormez, y petenn vigné tant le ée con en süst dôfora, por che les lunges tlines lasciass odëi les bludres sciabes morjeles.

Chi dl Dasser arâ pur mëte soni.

I jogn s'ea traç zoruch plü tal scûr y accompagnâ le bal con versc y crîsc da iat dlun tirenn corëtes lomberdes. La musiga entratant â metü man da i dé plü sterch y plü debota y Gorf gnea passé da na stria al'atra, a na moda ch'al podea roé a müs con vignöna. Beles ères dötes, mo en per ti ess prësc dé la somëia a chës tiradöms dai Vis da Rina, olà ch'al ea ste plü iadi a d'ôres, d'atres endô messâl n'avëi odü sön Pralongià o sön Colalt, ai vic ch'ares fajea, mo na sogüda podêl mâ nen dì de chères de Prades, co ti â gonôt tut les cûs y sorassaré la jopa ai sotûs. A d'ël ti sâl bel da balé y al s'anadea apëna ch'al gnea in  e scratzé o mort dlunch entoronn; dal gran mat peri  l finamai ch'ares le sci  rass tal aier,   essel p   in  e   l or   s'la goder desco   res y jor   da n piz al ater.

S  n en s  gno dla capora â i musicontri ten iade tai   ia le bal y le pa  r da

**Berbesc de Borbeles
da Pl   dad  .**

Göma messâ gnì lascé tomé ia por funz desco n sach. Tan mal ch'al ti â incé fat, mo al n'ess pa gnanca pordüt da s'la tó sö con chës popes, ch'ares lâ belo ndô, tan lunch ch'al ea, sön sü brac encrusc y dlun se tigninn töch tles mans sal sciürrâres da pe dla ligna sö fina sön som. Danlò l'erjères sö mpè dan la sciofera, sambën no zonza spödë fora na gran rida...

“Gorf da Göma”, raugnâ sén Gora mez adascusc, mo con dui edli da olp lüronc, “n’él nia fosc bel tlò da nos? Dötes les sëres baldoria! Cösta foss na vita por te, hi hi hi! I vëighi te tü edli to dejier — soflâra ennant — y i te lii da la frunt töes desdites; mo pa nos podaraste avëi döt ci che t’ös, sce te saras da t’astelé. Por entant no ester massa coriûs y no daurì la bòcia.”.

Le palaz ea empuntassö davert y an tofà belo rost sora fù, canch’al gnea soné

le corn de bëch. Spo êl düc co besâ da porta ete dlun cighenn y se fajea pormez con na rafa, desco sc’ai s’ess tomü da ne ciafë plü nia; mâ Gorf messâ ciamó se tignì ete, cína ch'an l'ess envié pa mëssa. Al san stea sön ôta de stiga sonté, coriûs y golûs döt adöm. Danter i corin d’ermo jó podêl osservé döta la tau-lada y ci ch'al gnea porté sö de salates y de saûs, de boandes y de jopes. Mo le plü gran aplaus loâl sö canch’ai portâ sön mësa le rost; al messâ ester che chë céern pratada ti ess plajü le plü de döt ales stries.

Apëna che les prömes â roé da mun-ché, metêi belo ndô man da soné y da cianté te stöa daéte. Sén finalmonter po-dêl incé êl se fa pormez. Ares ti â tonü sö na picia mësa amez al locâl, ti â porté na jopa ajia y lâ lascé sonté jó. Gorf s’la lasciâ sëi bona, sciömia ch’ara ea daldöt ensuza, al ne podea pö no di

Dan ustaria zacan.

De tài n'èl mâ un n iade (zacàn a Rina).

nia. Canch'al â lascé jö le cazü. loâ sö Gora y tlamâ con usc scioferosa:

“Sën, paur da Göma, èl gnü töa ora. Denanche te végni tut sö te nostra compagnia, mëste dé jö n pëinch”.

Ara ti â fat sëgno a na vedla poscegnara sön üsc de stangode y cösta lasciâ fora trëi de beles sonseles jones, iestides anfat y con en gröm de morones d' ôr y de brilanç encér le cöl y tai brac. Ares messâ ester fies de gran sciori y ares sâ da pone sù vari y da s'astelé da orëi bun. O por gauja dla terdeca che i musicontri fajea te chël momont, o por gauja dl'apariziun de chës trëi grazies en persona, — madër fora de nia ti tomâ ete a Gorf na éiancia, ch'al â tan gonôt aldì y cianté canch'al ea picio:

**siur Ujöp Dasser
Tone Gasser
Sepl Gasser**

“Cassora, cassora, ches ches ches,
cösta è la ciancia de Jan de Fles:
Jan de Fles è n bel om,
blanch y rost desco n pom,
al à na caura y n cauret
y na ücia zonza têt,
i cazüs jön chi rüs
les forchëtes ia n chës crêpes,
la marëna sön ciadëna
y la cëna ia n Gherdëna.
Trëi sonseles ia dô chël côl:
öna pesta, öna taia, öna fej canci de paia,
öna prëia San Bernert, ch'al i an dài en bun y en sterch,
öna prëia San Sciomun, ch'al i an dài en bel y en bun,
öna prëia San Roch, ch'al i an dài en bun y en posoch.”

Studënè a Rorëi dl 1924

Baldisser Lejio, Posch Severin, Declara Franzl, Pizzinini Franzl, Vittur Gottfried.

**Te chidlâra dl Dasser
dan tröc agn.
Valgügn de chisc é ciamò
in vita.**

Al messâ ponsé al tomp de sü agn jogn, canch'al somiâ ciamó gonôt de söa fortüna y de na vita plêna de ligrêzes y d'amur. Sën endere, dô chi püç agn de vita combatüda y vâl'ôta ince dezipada, messâl se lascé ete, che döt le bel ne n'ânia albü y ch'al â gonôt ince messü s' acontenté cole püch por la fa ji, spo ti sâl da ncrësce da ester enlò. Gora san â anadé che le ghest stea sora pensier, empede ch'al s'ess leché i slef dla väia. Al messâ ester che chë jopa lüronta ess fat faziun dal vers rodûs y che la ndormia ess dé dô. Porchël êl ora da fâ ennant.

“Gorf”, comanâra con sgarbo, “lea sö mpè y dà jö to pëinch! Al è trëi côsses, che te mësses sciûré dân i pîsc de cõstes sonseles.

La pröma è: to retrat con l'ennom; tlo da nos è düc anfat y ennom n'adórun nia.”

Gorf tira fora so pas y öna dles trëi jones le smaca con förtl te fü.

“La secunda è: to anel; tlo da nos è düc anfat y degügn n'adora degüna mercia.”

L'atra dles trëi scoches i delôj con man delicata la variëta y la sciûra da fine-

stra fora. Cösta ea jüda mpü' massa snel y Gorf san empodea mal.

"Brau, paur da Göma, te t'asteles bun assà." ciügna maliziosa la vedla. "Ciamó l'ultima pert dal pênc'h, spo l'asteles dava-gnada!"

"La terza côssa è: —"

Gorf ne capia plü nia, ci ch'al se fajea, dant a sü edli odêl mâ plü grîsc y al â belo la man sólo piet, desco canche zacai ô tra fora le tacuin; mo al n'ea nia i scioldi ch'al chiria — chi n'essel en-sciö no nia plü albü —, dala gran spor-düda y plütôsc dô istint âl brancé sot le cîamejot ete y â trat fora la medaia de San Iorzh, co ea benedida y olâ ch'al ea arissé ete ia dedô le mediejo dla noza y les parores "I t'ô très bun!".

Apêna che les stries â vidlé le lominûs de chë medaia, êl loé sö önn en scar-petamont. Les löms se destödâ öna dô l'atra, i parëis y les drapamontes se stramüdâ y jea embroda, sön mësa n'el nia

plü le bun past, mo döt mâ patük da sgricé: iames d'arosch, monü de iatesmajires, sôs de ciüces y de barbücia y te cop dant a d'él jopa de lombrîsc. Sön la mësa lungia somiâ i resc dal rost ala céern de pici mituns, ciaës fora n valgó y aro-bês al grëmo ascognü dla oma tera.

Canche Gorf dauria endô i edli, ch'al â slüt dal gran stöp encëria, spo odêl ciamó les ultimes stries bogatenn desco cîiores patasses sö y dô na brüscia ia. Le plan se deslariâ fora öt, corì da n gran fóm frëit y fosch.

Spo êl endô su y stanch y gram.

* * *

Sön Göma la net ne n'orea té na fin. Encér i têc gunfedâl, no trep, mo zonza lascé dô. La tramadöra foscia dal paron-cinch y les puntes scôres dla curt se dau-ria sö desco zanes spaontoses dla plü scûranta net. Ince le cîobe lominûs de stöa s'ea dadio belo destödê. Ci bel da

Familia da Rina zacan.

ester te let a cöst'ora, tóch sot les plömes ete, tal cíalt! Mo al n'ea nia l cajo enhë sera. Gunda sön bandafurn ne n'à ciamó slüt en edl. Vigne iade che la ora dea, tirâra n scas: Olà èl mo ensnet, ch'al ne vën nia? Dio ala lungia âra ponsé cole sënn a Gorf, ci ch'ara ti ess dit y co ch'ara s'ess astelé. Mo sën ch'al n'ea ciamó no nia tlò, se stêra plü co mal. So om ti orea bun — chël sâra — y go-nôt âl desmostré, ch'al ess dé ca döt por éra. Al ea bën gnü plü co n iade ensciö tert a cíasa, mo tan tert...? O èl mo sozedü vâl? Pordërt fóssel bën ste da ti enconsentì da roé mpü' pa jont y da podëi rajoné de so laûr y des söes ligrézes,

s'emponsâra spo ndô. "Gorf, i tla por-doni ince n cösc iade, i t'orarà dagnora bun, mo röa madér ciamó a cíasa!" Con chisc pensiers s'ojéra sön bandafurn can sön öna, can söl'atra pert. Mâ vigné tant na vidlada al crist te piz de mësa, chël ch'ara n'odea nia tal scûr, mo che sü edli s'enimaginâ desco en plëna dé, la consolâ i ti dijea, che Gorf foss endô gnü zoruch. Pordené y compatì, chël èssera bën ienn spo.

Sö por chi alé n'èl nino nia pêsc. Can önn, can l'atra jêi ia y ca a nrësce, sce le pere foss mo gnü. En bel momont ea Susana loada, s'â trat sora la braia da ji coi schî y la iaca dal ont y ea jüda ia da

Merch — incé chël ea mez enmunter y ponsâ a so pere.

“Merch! M’aldeste, Merch?” dijèra mez adascusc, deperpo ch’ara le tirâ tai rüceli. “I jun a d’encuntra le pere! Magari èl slizié jö nzai, ch’al n’è nia plü bun da gni sö; al pò ester, ch’al se chërdi, y al n’è degügn enlò..., o ch’al adori na löm. Merch, i jun a d’encuntra!”

Plü ienn èssel respognü “T’es mata tö!”, mo ar’â dit ca chës parores con na té convinziun, ch’al ne podea nia atira i la paré jö. Emplü n’èssel nia orü ester manco da coraji co ëra, êl pö incé plü vedl.

“Ci dijunse pa ala oma?” Sarâl mo dërt por ëra, sc’i jun?”

“Pst! i san sciampun mât adascusc, mo le pere é sogü ncontont, sc’i ti jun a d’encuntra. Vi mâ, iestete, mo fa bel plan!”

I dui mituns s’â iestit ete bun cíalt y

san ea scufinês da somas iaifora. Ai messâ se daidé, che chë brëia co fajea da punt ea érta y da nïi. Passada chëra, san zaporâi jö por plaza, sambën cola löm stödada. Sot dascià sontii belo l’aria fréida tal müs. Ai messâ ste chiç y se ciolé ete miù. Te chël aldii desche n armont scassâ la morona.

“Pûra cujela — süstâ Merch deperpo ch’al enfasciâ ia Susana —, avëi àra bën bel tal bun cíalt dla stala y pai sù, mo ci ti jôl pa, sc’ara ne n’â degün patrun?”

“No dì nsciö, Merch, le pere vën pa bën!”

Man te man jêi dô trû fòraijö, zonza ne di plü na parora. La nïi graciâ sot vignie ciap, y te chi frassi sciûrâ l’ont. Mo les stères sö a ci ne se lasciâ nia odëi desco les atres sëres, canch’ares fajea blëita coi mîlesc cristai dla nïi. Danlò dêl ca vâl iade önn en ziloramont, tam-bén sö a ci, co por tera ia. Ia dl’atra pert

Jënt da Cunfermè da S. Martin - 1927.

**Familia Irsara da Prousc-Tor
da S. Martin dan tröc agn.**

êl döt chít y scür. Mât alüsc s'empia por empez na löm. Arâl mo ince danlò falé vâlch? Tla roada dij Susana:

“Merch, al foss tan bel tlo da nos, ciodi messera pa jì mal?”.

Le möt ne respognea mâ nia. Sü festidi se rodâ sön chél: cí ch'ai ess fat, sc'ai ne n'ess nia ncunté le pere. Ai roâ sën ten bosch, spo êl dampié la löm y da mëter averda. Alüsc parêl tareinch, mo na picia dlacia sotida ess sauri podü tradì l'edl. Por fortüna êl nëi assà, che les eghes stea jö y ne formâ nia dlaces gumbes da temëi. Tlo y enlò barbotâ mefo-

dér vâl picio rü sot la crosta. Ai se temea pa ince, mo söa orienté romagnea chëra, da jì a chirì le pere. Vigne tant stëi chiç y ascutâ, sc'ai aldiss mo vâlch. Mo nia.

Finalmonter roâi jön strada vêra. Merch san capia fora a prësciapüch olach'ai ea: ai messâ ciamó jì n'òtch, spo roâi a Peraforada. Ince magari Sares èssel podü dì da conësce, mo i lüsc plü n'fora no plü. Sën, söla strada bela plana, êl plü sauri jì, mo mpò — o magari por chél — ti sâl a Susana da temëi.

“Merch, i dun mâ ndô ôta!” dijêra.

S. Mëssa söla front dl 1916.

„Ciamò no, Sana! I jun mâ fina a Peraforada. Chëjont conësci ciamó, spo dô odunse pa”.

Merch ess enstës miné da ndüné le pere söle iade cina nlò, mo sén...? Chël tant deplü se tignîl Susana töch tal brac y saiâ da fa le brau.

Ai â arjunt Peraforada, mo degüna löm y degüna usc ne n'ess dé moto che zacai foss storc pro. Gnanca le cian ne bürâ, canch'ai ciaspodâ dân porta ia. Merch ess sén ienn orü la dé sö y dé ôta, mo no danlò dân porta.

“I jun mâ ciamó n töch, cina ch'i odun ia n Pérarëia” dijêl a Susana. Chëra ea belo mez amatida y ciointenâ mâ plü dlungia l'ater. Defora da Peraforada, engalin, se fajea le bosch plü scûr. Incé la batria ea belo tal jì fora y ensciö mi na Merch da dé ôta.

“Y sc'al gness pa propio sén?” tremorâ Susana. “I stun mâ tlò a l'aspéte ciamó mpez!”.

Encomà ch'ai ne l'ânia ürté söle iade, minâ ince Merch, ch'al ess empormó da gnì y ch'al messass finalmonter gnì. Al â lominé empü' entoronn, spo s'âl odü do tru na crëpa cona gran büja sotéte. Danlò s'ei enrampichês sö sön duicater y oreá mefodér se coghelé ia, mo — c'êl pa nlò?

“Ciara, Sana, en crist desco a ciasa — dij Merch — y döes statues por pert!”.

“Tlò sunse sogü ten bun post — fej Susana — la Oma sot la crûsc prëia pa feter por nos, à dit le preo”.

“Vi mâ, Sana, tlò ànse na bela coa. I messun fa plan, ch'i aldiunse, sce le pere vën!”.

Al â trat ca valgunes bodischeres së-

céz co ea danlò doéte y les â stormüdes por funz ia, spo s'êi entrami ponüs lassora, sambën no por dormì. A ciasa s'âi albü fat ia te guant de lana tan tóch, ch'ai ess pa assà podü s'endormedì. Mo ciamó s'la ncuntâi:

“Merch, saste, ci ch'i oress, che le pere mo portass encö?”.

“Ci pa, Sana?”.

“De bi corusc da deponje. Spo podesi desegné les stries y i striuns, y l'orco... y le gran bracun...”.

“Y iu oress en pêr d'orghi da man. Al mo sess tan bel da soné, desche Lonzpoder sonâ vâl'iade, saste pa?”.

“Mineste, che le pere se porti vâl' encö?”.

“Oh, Sana, Nadé è passé, spo messarunse pa bén aspeté ciamó n ann”.

“Mo da Nadé êl ste tan bel endô n iann. Vign'ann èdl bel da Nadé: canche la oma à fat da cêna, spo se fejera bela,

spo junse te stöa, spo vëgnel empié les löms encér la cripele ia, spo vën le pere — ince cole bel ciaz — te stöa y nes scinca a düc en busl, spo..., saste, Merch, i ti ô bun al pere...”.

Merch ti orea ince bun al pere, mo al scutâ mâ chit. Le vërt dles pastôres, danter chères ete les taçes blançes dai tlap de biesces con sü famëis, vâl' ücia emlominada a checio, i ciasti d'Erodes tal ghêl dal arjont y püch dalunc la stala dal picio bambin, de scorza, mo grana y te blanch luminûs, en picio viadù ia por tera, sochedi da so pere y söa oma, sön parëi en ci scûr bröm, somené soradöt de steres: döt cösc monn de pêsc ti ess salpü plü co bel, êl pa pö ince söa tofla dla pröma comeniu tacada dessora tal alté.

Mo sën sü edli considrâ les fozöres dal crêp, co picâ sora ëi fora, tan ennant ch'al podea les odëi. Püch delà barbotâ

I pröms dai schî a La Val - 1931.

Miscí d'La Pli de Mareo.

le rü sot la dlacia da möra jöifora. Zonza ne n'èl nia da aldì. Susana s'ea ôta söna pert y tirâ le fle plü posoch. Manaciâra mo da s'endormedi? "Sana, no te lascé ia! Sce zacai s'endormedësc, spo dlaciai; al ti sa pa incé ciamó bun en chël momont, mo ai dlacia.

Sana, te recordeste ciamó, desch'i ciantân:

"Sabeda, sabedalara,
le pere cuncia l'âra,
la oma têna fëies,
le mone sona vëies,
le gran fant lascia vëies,
I cuco c... arbëies?".

"Oh, Merch, te n'orarass mino cianté sën! Iu ponsi a mio pere y al bel ch'al sarà, canch'al vén endô Nadé: döt en löms, chösc y tantes de bones parores..., spo...".

"Sana, Sana — reflâ sën sö Merch,

ch'al ea sogü ch'ara s'endormediss —, dà mo ca töa man!".

Al ti tirâ fora la manëcia y fronjea te sù dëic ponc dlun cumpedenn:

"Copapiedli,
lecaçiadin,
granlonghin,
dëitanel,
picioporcel".

Sana parea ndô da ester enmuntra assà, spo tla finada dijêra:

"Merch, i n'ô nia che te tiri ca Lonzpoder ensnet, danlò mo vëgnel da temei". Zonza orëi se fajêra ciamó plü pormez a so fre. Te chël iestimont cialdin ciasfà incé Merch i edli posoć; al se lasiâ dójö por ste plü sauri.

Sën, ten iade, aldai na vera, desco can ch'an gràmora. Ai vëiga scheleć de morc co porta saç sôla goba. Sön duicater vëgnai caifora cina bel sot la crëpa, sàia da

jüté fora la blâ, i soni o les faus, ci ch'ai dea avei, mo fora ne vëgnel nia, spo san dái endô ôta döt sciampusc. Da lafora ete röel spo ćiavai adalerch con scheleć de soldâs lassora. Chisc lea jö y tira la sabella, splundra ete te ciüć y raîsc, s'enslena spo y mord tles asteles.

Merch ciasfâ mâ n dér fréit sö por le spiné da i ćiaré a chi spirić, mo dl'atra pert san fajël morvëia, co che düc se scin-trass jö a mort por nia.

Sën stai spo sö coles sables, ai strefla alerch de bi scrins y sonta ete i maroi. Zonza gnanca i stopé jö, i strozai önn endô l'ater foraijö n Ciastlins a i sopelì.

Entratant i pröms corf encündâ la doman.

sa: ci che Gunda ess dit, co che al ess podü s'la vartoré fora y co che al foss endô ste bun da fa da patrun. Mo chisc momonc de lominüs n'ea nia de gran dö-rada, che belo galópel döçà en tè gran ćiaval fosch. Cösc le chei sön söa grop a y l'araita döt a n'en föm demez cuntra n côl dér ert y da ncrënes desco n corn. Vigne tant dô chës ôtes pôl odëi söla colma i mürs de n bel ćiastel. Ai lomina-nâ tla net desco n cristal da deplü pi-zes, fać ia ten zndl d'arjont. Apëna ar-junt la porta, le ćiaval san ea ste, lascenn le paür döt su cola boćia daverta dla gran amiraziun.

Al va bel rodunt iaiéte, a man dërta les fazades dai ćiasti, a man ciampa le

Jogn da
S. Martin
da zacan.

Gorf te söa debléza proâ da se trà en-nant danter le ćiarü piziüs, l'edl fit dânjö. Al ti parea che l'aria foss sën manco fréida, ch'ara s'entociass plü morjela en-cér so côl. Le tru ndere gnea plü y plü ert. I pensiers de Gorf se destlaria a boć mefodér tan, ch'al ti tomâ ete i sü a ćia-

mür coi büsc por slopeté. Döt chít! Sciö-ben ch'al n'é nia co s'armeri o co se la-sci aldì, se sontèl al sogü y al ti sa bel da odëi tan de forza. Roé te na plaza, sambën incé deserta, se rödel y consci-dra la gran tor da cater costes, co sor-passa dötes les atres. Na stiga leria de

**Pro marëna
sön munt
da S. Martin.**

granit condüj ten pér de traç sön som y lassö na bandira de sëda encündia liberté y baldanza. Gorf se mina stagno y al vëiga belo, desche omi de vigna païsc, iné da foradecà, s'atlapa te che plaza y bat döt dòc les mans, deperpo che él vën lintrin por lintrin jö por stiga a dé les ordenanzes. Cösc è mio post, s'empònsel, tlo sunse iu patrun sora munts y valades, sora pici y gragn.

Mo les munts enceria somiâ da ester strömes; fates ia tal scür dla net, ne se lasciâ degüna piza a d'entène, disco sc'ares foss stades dalunc, dér dalunc. A Gorf ti sâ kösc feter y da dessené. Co pa ch'al se sontia ten iade tan foresto? Ne n'ai pa endant fosc soné les trumbètes y fat aplaus, canch'ai l'à odü gnenn adalcherch? Y sén plü döt nia? Al orea alzé la man por comané, mo so brac ea stare; al proâ da scraié, ci ch'al ea bun, mo söa usc se sofiâ tla gherasa. Spo, ten iade, na borta scassada! Al odea mât plü grisc dant ai edli y döt le bel san ea ste ten n'aïet.

Al â miné da odëi na ombria san strö-

fenn döt goba jö por en té forgnun. Chël ea pa iné döt, a éi ch'al ess podü ti ste dô, y chë direziun tolêl. Belo l'usc cigâ canch'al le sbürlâ söna pert, spo roâl jö por na stiga plëna de müfa y de tères d'aragn. En tof de sunja y de üs frâc ti soflâ tla müsa tan fort, ch'al ti menâ le va. Berçes y rozes y biscaroć sciampâ mâ olacossia por chi mürs sö, canch'al messâ se pié, por ne slizié nia sön chi lintrins möi y da müstl. La stiga se rodâ enscio mpü' y tla stronta dla ôta gnêl sö luminûs. Al proâ da fa dér adascusc y belavisa — al odea alaleria. Mo dlungia le büsc, olâch'al ess messü ji fora, él na grota, co ciarâ fora disco na fujina: encér sö y sorafora döt en fóm, ia por funz fertraç y fers; tenaies y mais êrc sö por crëp, vâl' pel de talpina tal aier; spo t'amez na cialdira de bordiguns con des-sora na coghera de spidl te na morona y spo... y spo? Al n'odea nia dér trê. En lén de poció ti stea dant. Ciamó n vare y spo ciamó n n'ater..., y bel empaca: la vedla Gora ea danlò, sontada söna sela da trëi iames. Coles tlotes en-

cerjö y so nês gumbo d'acià ciarâra fit tal spidl toronn y murfelnâ dant a se ia: "Gorf, paur da Göma, i sâ che te gnê. I mo mponsâ, che t'ess orü döt, hi hi hi hiii! Vi mât, anfidetan plü damprò!".

Le püre coscio gnea ndô ciurn y se lasciâ trà pormez desco na brocia pal fer da cargà. Mo c'él pa sön chël lén co se moscedâ? Al tomá jö nëi, spo ne s'odëi nia plü önn y l'ater y la vedla stria mes-sâ dé dô. Gorf s'ea ndô rometü por en momont, mo nia dér dio, che tôsc â la sböra zodü.

"Ah, tlò este pö ciamó!" craugnâra dlun crazenn coles grifes por che coghera sö. "Co pa che t'ös t'ascogne? Ne n'àste nia odü le bel barlot de Plan Juì y la parüda dal Ciastel da Mür? Vi mâ y dà jö to ultimo pëinch, spo poste döt l'ann fa segra!".

A Gorf ti jël belo sö les ombries, mo te chël en leo de bosch salta ca y fej sö con duí o trëi rampins en dér stöp. Da chël lén san sbatora n parom con n dér desfratamont, desco sc'al ess ciamó mes-sü ti porté a valgûgn la pêsc dal ann nö.

Ia n Ognes sonâi l'Anmaria.

"Te mâ sën, Gorf! — dij Lonzpoder —, tlò àste tú documonc ch'i à coû sö con to ciapel, y tlò töa variëta, ch'i t'á trat fora dla man enflada. Nia mpormal, mo iu ne vëgni plü tan lunc. Al vën la nëi y iu man dà ôta; envalgó ciasfarâi en alberch. Y tö sieste mâ encontont, che te pos jì a ciasa!".

"Iolan, Lonzpoder, iolan!" s'oj Gorf por pié dô sões côsses, sambën zonza pordü da ti dé la man, ch'al san ea bello dô tru iaifora.

Empaca metêl man da noéi. Empröma mâ floç lesiers balâ encërch y pudlâ les massëdles de Gorf. Al s'ojea a n'en-toronn, mo cîs lunc ne podêl plü odëi, che desco n zaindl da vigne pert slüjêi

jö sões vidlades. Cinamai l'ur scûr dal bosch se desfantâ ia tal ci. Al ti sâ bel da ciapé te chë plöma, al ti gnea nmont da dauri sö na sëmena nea, da jì cun-trâ na vita co ess orü dì fortuna. Al tirâ ete con saù chë aria lesiera dla liberté y al ea dér ligher da sëi endô, olach'al ea. Sc'ara tocâ da jì por tarëinch, sot en punt d'âra o sot na taçia de pociôs fo-ra, spo fajël snel da se scassé jö la nëi, jö dles sciabes y dai cialzà, zonza gnanca ciaré al fostü, ch'al lasciâ dô a d'él, dlun s'encorfontenn ala nëi frësca, ch'al ess endô podü sfolé.

Mo sën — c'él pa sën! Sön en lén so-ra d'él àldel en sbatoramont y te chël vëgnel en leo co s'entorj zich zach jö y sot na crëpa ete.

"I va pa sö a odëi s'empònsl...

Te chë büja endere n'endünel nia le leo, mo sü mituns endormedfis. Al sta sö desco n ermo. Odëi vâl' de té è piec, co se ciascâ te spidl.

"Pere, pere, i ên sogüsc, che te foss gnü tla roada!" s'la godea Merch, apë-na loë sö, "Mo olà este pa tö gnü ada-lerch? An ne conësc degûgn ciap".

Con sgarbo y zonza gnanca saié da dì vâlch, se tôl le pere la picera söle brac y la porta jön strada vêra. Sën êl bën gran ora da jì a ciasa. I dui pici s'la zaporâ danfora tla nëi frësca, ch'al ea mâ na ligrëza, sambën no zonza s'ôje vigné tant a damané zizé o a pissié döt da furbi, co ch'ai lâ tuta da san sciampé. Mo dèache le pere parea cört de parora y le tru da Göma tirâ entrës plü sôpert, cia-râi scialdi da scuté y da bogaté. Sön som al bosch, ciamó denanco roé t'anter-si, messâ spo bën le pere jì danfora. Noëi noël, desche le ci foss davert, y chës pi-ces capuzes dai mituns se tolea fora desco de té panojì de lana, co i stea dô a n té gran bau. Les corones da si enchi-

nâ söes ciüries, por i porté dant le bengnù a so patrun.

Te stala vardea la löm y i tiers desmazâ les morones: al messâ ester, ch'ai ess belo ciafé le fat y so. Roës dân porta, se scassâi jö la nïi da n som cïna jö da pe, spo sambën i mituns reflâ ete por pröms dlun cighenn tla stöa bona cïalda: ai ess pa albü tan de côsses da ti cunté ala oma. Mo chëra, sontada sön banch, le müs danjö tles mans, n'ea bona da dì gnanca na parora, ater co vigne tant süsté, deperpo ch'ara se terjea ia les lagremes con en piz dal cïaz.

Sën ea spo incé le pere sön üsc, mo daéte da limo s'empuntâl. Al ti cïarâ a sña fomena, a sü mituns, a sña mësa, a so bandafurn, desco sc'al n'ess nia podü capi che döt cösc foss ste so.

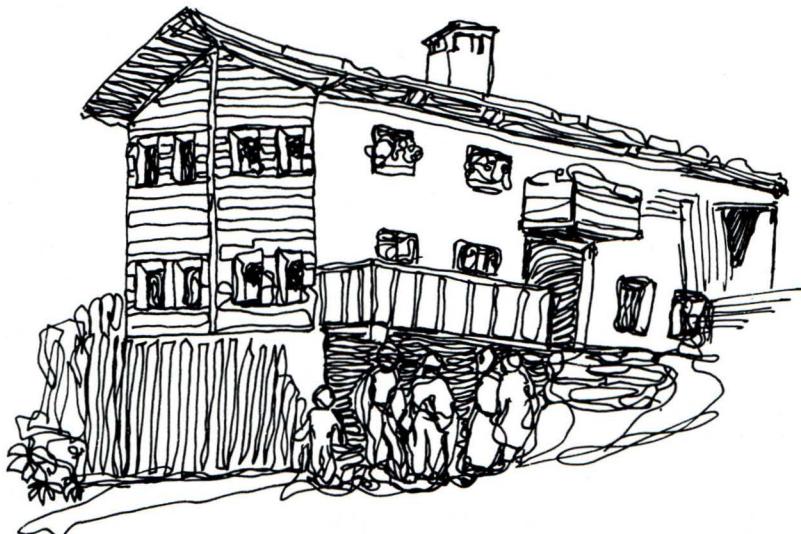
La lâ, sön bandafurn dân üsc de stan-gode sontada, sü blanç cïavëis desco da gnora con dignité enforñîs da la leria vëta de lü, slüjea so picio liber dles letagnes y dlun cïarenn fit por la cripele ete, zonza gnanca s'ôje, dijêra: "Gorf, olà àste pa tö proé ciarà töa fortüna?

Al sa bort sön Göma, canch'al mancia le patrun".

Cösc ea pö incé ci che Grof sontia te so cör. Mâ sön so lü, à cïasa pai sü, èssel podü ester tresête encontont. Mo al s'ess aspeté parores plü crödies te chël momomt. Dandadöt ti cïarâl a sña fomena dlungia mësa, y incé sce la lâ con sña slomenada à belo rot le chít, ti sâl rio ch'al messass aspeté tan dio, cïna che Gunda gness finalmonter fora con sü paronc. Chëra, emprömadedöt encontonta, che so om ea sann entun danlò, le concidrâ con sü edli da ega da pe fina sön som. Condöt ch'ara ne se sorao-dea nia les mersces dles sgrafodades y dles botes sön so müs — o magari por cösc fat — n'orêra nia san lascé fora de vâl' dant ai mituns, y ara loâ sö por ji a i arjigné vâl de cïalt a düc. Gorf, endô, se metea te tru a d'era, piâ ete söes mans bones cïaldes y dijea: "Gunda, al è döt bun. Sën sài: i sun a cïasa".

Co ch'ara ti è jüda a Lonzpoder, ne sài nia ciamó avisa, mo sc'i à da gnì a lassora, spo s'la cundi en n'ater ann.

I.P.

I'ggi S'E

Regules dl tëmp

Iuli-messé

Ci che iuli ne scialda nia,
ne pô agost nia apraté.

Jügn

Co dess pa ester l' tëmp de jügn?
Al dess ester cialt cun plöia y sorëdl.

Sce jügn é plü süt co môl,
blaă y vin assà porté pôl.

Da s. Vito ne dessel nia plovëi, scenó
stara mal col vin y cun l'ordöra.

Dô S. Jan dess l' cuch scuté,
sce al ô gnì n bun isté.

Da S. Pire y S. Paul ne dessel nia plövëi.

Sce Margarita n'à degun sorëdl, él pa
bëgn rî da fa de bun fègn.

S. Iaco burt o bel, döt l'altonn él.

Agost

Sciöche l'agost mët man, insciö sarà döt
l'invér.

Mëtel man da temporài, pur döt l' mëis
sarài.

Santa Maria dal Ciüf dess ester bela y
cialda.

Čiantia dai iagri

de Jepèle Frontull

*Na sëra serena dër bela de mà,
defora la löna prësc colma co dà.*

*La ora co bat sen la öna de net,
le iagher tralascia atira so let.*

*Les ciaspes, le ruchsoch, le stlop söl spiné
atira él sté ël con döt arjigné.*

*Con iames lesieres val cuntra le bosch.
Dô n ora o döes él ël sön le post.*

*Empröma se fejel en fü sot en len,
s'empëia la pipa y palsa dër ben.*

*Dô n pez le calander mët man da čianté,
encündia al iagher ch'al ven prësc la dé.*

*Sen él le ial spo co čiantia sön len;
o iagher, atira arjignete sen.*

*Al alza les ares, destita le col,
Dertant spo le iagher damprò jì i pôl.*

*Sen tirel en jüre y lascia l' čianté.
Sön cösta le iagher spo, l'à asmaté.*

*Resposta lassora dal ial dessené
al jora alerch spo y ven stlopeté.*

*N cigo lassora, s'al cöi sö spo snel,
fornesc con la plöma dal ial so čiapel.*

Sepl Tavella (de Cëch) da S. Martin; é sté 16 agn ombolt a S. Martin.

Siur AMANDO ALFREIDER

n original tla joca da prôu

(scrit da siur Luije Comploj)

Al é n Colaç a Rina y n Colaç a Al Plan. L' Colaç da Rina é dan 30 agn ruvé pro Antermëia da pert dla dlisia. Al foss apëna da crëi che chi da Colaç jiss a Rina a mëssa, dal momënt che ai à a Antermëia la dlisia sot al nês. Mo l' comun d'Al Plan ne i à nia lascé ia. Pur cosses de Comun mëssi ji, sciöche devant, a Al Plan. Dales votaziuns va chi da Colaç cun i atri sü vijins a Rina a fa so dovëi.

L'ann 1947 à Colàc passé dér n bur dé. Ai 2 de jügn (jënt à fat a siur Valire Irsara la festa de 25 agn da curat), bel in chël dé mëssâl suzede la gran desgrazia. Da séra ai tréicherè ales 9 dan n temporal àl dé jó l' tonn sön la majun de Canal — la gauja ti àn dé ala corda che tirâ sö l' fëgn te majun. Al ê vardü jó trëi èsas y cater majuns. L' Tischler da Pastrogn, che ê te majun, à dit: "Im-pröma êl mâ n pice fûch, che al ti foss gnü immënt da l' destudé col ciapel. Mo, va mo, can che t'es inmati dal solper a dala spurdüda!".

A Colàc él sté de plü families, olà che al galatâ tröc mituns. Üna de chëstes é

la familia de Tone de Sepl, cun na bela meja de mituns: pere y uma y ciámó 13 nanter mituns y mitans. A l'ultimo möt ti él gnü metü l'inom Amandus. Olà metói mo tan de mituns. La ciasa de Tone de Sepl è picera. Ara â mâ na stüa, pôn dì; l' stangode è mâ fat purmez. Sura la stüa êl döes ciámenes, öna pur i mituns y l'atra pur les mitans. I 13 mituns, è gnüs tl tämp de 20 agn. L' mëinder arâ albü i geniturs pro vëi te stangode, un o duí nen saràl sté te stüa. An dij: "sce l' cé à lerch, à inèe l'ater lerch. Inlaota n'è jënt nia tan mal ausà y chi da tröc mituns dl döt nia. La familia messâ avëi na gran meseria sciöche la gran pert dles families laota. Che i mituns mesâ ji a patrun purnant ch'ai è impù da tan, chël sàn bëgn zënza, mo da ji a scora pur d'invêr, messâi pa bëgn la maiù pert ester indô a ciasa. La benedisciun de Dî ne i falâ mai ales families da tröc mituns.

La só Albina che ti à fat la cöga a siur Amando, che al è prôu ite a Ornella da Fodom y che è ciámó in vita y é sëgn ciámó dütaurela cöga dl prôu da Wei-

tental, daite da Vandoies, cunta: "Chël Amando dijô ion paternostri, ch'al ê n té pice möt. Da jì a vardé dijôles tröpes corones. Al jô inèc dër ion a survi a mëssa. Inèc sce la mëssa ê ales cater o ales cinch, se fajôl cherdé pur jì a Antermëia y survi a mëssa. Chi agn êl siur Pire Sorarui prôu d'Antermëia". Al ê spo deventé degan da Fodom y da Pursenù y é mort canonico dl Dom l'ann 1939. An vëiga: Amando s'â bele ausé da pice insö da perié y da fa sacrific. Süa uma, da Pescosta da Rina, ê, cun döta la meseeria che ara â, buna cun la püra jënt. Chi che prô la meseria, é bugn cun i püri y chi che ne la prô nia, ne sà nia ci che la meseria é.

L'Amando ê de natüra infora n pü pëigher, inscioi êl inèc pëigher da mangé. I atri fredësc se spazâ, che tröp ne rovâl nia sön mësa, y l' püre Amando tirâ la cöpta. Al dijô bëgn a so pere: Fajéi lascé, mo chël é tosc dit a na té meja de mituns da fan. A chë moda ciasfà Amando gonót püch da mangé y chël pô inèc ester de gauja de süa mal sanité plü tert.

Amando foss ion jü a Pursenù a studié, mo so pere stëntâ tan cun i scioldi. L' möt periâ tan dassenn, che so pere l'â impò vagada a l' lascé jì a Pursenù tl Vinzentino a mët man sü studi. Ailô gnêra bëgn massa cera in laota, che al n'ênia ciámó l'Opera de s. Ciascian. Al ê spo jü inant cun sü studi a Pursenù tl ginajio di prôi da Neustift. Mo tosc êl gnü cherdé sot te vera.

Trëi agn y cin mëisc àl messé fa sön Col de Lana pro i Standschützen da "Scheinwerfer". Vigni tant ciasfà cater edemes de lizënsa pur pudëi studié inant y fa i ejams. Insciö âl fat ala prescia la cuarta, la cuinta y la sesta classe. Tla setima classe ti âra scroché te storia pro l' professer Hartmann Amman. Dea che al

ê inèc zënza indô, essel inèc messé fa l' setimo ann dui iadi. Mo a Amando ti êl pur l' mumënt tomé ite val plü da sci-ché. Al é jü a Desproch y à porvé de fa la matura de vera. Al é passé y al é gnü a ciasa cun bindebò de bravüra. Pur intant êl a cialval y degügn ne i pudô plü sot de nia. Fa ejams é gonót cuestiun de furtüna y Amando â albü chësta furtüna.

Zruch dala vera ê l'Amando jü tl seminar a studié inant. Al â indô so ideal dan da vël: al urô deventé n prôu. Mo la jënt ne i â nia la crëta cun düt a chël ch'al ê devot y periâ tröp. L'Amando ne n'â mai albü l' stim da studënt. Al ê massa scëmpl, pëigher y dër da paür. Insciö ne ti â la jënt nia la crëta. Purater, jënt se fala pa bëgn plü gonót da giudiché sce n studënt gnô prô o no. Datrai à jënt na gran crëta a un ch'al devëntes prôu y inultima tirel a lüter y va de n n'ater vers y jënt podô i ciaré dô. An n'ater studënt, gonót n pü da sbire, ne i â degüna crëta, y iüsta chël deventâ prôu y inèc n bun prôu.

Franz dl Baco da Rina (al é pa jü adabroderes cun 73 agn sön la dlacia nanter Presti y Crëpa ai 12. de merz dl'ann 1944, da gnì da Onejia sö) ti dô avëi dit a Amando ch'al è teolog: "Sce tò vëgnes prôu, devënti iö vësco. L' dé dla mëssa novela ê l'Amando gnü pro a ti la rete y à dit: "Sëgn iö sun prôu, sce t'ös gnì vësco?". Spo Lisl de Pire Mair da Prousc de Sorega ti dess avëi dit a Amando: "Sce to vëgnes a di mëssa novela, la diji inèc iö". Era s'â plü tert ciasfà la resposta: "Iö à dit la mëssa novela, la dijte inèc tò"?

Siur Amando ê l' plü ion tla gran familia. So pere y süa uma ê bele n pü ti agn y no un, no l'ater à pudü vire a udëi l' bel dé dla festa. Süa uma Tarejia è morta ai 12. de dezember dl 1919 a 68 agn, so pere d'october l'ann dô cun 72

Mëssa noela de siur Amando ai 3.7.1923.

agn. Siur Amando è gnü cunsagré prôu in s. Pire dl'ann 1923 dal vësco Johannes Raffl. La prûma s. mëssa àl dit a Rina ai 3. de messé. Da Colac a Rina él n bel trat de strada da fa. In la doman dla mëssa novela él gnü accompagné dala musiga de Lijun, che é gnüda inviada pur chësta gaujiun. Siur Alois Pompanin, inlaota prefect dl Seminar, plü tert tröc agn vicare general dla diozeja, ti à tignì la perdica. Al à tut pert cater primizianc, nanter chisc siur Ujöp Pizzinini y siur Eduard Maneschg, d'atri diesc prôi y teolog. L' past é sté tla ostaria "Al Cargà". N ann dô la mëssa novela à siur Amando ciàmò continué sü studi pur ruvè l' studio dla cunfesciun, sciöche la jënt dijô.

Can che siur Amando à ruvè sü studi dla teologia, él imprüma rovè caplan a

S. Madalena de Gsies pro n prôu ladin, siur Pire Agreiter da Colfosch. Bele ailò él cunesciù pur süa gran forza da benedi. Gsies è n post, olà che la tëmpesta laora datrai burt. Siur Amando benedî cun gran fede y savô: tan di che al è te Gsies, ne gnôl degun tëmporal che fajô dann, y insciö éra stada. Pur n cùrt tëmp él spo gnü metü da la Curia provisor a S. Martin de Gsies. Can che al tomâ fora n prô pur mortalité, vëgnel metü n provvisor èina che n n'ater vëgn metü a sté.

Dô s. Madalena de Gsies è siur Amando sté trëi agn caplan a La Plì de Maredo. Magari savess i plü vedli ciàmò da cunté val' recordanzes che al à lascé indô. Dô da La Plì é siur Amando rovè a La Val. Ailò s'âl defata fat n inom, che al à metü sö la musiga. Sön na foto cumpedun 24 sonadûs. Tl liber d'La Val

1974 pag. 74 stal scrit: "Siur Amando ghira datrai dai musicontri n pü massa. Vijo Mone, nia čiamó dér ausé da soné la trumbéta (Flügelhorn) soflâ y siur Amando drucâ i butuns. Vijo soflâ y soflâ mo siur Amando ne s'intenô nia, che l' püre sonadù mudâ curù n iade indô l' ater. Nurchëltan él gnu püre y à messé jì a se pone. "Magari ne se fajô siur Amando gnanca cis respeté. N sonadù, a chël ch'al ti â dé col bachët söl cè, dijô: "I ne sun mine iö l' tambürle". N n'ater iade, che i musicontri fajô n dér sciüsciüre, dijôle: "Al sona bun dal blot ch'al descorda".

Dô dal ann 1927 s'à la musiga da La Val dagnora tignì. Ara ê datrai in agonia, mo morta ne n'era mai te chisc passa 50 agn. A La Val él gonót festes, chi agn bindièc na mëssa novela y a chë moda s'ara tignì. Spo sëgn che chi da Balsan dëida inèe n pü dô, él plü sauri da se tignì.

A siur Amando ne i ê l' tämp mai massa lunch, purchël stël inèe sö da sëra co-di. Spo da doman ti sceçára mpü da lové. Pur se descedé dessigü a dërt'ora s'âl metü dui bechri sö da dacé, un pur pert, mo impò messâ val' iade l' mone l' cherdé fora de let. Tratan la Carsëma ti n'êl dassënn da jiné, spo can che al gnê Pascà, ti sceçára val'iade da jì a proveder. Incö fossel magari anfat, dea che an va a fosch y la gran pert zënza gnì accompagné. A La Val êl la usanza, che l' mone portâ la linterna da jì a proveder. N iade che prôu y mone gnê deburiada da Runch jö cun la lüsa, ési roflà ten rié y s'à dé na scassada. L' mone àra sciüre surafora y cun chësc jüch s'âl fraçé la linterna.

Siur Amando â tröp tämp liber y purchël l'âl inèe impiantada cun les ès. In les Antlès dô marëna êl n iade jü a ciaré dô. Da üna s'âl ciafè na becada sön n slef. Tratan l' domisdé él i Öspi y ailò

Siur Ujöp Pizzinini coi scolari d'Antermëia.

La musiga da Rina fej festa a siur Valire Irsara.

s'êl inflé sô dassënn. Can che al jê spo jó pur dlijia a trà l'ega santa, àl bindebò de grop sôi slef, y jënt sanbëgn che s'la riô.

N ann che l' caplan jê te Fanes a benedi, se n'êl abiné de plü. Al ê inè Giuvani orghelist, l' scrivan y so fré Angel, inlaota studénç. Da passé pur i parüs de Paröies ti n'él a siur Amardo dér dl bun da la cunté, al ne metô nia cis averda olà che al metô l' pè y bindiècé jó te na pëgna plëna de paltan. Nos ne podôn nia fa a manco co s'la rì. Da jì a ciasa da Fanes demez, êns spo passà pur Pederü. Ailò s'ânce tigni sô n pü pur fa lau-rela cõrta. Siur Amardo savô bun la cian-

tia dl'ostì (an sciûra l' ciapel a chël ch'an ô che pâies). Vél ne s'â nia jumé da s'im-presté l' gormel da la Kellnerin y â metû man da cianté dassënn y fa sù moti. A nos se plajôra dér y fajôn ite l'acord y l' gote ne restâ nia öt.

Chësta é üna na pert dla medaia, mo siur Amando à pa inè mostré gran forza da om de Dî y à fat tröp de bëgn ala comunità da La Val. Da cotan de têmp incà êl la usanza che l' caplan da la Plì y chël da La Val jê n ann scé n ann no, te Fanes a benedi la munt. Al ê la coia di tiers, tan tomüda dai paurs. (A chësta coia i dijón “Rauschbrandt”). Siur Amardo s'â tut dant d'la fa sté fora. Prôu

de gran fede, de oraziun y bun da porté sacrifisc, è jü jaiun tla munt a benedì. An pënsa che al é trëi ores de strada da fa y tan sòpert che ara va ñina söl jù de sant'Antone y tan sfadiüs ch'al é da jì sò pur les grâs, olà che dòt slisura indô. Siur Amando è sté bun de fa sté fora la coia di tiers. Ara é stada fora y an n'à mai plü afustié nia dainciarà.

A Pastrogn êl na patruna pisimosa, che al parô che ara ess val' da fa cun i spiriti maligni. Al é gnü cherdé siur Amando pur udëi sc'al foss sté bun da fa n mitl. Al é te ñiasa y can che al vëiga chësta éra, dijel: "Cunescëis che che iö sun"? Al à basté. Do da chël éra stada varida, inscio vëgnel dit.

Y sëgn ñiamó chëra cun la piza dl zigaret impié.

(Y chësta storia, che é inèc suzedüda a siur Amando, cunta l' redatur dl Calënder. Al l'à aldida da Giuvani Mone da La Val, maridé a S. Martin. A vël ti éra inèc suzedüda).

Siur Amando â pö metü sò la musiga da La Val y al fajô gonót probes de musiga te n local dla ñiasa dl Mone, che ai i dijô local de musiga. Suraite abitâl pö l' Mone cun süa familia. Na sëra tratan la probe de musiga, él Giuvani Mone — laota êl mâ n té craut de sis o set agn — che ciafâ n dër mé de dënz. Süa uma udô pitàn chësc möt y disc: "Giuvani, va mo jö da siur caplan che al te benedësces, al é pö cajö ch'al tégne probe de musiga".

Giuvani va debota pur stiga forayjö y ite te local dla musiga, sanbëgn zënza tlocoré. Purater n'essi pa gnanca aldi tlocoràn, che al gnô pö suné dassënn. Can che ai vëiga chësc möt che pitâ, tégne ite col soné y l' caplan damana: "Ci te falel pa, pice?".

Giuvani düt gram: "La uma à dit ch'i dô gnì jö da os, ch'i à tan mé de dënz, a me lascé benedì".

Siur Amando: "Ah, sëgn vëgneste a desturbé, craut maradët".

Giuvani pitâ mâ dassënn y è bele te chëra de s'un jì, che siur Amando i scraia ados: "Va altamo a tó n pü d'ega santa".

Tratan che l' müt va a tó l'ega santa, va la probe de musiga inant. Siur Amando ne fumâ nia püch y inèc chë sëra âl l' zigaret te cëindrin. Bindecé s'un tulôl na boëcia y plü lungia che la probe è y plü nervös che al gnô. Chël dai taïs ne i fajô gnanca cis ascüsa y te chël vëgnel indô chël müt adalerch cun na ola de ega santa y i la dà ia a siur Amando. Siur Amando la tol y ti sciûra tla müssa a Giuvani döta chë ega santa, dour sö de té gran edli y i scraia ados: "Chilò l'âste y mangia manco papes, spo lascel pa bëgn l' mé de dënz".

L' möt tol indô la ola zruch y s'un va düt spurdü.

Siur Amando, ñiamó plü nervös, disc a chël dai taïs: "Dà mo ca. Insciö fejun"! dala gran prescia tolel chi taïs, ô i bate insuralater, fala y se dà n strisciun jö pur les mans, che dòt sangunâ. Ciamò plü desturbé scraiâl: "Uskulâ", tol ca l' zigaret, ne mét nia tan averda y se l' tocia col fûch ite dant tla boëcia y se dà sanbëgn na dërta burjada. Dlun spudàn cëinder fora dla boëcia dijôl ñiamó: "Sëgn lassiunse".

Al è da capì che la probe ne pudô nia plü jì bun inant. inscio ài metü ia i strumenç, se sentâ jö y à metü man de s'la cunté.

(Sëgn va indô inant la storia de siur Amando, sciöche siur Luije s'la cunta).

Da La Val demez è siur Amando rovë caplan ite a Gais. Ailò s'âl sparagné tan de scioldi, ch'al s'â pudü cumpré n harmonio da soné. Pro i tudësc de Puster êl tröp da jì ales sopoltüres, ai païâ bun y cun chi scioldi s'l'âl cumpré. Pur vël in stëss adurâl pücia o degüna spenora.

Da Gais él spo indô gnü ti ladins l'ann 1933 a San Martin de Tor pur tréi agn. Cun so armonio s'àl metü a studié armonia y metô man de mête adöm cianties, de chères de dlisia y d'atres. N pü de val' àl bele fat a La Val, olà ch'al se n capì dér bun cun Giuvani de Sepl. La ciantia di crafuns, che vëgn ciámó sëgn ciantada, é n original y na süa ultima reliquia. Les atres composiziuns é in gran pert copies. Mo cun les composiziuns ne iéra nia jüda cis dì. Na domenia ti àra scroché dassënn da perdiché, spo à dit so prinzipal, siur degan Mersa: "Siur caplan, i arati ch'i fajéis mi da se arjigné indërtüra ala perdica y lascëis de mête adöm cianties. L' caplan, umil ch'al è, ti à dé dërt y à stimé.

Indere, ci urô pa siur Amando fa cun düt chël têmp lëde che al à s. Martin? Al n'è purchël nia ciampàna de se lascé tomé ite valch da se fa laurela cûrta. Al piâ schirates, al i tenô al tass jö in chi Pinis. Can che l' tass è jü ite, ti plajôra dassënn; al rodâ spo incëria y se sferiâ les mans. A Rina tiéra garatada manco da pié l' tass. Sciöche al vëgn cunté, êl oramai dlungia y l'à falé. A Carlo mone ti êl sciampé da dì: "Ah, n té videl"! Mo al à atira retrat. che de té parores ess podü avëi de burtes cunseguenzes.

Co tiéra jüda a Pire da Runch n iade? Pire da Runch é bëgn cunesciü a chi che liô l' calënder ladin. Al è n iade cun siur Amando a Longega. Pire laldâ sö so stlop y l' prôu ti l' desprijà. Tan inant éra rovada la bega che denant co la stlü dij siur Amando: "Pire, insnöt ne röieste tönia a ciasa". Pire s'â franco inrabié te bosch da jì a Rina y é impormó l'ater dé rovè a ciasa.

Siur Amando s'â ince cumpré n stlop y à tut la cherta da jì ala ciacia. Ailò i tocâra datrai da fa de gran strabac. A na cert'ora mëssâl ester a ciasa pur jì sön

alté a dì mëssa. Indere i salvadrins ne sta nia an orare. N iade da doman ch'al è sö Jù y ciarâ söl'ora — santa stopa — te püch têmp messâl ester sön alté. Y vël jö döt a sprom cina Piculin y ia San Martin. Sciöche ten sofl àl fat düt l' trù. Che val' de té ne i fajô bun al cör y al magun, n'è bëgn nia da se fa de morvëia.

L' redatur dl Calënder à ince aldì chësta dla ciacia de siur Amando. Siur Amando è jü a iai sön Col Varencin y i iai n'urô nia cis se lascé aldi y udëi. Bel in chël dé ti tocâl a siur Amando da dì la mëssa adora y vël aspetâ tres al ial de munt. Nurchëltan aldîl sonan adöm a S. Martin y vël è sönsom Col Varencin dô n ciüch. Ci àl pa da fa? Da jì a dì mëssa êl sanbëgn massa tert y inscio aspetâl ciámó n püch al ial che n'urô nia se lascé vidlé in chël dé y spo chirîl la sémena jöpert, ch'al rovass altamo a dì la secunda mëssa. La mëssa adora dijô pa bëgn siur degan, mo na té picia perdica s'arà pa bëgn ince ciafè l' caplan, can che al rovâ a ciasa.

Y sëgn junse indô inant cun chël che siur Luije ô se cunté de siur Amando.

A San Martin lasciâ siur Amando ince ciarà la forza de sües benedisciuns. Lasciun mâ cunté chi da San Martin, chi sà plü avisa sciöche les cosses s'à porté pro. Mo üna mëssi impò s'un cunté, ciudi che in pert l'ài aldida cun mies orëdles cuntàn dal degan Mersa. Al è gnü te calonia n paür de Lijun. Al va dal degan y dij: "I à aldì ch'i eis n caplan che sà da fa deplü co n n'ater prôu". L' degan dij: "Jide mâ ia, al é pa bëgn te süa stüa". A chësc chestian — al è n gran paür — ti êl gnü mancia dui boß fora de stala. L' prôu à impurmetü de perié y ci êl pa gnü fora? L' fi de chësc paür à cundüt chi dui bôs dal bocà (chël fi arà albü massa püè scioldi. che fina che

Dui iagri da La Val: Carlo Tavella (vedl mone) y Franzl Pallestrong.

n jönn sta a ciasa, ciafel gonót mā n pü de spénora, denant che al devéntes patrun, y chësc é pur valch massa püch). Al bocà ne i lasciâl degüna pêsc cina che él ti l'à mené a dì al patrun de chi duibôs. Insciö é la baronada gnuða a löm. Chësc paur, dô ch'ara é gnuða sö, é jü aposta a Fodom a dì dilan a siur Amando.

L'ann 1936 da Pasca, dea che al ne stênia bëgn. ál tut sis edemes de lizenza y al é jü a Balsan a se lascé fa l'operaziun al magun. L' scrivan de chësc artichel, che é laota tl Vinzentino, l'à substitui pur chël têmp a S. Martin.

A mez l'ann à siur Amando supliché dô la picia cüra de Ornella ite a Fodom. Ornella é n pice post ia dlà dal rü y dla val da La Plì da Fodom sön la pert dla Marmolada. Al é n n'ora da rové ala dlijia d'La Plì. Ailò á l' prôu püch laur, podô se sconé y se medié pur la mal sanité. Cun chël püch laur ch'al à siur Amando ince ailò da se dàl l'ejempl, ch'an dess tres fratiné valch y nia sté a ne fa nia. L' sté a ne fa nia, chël savunse dala scora infora, é l' pere de duè i vizi. Cun l' piun dl'ega de fisti che rogorô demez y n dinamo de na roda da jì, ál salpü da luminé la calonia. Al á cotan de té piceres lüms sciöche na bateria, mo can che an é sönsom porte, n'udôn apëna la lüm jö a pè de porte, mo jô impò bun assà.

Co stara cun la forza dles benedisciun a Ornella? N iade ál maledì demez i rumsuns fora den urt da capiùc. Chël dijò bele a La Val, can che al gnê perié de maledì demez i püresc dles faus: "Sc'al foss madér na brüscia daimprò, olach'ai podess arsi", spo ne s'l'essel nia uduða da i maledì demez dales faus.

N n'ater iade á n paur cundüt vaçes da inforé sciöche an fesc childò intoron cun i ciavai. Tratan che an é jüs a marëna,

àn lascé les massaries ailò. Y che ess mine? Ares à ciafé iames. Sëgn mëssâ l' prôu daidé chirì. Al ê n paur che fajô tröp de bëgn. L'ater dé periâ l' prôu cun düta süa fiduzia. Dal memento dla mëssa periâl tan dassënn, che la paramënti scassâ. Dedô se sinti l' prôu sigü. Ci suzedel? Dô la cunsagraziuva n müt de 13 agn fora de dlijia. Dô mëssa aspettel cun l' patüc tla man, ti l' dà ala uma dl paur y vël inmalora! Al ê zënya n möt sciöch'al alda, mo chësc iade ál fat na matada. N n'ater möt é gnu döt feter. süa uma l'à damané: "T'aste metü col preve?". Y l' möt ciügnà de scé.

Siur Amando savô ince da asmaté la ferata. N iade ch'al jê cun n n'ater prôu da Reba a La Plì, lasciâle aldi l' sciürè sön vigni costa ch'ai passà. A jënt i savôle de morvëïa; ai stê sö dal laur y ciarâ, da olà che l' sciûre gnê adalerch. Cun so sciûre dess siur Amando n iade avëi archité la ferata de Puster. An é jüs a ciaré dô y dea che al ne falâ nia, éra indô piada ia y l' prôu s'la godô sotman (O él suzedü chësc n chël iade ch'al é jü cun n grup in pelegrinagio a Roma y ch'al à metü pëinch, che al é bun da fa sté chîta la ferata?).

A Ornella á siur Amando ciamó vit 5 agn. Dô la operaziun ne stêl nia tan mal. Inultima ti ál dé l' bot, zënya ch'al foss sté püre o zënya mëssëi sté jö t' let. Al é ai 9. de mà dl'ann 1941. Al á imformò 43 agn. Al é gnu sopolì tla curtina d'La Plì da Fodom.

Da pice insö mal nudrì, imprüma nia cis tröp sön fanà y te schidela, laprò n pü péigher da mangé, datrai ince jiné pur ti dé plü forza ales benedisciuns, tichiné dala vera, strabacé da jì ala ciacia, n püch pro n püch. Insciö capësciu ch'al s'à scurté la vita y insciö él ince da capi che al é desmentiûs. N iade söl pergo, zënya stola y in san Salvester sön Anter-

mëia, olà che l' caplan da S. Martin â la perdica l'ultimo dé dl' ann, âl tres per diché de San Stefo, impé de nominé l' Sant dla dlijia. Mo chëstes cosses y d' atres ciámó é pur marché so caracter y dì ch'al ê n original tla joca da prôu, n original sciöche al sta tl liber. Chëstes deblëzes umanes, sce al é de tares, vëgn dütes stopades dal'ambria dla gran forza de sües benedisciuns, de süa fede y de so timur de Dî.

Ciamó val' fac de süa gran forza dant a Idí y la jënt. Al â na fede, sciöche l' Vangele disc, da trasporté munts de plëgn. Bele ch'al ê primiziant, vëgnel cunté, ch'al â fat sparì tla stala de so fre i piedli de n videl, sura nöt y l'ater dé ési sön na brüscia d'urt.

Te calonia da Rina êl gnü metü t'urt faus. Ares é gnüdes plënes de piedli. Ci che n n'ater prôu ne n'ë bun de fa, Siur Amando l'à fat. Sura nöt ê i piedli inmalla, demez.

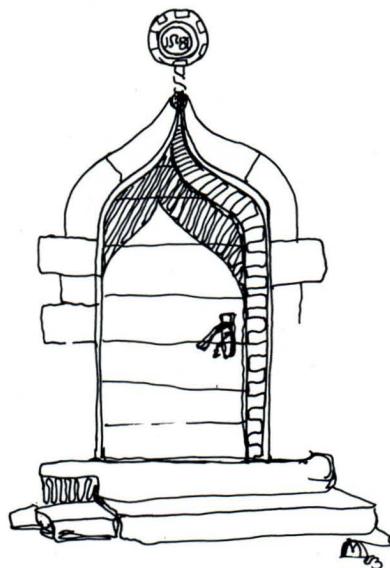
A Rina ti êl rové demez an jonn na iesta nöia. Dô ch'an ti l'à lascé a savëi a siur Amando, éra na domënia dô mëssa rovada zruch a ciasa.

Fora in Onies ti êl gnü mancia cotan de scioldi al fì dl Mone. An â perié siur Amando de se n té sura. Püch dô é gnü metüs i scioldi a dër post.

N caplan da Cortina s'â desmentié l'ora te cunfessional y ara n'ë plü ingnò da ciafé. Chësc prôu, don Luigi Daberto d'Andrac, ti â scrit a siur Amando, che ê a Ornela. Dô püch tämp âl ciafé süa ora te cunfessional, olà che al s'l'à desmentiada.

Chisc é valgûgn caji olà che siur Amando à daidé y à fat ala jënt tröp de bëgn. Sce al ne foss nia deventé prôu o pur val'atra gauja, tan de bëgn ch'al foss resté da fa.

L' lere che siur Amando tolô söi côr, sc'an pô dì insciö, mëssâ avëi cosciën-

za, scenó ne n'él bun da fa restituì. Da chi agn êl jënt che â in general plü co sciëenza co aldédaincò.

Y sëgn uress inè l' redatur dl Calënder scri valgunes parores sön val' ave niménç tla vita de siur Amando da Colac.

Scbebëgn che siur Amando tolô söi la vita no sciöche n jüch, mo cun gran sce rieté y cunvinziun, âl inè dagnora salpù da i dé chë saù, che al savô che plajò ala jënt y che la jënt adorâ sciöche la natüra adora tan bëgn l' sorëdl co la plöia.

Al savô che al n'ë pur nia y che al n'ë pa gnanca dërt da jì incérch dagnora cun l' cè bass y cun la ria löna, mo de mostré cunténtëza y humor y insciö sluminé la vita dla jënt, che vëgn datrai tichinada da de vigni sort de mäis.

Al gnô dit, che siur Amando ne savô nia da se dé jö cun i mituns. Al pô inè ester vëi, mo al stô inè tröp, che tan de mituns da scora n'ë nia bugn dl capì y n'ë pa magari gnanca bugn de capì, tan che siur Amando messâ sufri pur süa malsanité. Mo i mituns da scora da S. Martin l'à capì y ai ti urô bun y ai cun-

Noza dl paur da Lacurt-Antermëia - an vëiga ciámó chi da plömes.

ta ciámó al dédaincö de siur Amando. Ciámó aldédaincö sài da dì, ch'al â na gran ligrëza cun la ciacia.

N iade ti âl tenü al iltis jön Pradel. Al â zumpré adöm na scatura plüle impü lungia, stlüta pro dl düt da üna na pert y cun n lisció che se stlüjô da l'atra pert y laite âl metü la páisa. Tla pert dessura âl fat valgûgn pici büj, che an pôis udéi ite.

Insciö êl passé valgûgn dis zënza che al suzedess val'.

Valgûgn dis dô, can che siur caplan Amando gnô a tignì scora, â i scolari ati-ra cunesciü, che l' caplan n'â nët nia la buna lóna y can che al â la ria, spo pu-dôl inçè magari ester impü da tumëi. Apëna che siur caplan ê te scora y ch'ai â deburiada perié, s'êl senté jö söl scagn dl maester y ciarâ ca propi impü burt.

Atira lêl sö Sandro, chël scolare tl ter-zo banch, y disc: "Siur caplan".

Siur Amando ciara ca scialdi scür y damana: "Ci ôste pa?".

Sandro: "Al é jü ite l'iltis".

Siur Amando: "Olà él jü ite"?

Sandro: "Te ténora jön Pradel".

Siur Amando lê sö y chë ciaradöra plüle scöra ch'al fajô denant, s'ê mâ atira mudada y al dij: "El vëi? Aste udü"?

Dui o trëi de chi mituns alza la man y scraig: "Iö à inçè udü, iö à inçè udü".

Siur Amando spo, döt ligherzin, stlü pro l' liber che al â püch denant dauri, y disc: "Spo gnide mâ düc canç, ch'i jun a ti ciaré".

Fora èra stada cun la scora y düta la classe cun siur Amando é jüs jön Pradel a ti ciaré a l'iltis te ténora. Da l' téora s'âl pa bëgn ciasf na dërta sgrafonada y ciámó na maiù morta, mo pur i scolari ê döt jü bun.

Cun la ciacia â siur Amando na gran ligrëza, chël savô chi mituns da S. Martin plü co düc i atri y siur Amando i tulô inèc datrai da jì a mené lôi. Laota pudoi inèc jì a lôi a temp de löna, èi che i iagri ne pô nia plü fa aldédaincö, tan che iö sà. Siur Amando se metô in posiziun, cun so "Scheinwerfer", ia dô n té lägn sura l' Dasser iaysö, cotàn sot Tor jö, y chi mituns da S. Martin mëssâ jì da Restalt söyfora cuntra Tor y mené jö i lôi.

Siur Amando l'â ciasfada sö de i sluminé adoss ai lôi, can che al n'udô, cun so "Scheinwerfer". I lôi stô spo chîc y te chël splundrâl lassura, ah mo, tuché n'âl pa bëgn dër, dër püc.

Indere, chi mituns che mëssâ mené lôi, n'udô degûgn lôi in chëséra, mo stlopetan essi impò ion aldì. Purchël ési jüs sön Tor, i à tut valgûgn tapi a chi de Tor y i à brodoré jö pur chi rogns, a na moda che ai cogorass dlungia siur Amando jö.

Siur Amando udô gnon adalerch chëstes ambries, che al aratâ lôi y stlopetâ lassura sciöche al foss te vera sön Col de Lana, mo i "lôi" brodorâ mâ inant y n'urô nia sté chîc, cina che ai ne menâ de dër splundrijö te chë majun dl Dasser.

De morvëia i savôl bëgn a siur Amando, ch'ai jö düc tan ruduntajö y sö sot Tor êl chi mituns che riô a "sbrega l' balon".

Insciö pudunse veramënter di, che siur Amando è n orighinal y n orighinal tla joca da prôu. Purchël vëgnel ciámò cunté de vël y ai cuntarà ciámò dî de siur Amando.

Aldédaincö n'él bëgn mà plü püc de té orighinâi, che restará tl record de jënt.

Te nosta epoca unse scialdi mâ plü numeri, jënt dla gran massa. An vëiga chësc dër bëgn che la maiù pert dla jënt d'aldédaincö chîr mâ feter plü chi postic, olà che al è masses de jënt, olà che al s'abina adöm schires de jënt. Ch'i sun jënt dla massa vëigun inèc al vistimënt. Feter düc mëss avëi chères braies da muradù, braies börnes (moda dl'America) döt menades jö dant y dô, sòi jenëdli y dlunch olà ch'al è cujidöres, y sc'al è poscibel, inèc döt scarzades da pè ia.

Ch'i sun inèc scialdi mâ plü jënt dla gran massa vëigun inèc dër tröp, ch'i ne sun nia plü buggn da punsé instësc, cun nosc ciurvel, mo cun l' ciurvel di atri. Sc'al n'é un sön val' plaza, che dij che val' è blanch, spo él düc che aplaudësc y bat les mans, èi ch'ai è buggn; y sc'al n'é dô na mes'ora n n'ater sön la medema plaza y dan la medema jënt, che disc, che la medema cossa è foscia, spo él la medema jënt che aplaudësc indô y scraia y bat les mans.

Ch'i sun ten n'epoca, olà che an ô döt mâ plü fa vali, vëigun inèc. Cun l' medemo vistimënt van a marcé y a Madunes y ala festa de Pasca y insciö inant.

L' têmp olà che al è nanter la jënt orighinâi, y inèc tröc orighinâi, chël è pas-sé y sc'al pô ciámò n iade gnì, chël ne savunse nia.

Mo no minede, ch'i sunse aldédaincö plü scicà o miùs - aah chël no. An à urü fa reforma de n gröm de cosses y chëstes "reformes" è dagnora mâ deventedes "deformes".

Nb.: Chësc ultimo toch n'é nia scrit da siur Luije, mo dal redatur dl Calën-dér ladin, ciudi che al minâ, che al pas-senass dër ite chilò.

Prozesciun dla mëssa nuvela a La Val.

Pordica de signur Robert Miribung, tignida in la mëssa Nuvela a La Val, ai 12.7. 1981

*Mi cari amîsc Robert y Serafin,
cari sù familiarz, parènç y compagns,
cari compaejagn dl païsc y dla valada!*

L: Is 55, 10 - 11
V: Mt 13, 1 - 9

Pudëi perdiché incö a La Val, in la mëssa nuvela de signur Robert de Fornacia y de signur Serafin de Taela é n

gran unur y i l' feji sciöche sò cumpagn y amich cun gran festa y ligrëza. Mo impò ài pa tl medemo tëmp na certa trica, la tëma de n'ester nia bun de ciasfè la giüsta y dërta parora, la tëma de n'ester nia bun de me fà capì indertüra te n curt tëmp y cun püçes parores.

Savëise, sciöche vigni perdica, insciö messass nia in ultima incë na perdica da

na mëssa nuvela, avëi la faziun d'avëi mustrè üna o l'atra cossa sot a n aspet, ch'i n'à magari nia ciàmò udü o cuneisciü fina sëgn. Mo val' de te' sambëgn é dagnëra ma cun l'aiüt de Dì y l' lu-minus dl Spirit Sant.

Che la parora de Dì incundada ne toma nia dagnëra tl dër post pur pudëi se svilupé, crësce y purté frûc, chël s'à dit incö Gejù Crist tl vangele. Y che la parora de Dì incundada fej ma faziun, aulà ch'ara vëgn cuiüda sö y coltivada, chël s'à incè insigné incö l' profet Isaia cun l' tlér ejempio che tera, plöia y surëdl i dà al paùr racolta, ma sc'al vëgn incè laurè la campagna.

I se mëti dant incö n pinsier, che m'é personalmënter dagnëra stè dër a cör, spezialmënter diesc agn alalungia ch'i à pudü acunpagné proi sön sò trù y studënç de teologia, che se injignâ a pié l' sazerdozio. L pinsier: la vocaziun dl prô sciöche ara vëgn scincada da Chël Beldî da üna na pert y la persona dl prô y sö compito dal'atra pert.

Cun l' fat che Chël Beldî à dagnëra cherdè jënt, nominé porsones dër concretes, pur realisé süa orientè, pur arjunje sü fins, ne n'unse nia bria de se tigni sö. L'udun tla storia dla bibia y l'udun tla storia de vignun de nos instësc. Y bel' atira uressi injuntè purmez, che l'ester cherdè da Chël Beldî, l' gnì adurè da Vël pur arjunje y realisé süa orientè, desmostra incè prò nos proi, che purchël ne vëgnel nia trasformè la sostanza dla porsona, dl uomo chirì fora. No, incè l prô resta tachè al destin de vigni criatura umana.

Fadies, straciaries y stanciades ne ti vëgn nia tutes dal col, al patësc y mëss sufri tan bëgn che n ater. Incè n prô é de mestrù tentè y tan bëgn che n ater al prigo de se mët finamai cuntra la oren-

tè de Dì y cuntra la pêsc dl monn y dl proscimo.

Cari compaejagn, al é plü important co mai, ne stlüj nia i edli dan la vita dl prô incè sot a chësc aspet: cun düta la dignité che l' prô à ciafè da Chël Beldî, düta la grazia ch'Al ti à dè, cun dütes les possibilités da süa vocaziun infora, incè n prô mëss de mestrù mët a süa salvëza cun "trica y tromurûs", pur adurè parores de San Paul. Al mëss mët a verda de ne jì nia instës purdü, dô ch'al à insigné y incundé la parora dla salvëza ai atri. I l' dij chësc spezialmënter ala jo-nëza dô düt cant, ci ch'al é suzedü y suzed düt aurela tla vita dla dlijia y tla vita di proi. Tan gunot aldun pô dijon incè te nosta valada: al dédaincö n'aste nia plü bria d'avëi massa ligrëza, sce valgûn devënta prô, ciudi ch'an ne sa nia sciöch' al la tol! Chësc modo de baié, cari fedeli, ô dì, sburlé la responsabilité sura l' proprio comport de vita ia sön en ater. Vigni cristiagn à süa responsabilité, à sò inom dan da Dì, sò compito y sò dovere pur Dì y pur jënt, cun düta süa debliëza y stanchëza. Vignun de nos à de bujëgn dl aiüt y dla misericordia de Dì, dl confort y dl'oraziun de süa jënt.

Fajun en vare inant y — sc'i po l' dì insciö — ti baiun ados a nüsc duí cari primizianc. Dui compaejagn a nos cuneiisciüs, chersciüs sö inanter nos, pià ia a studié sciöche tröc d'atri, ch'à imparè a cunësc la vita chilò da nos y da jì pur l' monn, duí compaejagn ch'à fat de vigni sort d'esperienzes ti païsc dles misciuns dl Sudamerica, che ne ti é nia jüs fora de trù ai sacrifici, mo ch'à sopurtè meseria; chisc nüsc duí compaejagn pudunse saludé incö tra de nos, sciöche duí proi novei y misionari. Un y l'ater n'à nia suraldì te düt l' crabal dl monn süa vocaziun, la scelta de Dì, incè sc'al à magari messè s'anunzié plü iadi. Y ai dij

incö adüm cun nos süa mëssa nuvela dô ch'ai é gnüs consagrà proi. I mini, nüsc primizianè fej incö l' prüm iade, ci ch'ai po fà da sëgn inant dé te süa vita: mët presente tra de nos sot ales formes dl pan y dl vin nosc Signûr Gejù Crist, l' Signûr de düc i tëmpesc y de düt l' monn. Ai ufrësc l' sacrificie dl Nü Testamënt, la cossa plü grana, plü alta y plü sota, la cossa plü nobla che na debla porsona é buna de fà, inviada y comanada da Dî instës.

Ci ôi pa di? I ô di, che: cun düt cant, ci ch'al é gnü fat y ci ch'al é gnü injigné ca pur chësta bela mëssa nuvela, cun düc i sacrificizi di primizianè instësc y de süa jënt, süa oraziun de tröc d'atri nia cunesciüs, cun chësc düt cant ne zelebrunse nia in prüma linea la porsona di primizianè instësc.

Zelebrun plü co ater la vocaziun de Dî scincada a chisc nüsc dui amîsc y compaejagn, zelebrun y festegiun l' fâ y l' merit de Dî instës verscio nüsc dui compaejagn; zelebrun y festegiun l' sazerdozio de Gejù Crist, de düc chi ch'é cherdà ala vita eterna. An po di che l' popolo de Dî, la comunità cristiana alda tl corp y sanch de Gejù Crist tan toch adüm, che düt cant ci che Chël Beldî ti scinca a un en mëmber de chësta communauté: grazia, dignité, compito y dovere, ti scinchel l' medemo mumënt inè a düc i atri mëmbri dla medema comunità: a sü geniturz, sü familiarz, amîsc y cumpagns, a düc i mëmbri dla dlilia locala y universal. Adüm cun sò müt, sò frè, sò parënt, sò amich, cumpagn y concristian vëgn inè vëi "consagrà" y infurnis de grazia y dignité. Mai plü ne m'ài desmentié les parores de Signur Ujöp Pizzinini la vöia de mia mëssa nuvela, can che iö gnê tut ite dala comunità da La Val: "Vosta festa é nostra festa!" dijôle. Dues parores che dij te n iade, ci che iö mini.

L' scrivan dla lëtra ai Ebrei dij fora l' medemo pinsier cun les parores: "Tut fora dla jënt pur daidé la jënt söl tru che cundüj a Chël Beldî!". Chël Beldî chënda jënt co che sî, pur incundé al monn sü segrec. Chël Beldî ti va purmez a sò popolo cun sües scincundes y richëzes cun debla jënt chirida pur chësc. I sun stè sëgn dües edemes ti Païsc Tudësc te na parochia a sostituì l' curat. Y dailò m'él gnü dant chësta cossa: atira dô la vera s'â lascè jö dailò te n païsc suldas americagn. Bunamënter pur se parè ia l' tëmp à metü man chisc suldas de doraturé sò la dlilia ch'è gnüda desdrüta tratan la vera. Insciö ài inc'inculè adüm la statua de Gejù Crist y l'à indô metüda sön altè. Y dea ch'ai n'à nia plü albü ciafè inanter les majires les mans dla statua, ài scrit sot ca: "I n'à nia d'atres mans, co les vostes!".

Parores, cari compaejagn, che se vëgn dites da nosc Signûr de mestrù inè a nos. I adori vüsc edli pur pudëi la mëseria y l' bujëgn de mi fredesc y de mies surûs al monn; i adori vostes urëdles pur aldi la ûsc de jënt tl dulûr, che patësc y sufrësc sot al pëis dla crusc ch'ai à da partë; i adori vosta ûsc pur consulè, incurajé, dè cunséis y daidé inant; i adori vostes mans pur parti fora mi aiüt, mustre l' dër trù y benedì; i adori vüsc piesc pur ti jì dô ales bisces jüdes admal, pur jì a ciafè i amarà y i sarà ia, pur jì a me lascè jö, aulà ch'i vëgni cherdè y adurè! Parores, al é vëi, che ti vëgn dites a vigni porsona cristiana, mo parores che se vëgn dites suradüt a nos proi, ai famëis dles bisces de Gejù Crist, cherdà da süa vocaziun infora a ester al monn a disposiziun pur sü fredesc y sües surûs söl trù cuntra la vita eterna. Udëise: scemia che l' prô se vëgn adincuntra sciöch'un de düc canç y incunda umanamënter, impò è sües parores umanes, acumpagnades

da virité divina; scemìa che l' prô se vëgn purmez cun sua deblëza umana, impò purdichel Chël Beldî, l' Signûr dla gloria y dla vita eterna; scemìa che sua ambria ti tol l' luminus ala lüm de Dî, impò mostra l' prô cun l'aiüt dl Spirit Sant l' dër trù fora pur i parusc de nosta vita; scemìa che ince l' prô ne sa nia dagnéra la dërta resosta sön vigni dumanda, impò se dal adintëne almanco la direziun, l'idea dla urentè de Dî. Al vëgn y se dij che Dî é nosta vita y che la mort n'é nia la fin mo l' scumënciamënt dla vita eterna; al Vëgn y se dij viritës eternes, ince sce vël instes mëss impurmò imparè a les capì y les udëi ite.

Silagrazidi incunta l' prô tres ciàmò jënt ch'alda fora de sua parora umana la parora de Dî y che ciafa a chësta moda forza te sua deblëza, speranza te sua scutré, liberté te sü grop ch'al s'à fat gunot instës.

Gran importanza à la parora dl prô pur la jënt, can ch'al amministrëia i sacramënç, can che sua parora verificheria, realisëia ci ch'ara dij: i te batieï, i te lasci dô i picìà, chësc é mi corp y chësc é mi sanch. Chëstes n'é plü sües parores, al à les parores de Gejù Crist instës. Mo l' sacramënt plü nobel, plü sot ch'é gnu

confidé, chël é l' sacrificio dla santa mëssa, la memoria dla mort y rissureziun de nosc Signûr Gejù Crist. L' prô é imprüma de düt cherdè a daurì y pratiche l' testamënt, l'ultima urentè de Gejù Crist. Y ciudi che chësc é sò compito, zelebrunse incö l' scumënciamënt dla vita sazerdotala de nüsc dui cari compaejagn no cun en batejimo nuvel o cun na confesciun nuvela, mo cun na mëssa nuvela.

Te na santa mëssa é düt cant arjunt y stlüt ite: la jënt, l' popul cristian, la dlijia, sü sanç, i vies y i defonç, Chël Beldî instës, Gejù Crist y sò sacrificie dla crusc, sua ressureziun y ascensiun al cil, la meseria dl monn y la ligrëza dl paraïsc. Chësc düt cant, cari fedeli, é réalisé chilò inanter nos, comunità che fej festa, comunità redenta y santificada, che nüsc primizianç acumpagna sëgn dan l' trono dla grazia de Dî aciô che düta la comunità chilò abinada — adüm cun vëi — ti portes dant al pere dl cil sot les scincundes dl pan y dl vin sciöche sacrificie so fi Gejù Crist, a lalt y gloria de sò inom, in benedisciun y salvëza de düc chi ch'é chilò presenti y de düc canç i atri ch'urun recordè tla orazion cun amur y fedelté. Ch'ara sides inscio, periuñse!

L'auftón.

Regules dl tümp

Setember

Sce al é bel in Sant al Cerf, spo él bel döt l'altonn.

La löna de stember comana döt l'altonn.

Sciöche l' tümp é in santa Maria de setember, inscio éra pur cater edemes alalungia.

La plöia da S. Matti ne fesc bun a degün.

Otober

Sce l'otober é cialt y bun, n invêr frëit nos s'aspetun.

E' l'otober mól y frëit, sarà l'invêr no cialt no frëit.

S. Seimun y S. Jüda vägn gonót cun la næi adalerch.

November

Sce november é frëit y tlér, n'an bria de iener da se dlacé dér.

Sc'al næi jö dan s. Martin èina jö da l'ega, spo vägnel ciámó l'isté...

Sce s. Martin à ciámó la fëia söi lëgns, spo pôn s'aspete n invêr frëit.

Sce s. André fesc tröpa næi, vägn l'ann da tumëi.

Eduché al'ert

An pô zenz'ater dì, che vigni porsona é bele dala natöra infora cheriada a sinti o udëi o cunësse, plü o manco, ci che é bel y ci che é burt. Chësc ne vël nia mât tl'ert figürativa, mo ince te dötes les atres sorts de ert, sciöche tla lëteratöra y tla musiga. Vigni porsona sint, dô súa minunga, ci che é bel o nia bel, ci che i plësc y ci che ne i plësc nia.

Sanbëgn che la desfarënzia dles scales di valurz é dër grana da na porsona a l'atra.

Bëgn gonòt pôn osservé, che un che vëgn araté zënza sëntimënt artistich, sà datrai dër atira da iudiché, sce val' é bel o burt. Insciö suzederà ince che un che vëgn magari araté zënza urëdla musicala, fej na burta müsa, sce al alda val' musiga, che ne i va nia.

Mo sciöche döt se lascia destó o mioré, insciö ince l' sentimënt al bel y al burt.

Purchël vëgnel fat educaziun a l' ert y no mât a l'ert, mo a dütes les atres sciëncies y materies y inclinaziuns y disposiziuns.

Insciö él dër interessant da ciaré pro y udëi y osservé chi che vijitëia na mostra d'ert. Vigni edl vëiga atramënter, vigni ciurvel y sëntimënt tol sö atramënter, y nia manco interessant èl da udëi la reaziun de jënt. Tan atira che na pert de jënt sà da iudiché y tan pëigri che d'atri é. Da chësc cunportamënt pôn ince udëi, sanbëgn nia dagnora, l'educaziun a l'ert.

Vigni pursona à val' disposiziun a dötes les capazités, nia a dötes anfat, y chëstes disposiziun se lascia, plü o manco sauri, svilupé y formé. N iade o l'ater él vigni pursona che les adora dötes.

Tan tröp pô pa na pursona se spargné, sce ara sà da se fa val' instëssa y che ara n'à nia bria de salté pur vigni cossa da d'atri.

Purchël él pô la scora che dess invié ia la jënt jona a deventé jënt madüda pur la vita, privata o publica.

Y che é pa chisc che inviéia ia? Al é i maestri, dales scores plü basses cina ales plü altes, spezialmënter i maestri dles scores basses, ciudì che ai à tles mans chi mituns y chères mitans, che é ciámò plü adatà a tò sö i insegnamënc, chi mituns y chères mitans, che é ciámò sciöche la cëra tëindra, olà che ara va ciámò da stanpè ite plü sauri i sëgns che an ô.

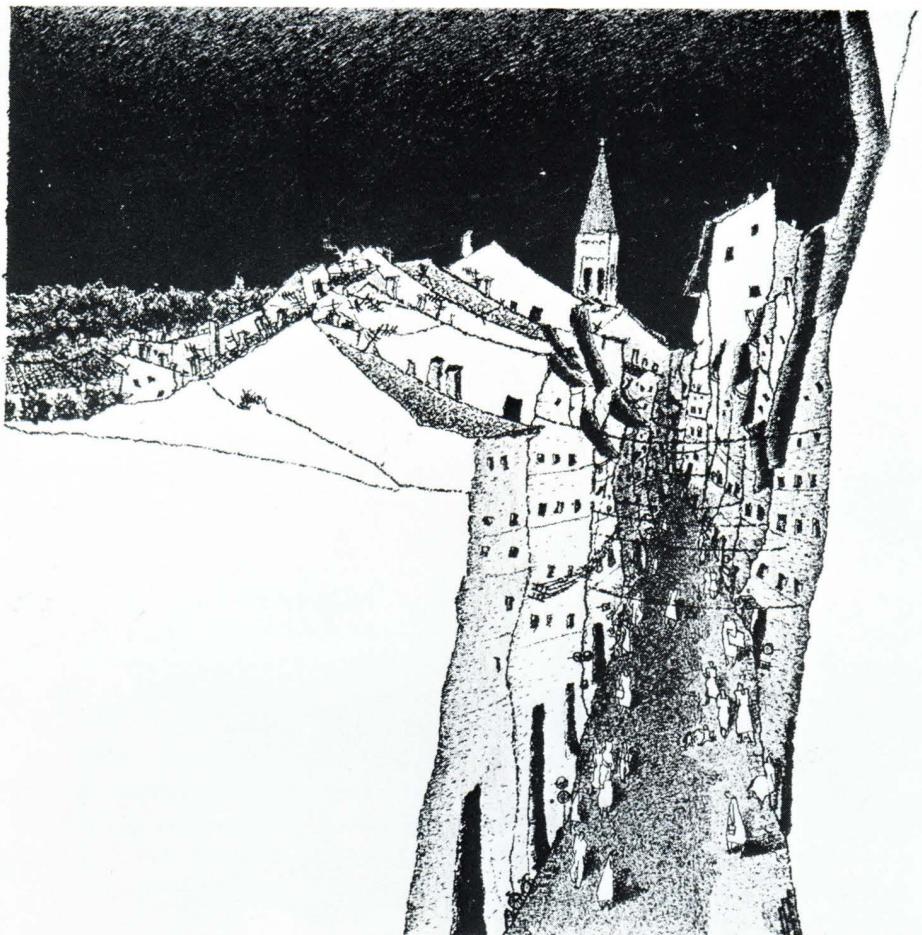
Ch'i sunse bugn da insigné y mené i atri, mëssunse nos instësc impröma de döt ester a l'altëza y cunësse l' trù.

L'educaziun al 'ert adorunse gonót de plü co ch'i ne minun instësc.

Tan gonót vëgn chësta parora "ert-Kunst-arté" mât liada ala pitöra y ala scultöra y mât cun chëra él na gran pert de jënt che à veramënter püch o nia da fa. Mo can ch'i punsun pa, che l'ert à ince da fa cun les ciases, cun les abitaziuns, col vistimënt, coi ciavéis, cun l' jì y cun döt l' cunportamënt, spo pudessun ci-namai s'en fa de morvëia, ch'al ne vëgn baié de plü de ert.

Educaziun al'ert ô dì formaziun y in sëgnamënt a udëi ci che é bel y a fa ci che é bel.

Ci é pa bel? I à oramai l' coraje de dì ch'al é bel ci che sà bel. Na té subiectivité y na té variété co che al é nanter i dui cunfins dl bel, ne saràl te degüna

Desëgn de Josef Irsara.

Foto Planinschek

atra disziplina. Purchël é inèc l'educaziun al'ert d'er val' de ri.

Da ci vëgn pa la parora ert? I aldiun, ch'al vëgn dit: al é jü a s'impars n ert - al sà so ert. Pur tudësch dijun Kunst, che vëgn da können.

Spo depënt l'ert inèc da l'ambiënt. Nia döt á bel anfat te vigni post.

La gran maestra dl'ert é d'er dessigü la natöra y l' plü perfect maester dl'ert é l'architect dla gran natöra. L' pröm y l' plü gran scalin ala formazion al'ert é

purchël imparé a cunësce y a capì la natöra y so d'er cuntagnü. Olà vëigin pa tla natüra curusc scraïenc? Ingnó. Olà vëigin pa tla natüra formes che n'alda nia adöm? Ingnó. Y spo unse mä da amiré les costruziuns plü iüstes y proporzionales tla natüra. Vigni lëgn y vigni erba y vigni munt y crëp à la fundamënta ch'ai adora. Sce al vëgn fat ite n scich tla natüra, spo vëgnel fat da man de jënt, che ne la capësc nia y che chir mä so tacuìn y l'aumënt de süa cassa.

La natüra é la prüma maestra dl'ert, mo al é pa tan rí d'la capi, ciudi che la jént se destaca tres de plü dala natüra.

La natüra educhëia mä al'ert y ne la deformëia mai.

Mo spo él d'atri momënç, che é bugn da formé l'ert, mo inèc d'la deformé y valgûgn de chisc factors uressi cunpedé sö.

Dér na gran importanza à l' post, olà che na opera d'ert dess gni metüda sö: te na cité o te n pic païsc, sön na plaza o te na dlisia, sö n mür o te na stüa y insciö inant. Nia vigni opera d'ert é bela te vigni post, sanbëgn.

La medema importanza à spo inèc l' material che vëgn tut: ermo o d'atra pera, lëgn y la sort de lëgn, metall o peres

prezioses, papier o peza (groia y fina) y insciö inant.

D'atri factors pro vigni opera d'ert é l' motív, la forma, la posiziun, les porziuns cun l'ambiënt, la cornisc.

L'ert é spo sanbëgn inèc liada ala moda. Dan 80 agn, p.ej. urôn avëi les ciasse de plëgn de mür y altes — an urô i fa dô ala cité. Aldédaincö les ôn plüle basses y de lëgn chilò da nos. Mo la dërta ert ne cunësc nia modes. Ara vël dagnora y tres de plü. Tan gunót à la moda inèc ruviné l'ert y l'à degradada al chic. La plü gran ert é tla natüra.

Tl'educaziun al'ert él inèc dér important, cun ci mosöra che an fej dô ala natüra. Al é vëi che la natüra é la gran maestra dl'ert, mo al ne foss pa nia dërt

Scultüra de Fridl Clara.

Foto Planinschek

da miné che al foss döt operes d'ert da copié la natüra. La natüra dess gnì studiada y capida y spo unida al pinsier creativ d'lartist. Pro vigni opera d'ert mëssel incè ester laprò na creaziun da pert dla jënt. Nanter la copia dla natüra y l'etraziun completa él dér n gran interval y ai cunfins de vigni pert él prigo de tomé fora dl'ert y de ruvé tl chic. Insciö pôl ester, che la fotografia à ciámó datrai döta la rajun de ester ert y l'astraziun completa, olà che la natüra n'à plù albü nia da di, pô deventé l' plù gran chic.

Sc'i damanun, sce l'ert mëss ester bela, spo mëssunse atira fa l'atra domanda: Ci é pa bel? N gran artist à n iade dit: "Bel é ci che plesc". Cinamai te na mascura pôl ester tröpa ert. Y Erasmus da

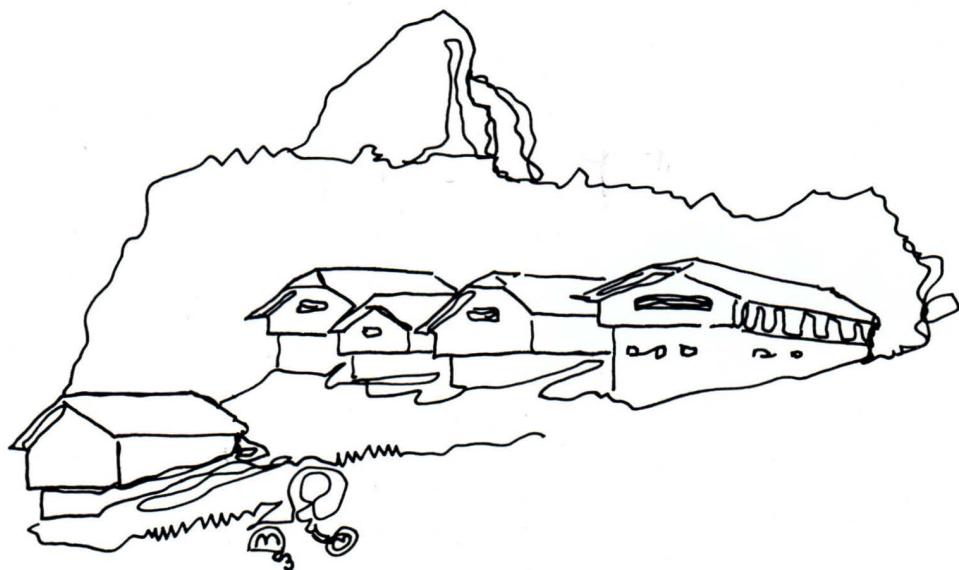
Rotterdam (1466-1535) à dit: "Nia n'é sön chësc monn tan bel, che al n'ais nia n'ambria de burt".

Tl'ert messel spo ester virité. Olà che al mancia la virité tl'ert, n'él nia plù ert. L'ert mëss spo chirì l'ert, zënsa n'él nia plù ert.

Inultima él ciámó da se damané: Ci porta pa l'ert de bëgn? La plù gran cossa che l' Signur dl cil y dla tera à fat, é stada la creaziun. L'ert pô tó pert ala creaziun, purchèl àlzera la dignité dla jënt, forma l' caracter, nobilitëia la pursona, forma la vita dla pursona y de so ambiënt.

Zënsa ert degüna zivilisaziun.

M.A.

LE GRAN ALTE'

tla dlilia da La Plì de Mareo

L'ann 1000 êl belo na dlilia a La Plì de Mareo. A chi co cösta dlilia êa consagrada, ne sànnia: ala enterzesciun dla santa patrona Agata? Al podess ester. A chëra de s. Maria? Al pô ester. Dan scrit dér vedl dal 1347 sànn che dlilia y ploania d'La Plì ea sot ala proteziun de s. Maria "de Marebio" o dla Grazia divina o dla Oma dles grazies o dal Bun Consëi.

Olà ea pa cösta dlilia? A Pliscia? Al pô ester. A La Plì sön Col de s. Gheta (Agata)? Al podess ester. Le scroàn de cösta storia é dla minunga, che la dlilia oma dla valda sie stada olà che ara é sen.

Na lionda cunta, che na gran rôa o le rü d'La Plì ess engráé ete dlilia y ciasses jö s. Gheta... che an ài spo plü tert ciaé fora dla grâ na picia ciampana y la statua miracolosa de s. Maria, co é encö sólo gran alté. La ciampana dessen ester a Desproch ten museo: mo ciámó n'èson mai stês bogn d'la odëi enzai. La statua dla Patrona, snizlada fora de len de lindes, é gnüda fata encér le 1430: cösc à ciafè fora i gran scichê.

Donca: la rôa o le rü ess mossü engráé ete la dlilia encér o dô chël mediejo. Mo laota scriën belo sö val' de té. Che al ne foss pa val' scrit enzai sön cösta desgrazia o tal archiv de calogna a La Plì o te chël dla diozeja a Pursemù? Mai gnü odü.

Ciamó val': laota, a chi tombs fajén sö les dlilies tal plü bel post ten païsc. Che foss pa porchël jüs jö dlungia chël rü a mëter sö na dlilia? Odëi fora nen odén nia ater co le cì, bosch y val' rödena. La dlilia é sogü stada dagnora tal bel post dancö.

Les dlilies y i altês de s. Maria

La dlilia nominada plü ensö, é plü tert gnüda trata jö. La secunda y terza magari ince. Ares sarà stades tal stil romanich y gotich. Le presbiterio dla dlilia da sen, fat sö encér le 1400, é de na forma gotica, mo scialdi dezipada, en tréiciont agn dô, can che an à trat jö le toch lunch (navada) por le fa sö danö: plü lunch y plü lerch y tal stil baroch.

Gran altês edl dessogü belo sté almanco cater. Chël da denant con les döes belles statues de s. Pire y s. Paul — fates da n zerto Rastner da Bornech le 1711 y nia dal Moling d'La Val, desco na pert minâ — àn baraté fora encér le 1900 con l'alté da Rosare: co é sen gran alté. L'alté "nö" tla capela de s. Maria stea dér mal y te tru ala jont. Le 1927 l'à signor ploan Frena tut demez y l'à lascé deponje sólo mür por podëi almanco odëi desch'al ciarâ fora. La gran y bela pilora o tofla vedla coi misteri de s. Maria dal Rosare é gnüda lasciada ete tal mür.

A mez le gran alté "nö" é spo gnüda

L'alté da Rosare a La Plì.

metüda la picia statua de s. Maria. Na liona cunta che an ess en iade orü mëter cösta statua sön en n'ater alté. Da doman, can che le mone jea a dejseré la dlijia, ea santa Maria jö dô üsc... por s'an ji demez. Cösc dess ester suzedü dui iadi. — Ci à pa le gran alté da sen da fa con chël dal Rosare... o ci à pa da fa l'alté dal Rosare con La Pli?

La pest o la möria dal 1636

Les veres — dites dai 30 agn — â porté adalerch en gröm de jont dai païsc dl'Europa. Chisc soldâs ea inè gnüs con de bortes maraties, co se deslariâ fora plü tert atlò da nos. Na gran maratia portada te nostes valades é stada la pest o möria. Endlunch s'la tacân; endlunch laurâra da tomëi, dan da döt tla val dl' Isarch, a Lijun, ia n Gherdëna y tal Pu ster. Tai libri dai morc a La Pli l'an defata dada sö da scri ete i noms de düc chi morc. Spo les cortines: endlunch massa piceres. Can che an â fat sö la scora atlò tla pinçia dal ploan, èsan roës pa trec osc de jont te chë tera: sögü morc de chë möria.

Te cösc ann toma ete la próma proze ciun de chi da Valsperch a La Pli por gnì lëdi da chë pôra y chël spaont. Al é rio da gnì lassora, chi co é mo stës i prüms da fa le voto y perié dër s. Maria dô so aiüt. Le scroàn de cösc artichel arata, che chi d'La Pli ài motü man da perié dassënn y da empormëter. Da empormëter ci? Sc'i gnun stravardës da piéc y sce la maratia s'an tira demez, orunse sot a pena de pièce (voto) fa sö na capela a S. Maria dal Rosare con n bel alté; spo arlungé la dlijia y mëter sö la scora dal Rosare.

La scora o Uniun o Confederaziun ân motü sö con na gran festa le 5. de jügn dal 1639 y danlò enant édl gnü scrit

ete plü de 12000 porsones. Cösta jont se tolea dant de dì vigné dé la corona (sc'i essun pö mä de té jont inè aldédancö!). La capela àn motü man da fa sö defata y l'alté empara. La ria möria éa snel stada sparida. La capela ea gnüda grana anfat desco chéra da l'atra pert, fata sö belo l'ann 1494. L'alté ea le 1641 fat, mo nia ciámó endoré.

Donca: La Pli é gnüda ejaudida. Can che chi da Valsperch â aldì cösc, èsai gnüs söyca a perié dô l'aiüt de S. Maria d'La Pli. Enteressant é podëi constaté che ai nen é nia jüs a cherì aiüt sö da S. Maria da Aufkirchen o jö Ehrenburg. Entrames les dliejies ea belo laota dër co nesciüdes. Valsperch é inè gnü ejaudi. Te chël païsc s'an é la pest morta fora, spo â la jont fat fora de gnì vigné ann

Le gran alté dla dlija dla Plì de Mareo.

en prozesciun a La Plì por ringrazié... ci ch'ai fesc tres ciámó y tanç y con ci devoziun ch'ai ven pa! Spo de porté vigne dui agn en cère y vigné ciont agn na tofla.

La capela y l'alté dal Rosare

Desch'al é gnü dit, é la capela gnüda empormetüda y fata. Gonót belo l'àn dòrtorada sö. Úsc da jì defora ete nen êl empröma degün. Cösc à spo lascé fa le ploan y degan Antone Trebo l'ann 1863.

L'alté dal Rosare é — tut fora chël dla dlisia vedla da Corvara — le plü de valüta, bel y vedl. En laur de gran maestria, snizlé tal len y bel endoré. Al à val' desco chël de s. Antone a Piculin y chël dal Brostolon a Cortina d'Ampéz. Encö él 7.70 m alt y 5 m lerch.

La gran tofla o pilora tla niscia amez é gnüda deponta con dér de bì curûsc dal moler fascian Horatio Giovanelli dan le 1640. Ara mostra s. Maria sontada sön en nio fosch con le Bambin tal brac dërt. Oma y Fi tin na spatenöra tla man. Sora le nio: döt tlér y bel lominüs. Encér les döes Porsones na gherlanda con reses de trëi curûsc y laete sön chinesc meädäies beliscimes i misteri dal Rosare. Sora la gherlanda jö ciara set de té pici angioli. Jö de sot na bela gran planüda con en crëp alt nia conesciü y S. Domène y S. Caterina da Siena enjlenê.

Da entrames les perts dla niscia: Döes corones y lassora rames, fëies, flûs y frùc tiers y de té pici mandli o putti. Cin angioli sontês söles "volute" y S. Michiel con la stadira y na spada tles mans y sot a sü pîsc dér en bor malan. Dô la minunga dal scroàn nen é nia cõstes statues danpröma encà stades söl alté.

Dles perts vëigon cater de maiûs statues, veramontar beles: chères de S. Boštian y de S. Rocco (interzesciùrs cuntra

**Matteo Agreiter
maester y mone a La Plì¹
dal 1830 - 1883.**

la maratia dla pest) plü ensö y chères de S. Iachin y de S. Anna plü enjö.

Atira sot S. Michiel él da odëi na columba blançia, co alda pal "basrelief" colla SS. Trinité. Trëi cès de angiolí y trec ornamonc snizles y dér bì andorës i dà val' de dignitüs y da festa al alté bën stampé.

Dui secoi y mez é cösc alté sté tla capela dal Rosare, dan da 80 agn l'àn baraté jö con le gran alté y l'à motü sö amez le presbiterio: danlò èdl tres ciámó.

Le gran alté dla dlisia dancö

L'alté dal Rosare, gnü gran alté, à sanbën mosü ciafë val' modaziun. Empöma de döt àl ciafë en tabernachel nö con l'aiüt dal maester da tiscler Berto Rungger d'Al Plan: garaté nia mal. Al podess ester enpü plü lerch, tan almanco

**Particular dal gran alté
a La Pli de Mareo.**

da stopé dui de bor büsc da entrames les perts. Le trono por l'espøjiziun dal Santiscimo con dui de bì angoli sora le tabernachel n'é nia da mat. Le medemo Rungger à tal medemo tomp inè arlungé enpü le banch dai canderliers y fat le parëi danjö sot la "mensa"; al i à dé les formes den sepolcher sant.

Statues èdl inè gnu baraté fora: scio-de! La Pli nen orea nia se destaché da S. Pire y S. Paul, laota tan venerés! An tol demez i geniturs de S. Maria y va empara sön somâs de calogna. Empè de éi röa sö i dui capi dai apostoli. I Patróni dla pest pöl co sie belo plü dadio denant gnu's baratêz fora con de pices statues de pücia valüta: chères de S. Florian y de S. Elena. Encö é endô les statues snizlades dô le 1636 te chël post arjigné danpröma por éres y l'alté é dér maiestojo.

Tla gran niscia d'alté slomina nia manco co 202 fusc (raggi) spizês y endorêts te bén 66 ciosces: ai ô mostré la santité co ven da l'anima dla Regina dal ci y dla tera. Plü en ete cuntra le zentro dla gherlanda de nî luminûsc con sis cès de angoli. Di cater gran angoli tin dui ciandères y dui le sochl cola statua de S. Maria lassora.

La STATUA MIRACOLOJA DE S. MARIA D'LA PLI' con so picio- gran Bambin tal brac ciamp y le scetro tla man dërtà à na iesta checena y lominoza con en gröm de faldes y en mantel bröm, ciarié ete con or. Alta é la statua mât 36 cm y con la corona de ram endorada y plêna de peres 42,5 cm; leria 15 cm y ara pësa (con le sochl, les corones y le scetro) 1,700 gram. Che ara é gnu'da fata encér le 1430 desmostra la „ligna gotica”, desch'an disc. Gejù Bambin tin tla man ciampa la cogora dal monn y con la dërtà benedësel. Ch'al

benedësci dagnora nosc püre monn por enterzesciun de söa y de nostra Oma!

En les gran festes ven la statua endô iestida con üna dles cater iestes cojides fora con or y arjont.

Plü dadio podén odëi la statua mâ les gran festes, zonza éra corida con na gran tofla o pilora deponta dal Renzler le 1818 y spenüda dala ierpejun de Antone Trebo da Brach. Cösta tofla mostra le cuarto mistere gaudiojo. Cösta pitöra cür S. Maria le dé dal patrozinio ai dui de forà. De carsëma ven döta la niscia inçè

corida jö con öna dles cinch “pëzes dla pasciun” = Fastentücher, depontes le 1776.

Na tofla sora la niscia porta les paroress “Altare privilegiatum”. Cösc ô di che plü dadio, avisa dal 1759 al 1967, podea i prêi, co dijea la mëssa sön en té alté, vignie iade davagné na endulionza plenaria por i defonti.

Che S. Maria dëidi düè chi co la venerëia y prôa da fa ci co so Fì Gejù comana.

Signor Merch Graffonara

Ciasa P. Ujöp Freinademetz a Oies de Badia.

SANT ANTONE - 750 agn

Sciöche chi da Piculin â fat gran festa y infurnì sö sua picia dlijia dan da cincant' agn pur zebrè l' 700ejimo aniversar dla mort de Sant Antone, urunse ince nos fa festa chësta ota in ocijuun dl 750ejimo aniversar.

Do 750 agn al ciomò da se dì val' Sant Antone, vél' so ejempel ince al dé da incò?

Do che al é scialdi jü zuruch la tendenza de implorè l'aiüt di Sanç te vigni sort de bujeins materiai, s'unse ince impù desmentié Sant Antone!

Nosta jént da zacan i pertâ a Sant Antone na gran crëta y devuziun: él è pur vëi n Sant de buntè che dëida ince tles pices cosses: sce al è val', gnôl dit: "Prëima Sant Antone, chël dëida sigü!".

Sant Antone vëgn fora de na familia nobla dl Portugal. Bel da jonn se dedichiël al survisc de Chëlbeldi, dandadöt cul studié i libri sacri. Mo da can che él à aldì che cinch Franziscaneri, che él cunesciô, è marturjà tles misciuns tl'Africa dai mohamedaneri, ol ince vél ji a dè ca sua vita pur l' Rëgn de Di. Sön chëra va Sant Antone ince tl'Africa ulache él s'amara y mëss defata sun dè ota. Les témpestes dl mer mëna cul vënt la barca de döt n ater vers, cuntra la Sizilia. Da dailò se fejel sön tru pur Assisi, ulach'al è na gran reunion di Franziscaneri adöm cun San Francësch: mo Sant Antone é dailò furesto dl döt y degûn ne l'ó dërto sö; él scuta y ne conta a degûn chi ch'él é. El prëia l' Provinzial di Franziscaneri dla Rumània che al pois ji impa-

ra: él va y cun gràn umilté survësel i vedi patri, da chi ch'ëi impara tl chít da ascutè la usc de Di tla natöra, da fa penitènza y la meditaziun.

N dé de na messa nuvela, do che degûn ne ó dì valgônes parores sura la festa ala jént che s'è dailò abinada, vëgnel invié pur ultimo San Antone - ai l'inviëia plütosc pur na cuinarìa, ciudich'ai mina che él sais apëna da dì val'.

Sant Antone ti baia ala jént a cör: él porta dant i plü bì ejëmpli, i toç plü adatà fora dla sacra scritöra y desmostra na gran conoscenza dla vita. Da chësc dé inant vëgn Sant Antone chërdé da vigni pert a insigné y a purdiché. Tla ignoranza de chël tèmp él dër adorè so insegnamënt: él insëgna tles scores de teologia y purdica ala jént scëmpla. Cun so caratter sinzir y sënza falsité baiel cun cunvinziun y él é bun a i smurjlè l' cör ai maius piciadûs.

I tèmpesc da laota è rî y scürz: la püra jént gnô sfrutada y maltratada dai patrums, fora pur les cuntrades gnô arobè y copè, l'insegnamënt dla dlijia gnô falsifiché da scetes. Sant Antone insëgna, purdica, dëida la püra jént, fej pêsc y cumbat la mala vita.

Sënza se scunè mëtel ite dötes sües forzes pur l' rëgn de Di. Desfat jö dales fadies y cun la sanitè ruvinada se lascel jö a Padua: n gröm de jént vëgn adalerch a l'ascutè — an cunta de 30.000 pursônes ti dis de festa — degöna dlijia n'é buna a cöi sö tan de jént, purchël mëssel purdiché ti pra fora dan cité.

Cun süa sanitè vara tres plü jó pert, él à apëna 36 agn, canch'ai 13 de jügn dl'ann 1231, tartan che sü cumpains cianta l'inno a Santa Maria "O gloriosa Domina", s'indurmedësel in pêsc y passa al'atra vita.

Purchël, sce cunsidrun n pü la vita de Sant Antone, i stessel plü bëgn sura tles mans n liber y na spada pur significhé süa sapiënça tles sacres scritòres y so caracter sinzir, rudunt y plëgn de energia che à cumbatü cina in ultima pur l'Regn de Di.

Canche, 32 agn do süa mort, San Bonaventura vëiga che la lëinga de Sant Antone é ciàmò frësca, dijel: "Lëinga benedida, tö as dagnora laldè Chëlbeldi y inçé insigné i atrì a l'aldè! Sëgn vëiguntan gragn che tü miricé é dan da Chëlbeldi!".

NA LEINGA, NA USC A SURVISC DE DI

ag

Sant Antone da Piculin

A Piculin de Sura, olà che al passâ zacan la strada dla valada che gnô da Plaies ite, élè la bela picia dlilia de Sant Antone da Padua. Chësta picia dlilia élè stè Mène Piazza de Freieck, acunsiadù dl vëesco y vicare de Tor, che à lascè fa sö l'ann 1688, sciöche capela dl ciastel Freieck ch'è atira de sura. Da chësc ciastel élè n punt che cundejô jó tla dessura dla capela. Tl ôt dla porta élè sëgn da odëi na statua de Sant Antone.

La picia dlilia à trëi de bi altà cun corones intorcorades y de bì ornamënç. Söl gran altè élè it'amez na gran statua de Sant Antone che tègn tl brac l' Pice Bambin. Dales pertes élè le statues de San Bostian y de San Berto. Söi dui altà dales pertes élè de vedli depénç de buna fatòra: un raprejentëia Santa María y l'ater Santa Caterina. Dér interessantes y inçé de gran valur storich y cultural é dös tofles de lëgn ch'è sura le proches y che raprejentëia 36 mirachi de Sant Antone. Chëstes tofles é gnuëdes depéntes dl 1699, mo an ne sà nia da che. L'bel bice ciampalin dal têt spizé, che é gnü fat atra-mënter l'ann 1869, à dös ciampanes che vëgn sunades vigne dé.

Tla dlilia de Sant Antone élè l'Santiscimo tl tabernacl y almanco n iade al'edema élè inçé mëssa. Plü da dî gnôle tröpa jënt pur sanç tla dlilia de Sant Antone da Piculin y les pruzesciuns che passâ ite pur la valada, pur ji sólo Crusc, storjò dötes prò.

Chi da San Martin va ciàmò sëgn cateter iadi al ann cun pruzesciun ala dlilia de Sant Antone; inçé chi da La Val vëgn jó in la festa de Sant Antone, ai 13 de jügn. Chësc dé gnô plü da dî aratè segra da chi da Picolin y al gnô tigni l'domisdé. Inçé i dis de San Berto, de Santa Caterina y San Bostian gnô aratà de dici santusc dla dlilia da Piculin y inçé sëgn élè in chi dis dagnora mëssa.

La popolaziun da Piculin à dagnora tignì dér tröp sön süa dlilia y so mante-nimënt é pur vëi n dovëi y n onur. Ai à insciö dagnora contribuì can ch'al é stè da fa laurs de restauraziun y al é da spe-rè che ai feji inçé insciö inant ti agn ch'à da gnì.

pb

Cënt agn chor de dlisia a La Val

L' chor da La Val y chël da La Plì de Mareo à festegé dan dui agn l' cëntenà.

Al paia la möia ciámó dui agn dô de tignì frém l' pinsier ala ativité, che chisc dui chors ejemplars à albù la furtüna de pié dô la medaia y l' diplom d'onur tla sala Kolping da Bornech.

Che chësc cëntenà — chilò él mâ l' baié dl chor da la Val — mëssâ gnì tignì cun tröpa solenitá, él vignun che capesc chël che à interess al ciánté de dlisia.

Dea che La Val à n gran musizist tla persona de Felix Dapoz, maester de scora a Toblach, n'è degügn plü adatà da mëte adöm l' program musical pur chël dé y tó la direziun dl ciánté co él.

Al è da udëi danfora che la festa gnê tignida l' dé dl patrozinio, in san Senese. Che chi da dan cënt agn à inçè gran mirit pur l' ciánté, él gnu recordé la sabella sera t'ustaria y calonia dla dlisia vedla. Dla dlisia vedla oramai stal mâ plü l' ciampamìn roduntasö y la ciasa dai ôsc cun i dui piani, l' toch plü vedl da zacan.

Cun la ciántia "Salve festa dies" gnêl scomencé la festa dan l' gran üsc de dlisia dan tröc agn. Chësc ân inçè chësc iade urù fa prejént y al fajò ciámó impresciun a odëi les ciantarines vistides cun l' guant da zacan.

Felix s'è aposté l'orchester da Toblach-Sillian pur accompagné la Krönungsmesse de Mozart, che l'efect foss complet. La mëssa é stada grandiosa. De Mozart gnêl ciámó ciánté "Laudate Do-

minum y Ave verum". Cun l'Alleluja de Händel à l' chor mostré che al è a l'altéza de so savëi.

Tla perdica à l' vedl siur curat Ujöp Pizzinini recordé spezialmënter i maiùs musizisè che à lauré ti cënt agn pur tignì sö l' ciánté de dlisia, che ai ciantes inant laia in l'ater monn sciöche ai s'è porvé sön chësc monn.

Inanter la prozesciun y la marëna sonâ la musiga de beles melodies sot ala direziun de Sepl Nagler, pur deverti chi che è gnu ala festa de cënt agn. Düè i ciántadüs, chi da sëgn y chi da dandaia gnê inviâ a na buna marëna tla ustaria dl Pider.

Nanter jogn y vedli n'èl na bela tlapada tla eté dai 10 ai 80 agn. A düè i sluminâl ti edli la ligrëza dl gran Santù.

Tl passatëmp dla gran marëna à tut la parora l' scrivan de chësc articol y à recordé avenimënc da denant y l' chor se deverti cun de beles ciánties.

Tla finada udônse inanter nos i dui capi dl chor dl Dom l' professor Josef Knapp y l' professor Otto Rubatscher, che s'è spo scuté sö i Öspi dla festa.

dales cater domisdé àn ciánté i Öspi da Pasca dl Mitterer. Les usc de oramai cënt ciántadüs rondenâ sot l' gran ôt dla dlisia de san Senese y de s. André. De té Öspi ne n'aldun bëgn mai.

Incö i aldun te nostes dlisiaj decanat tres manco ciántan (ti tudësc ne se baiun nia). I Öspi é na èrpejun culturala religiosa vedla de nüsc antenâc, che

va tres plü purdüda y prësc pôn cun incherscemu ti soné l'agonia. N restl che an alda ciámó dlunch è l' Magnificat dales sopoltöres.

L' "Großer Gott, wir loben dich" y paiores de ringraziamënt de siur curat Heinrich Videsott à stlüt la gran festa dl chor de dlilia de 100 agn. Deo gratias!

Dai cunc de Comun da la Val da zacan resultëiel, che al gnê bele dan 200 agn ciánté te dlilia a de plü usc. Al è ci-na 8 ëi che ciántâ les doménies y les festes y purchël gnêi paià. Pur talian gnêl mâ ciánt i dis da laur, ia pur l'edema. Che al è n gran interess musical, mostra inè l' fat, che l'ann 1845 ân fat n orghe cun fablôs, no mâ cumpré n harmonio.

Olà metòi pa chësc orghe te dlilia veda, sce al è bele denant tan pücia lerch? Ai ne lâ nia metü sura l'ôt de dlilia sciöche chi d'Onies â fat can che l' prôu Pitterle â cumpré l'orghe cun sù scioldi, spo can che al s'un jê sö Terenton, l'âl venü a chi de Lijun, dea che la jënt ne l' païa nia.

Chi da la Val s'à lascé tomé ite val' plü da sciché: ai à rot fora l' mür dla fazada y l'à impianté te n armé sura l' gran usc. dea che al è n orghe fat mehanisc, ne saràl nia sté dér zite, sce al cumbatô l' cialt cun l' fréit. Plü sigü saràl gnü tut indalater y cundüt y metü sö inè tla dlilia nöia. Mo l'ann 1879 àm spo arjigné n orghe nü da Aigner, che gnê ales dërtes pur can che al gnê metü sö l' ciánté zeziliàn l'ann 1880.

Al è ciámó da recordé i organisè che à soné y insigné a ciánté — i capi dl chor — di ultimi 100 agn.

Dandaia êl inè l' mone che fajô maester de scora y sce al è bun, inè l'organist te üna na pursona.

I santûsc n'adorâl un pro alté da l' substitù, sce vël mëssa sté pro l'orghe.

L' prüm orghelist de chisc 100 agn è Ujöp dl mone, Ujöp Tavella. Cun l'aiüt de so fre Tomêsc y dl curat siur Ujöp Pitscheider à l metü sö l' chor da ciánté jó dles notes, pur laota valch dér da nü. les notes inalota gnê pa stampades dér piceres. L' scomënciamënt sarà sté plütosc scëmpl y scebëgn che an ciántâ jó de nota, aràn impò mëssé imparé scialdi düt adamënz. Cun l' temp cher-sciôl l' numer di ciantadûs y an s'infidâ inè da ciante val' plü de rî. Tomêsc Tavella sonâ inè l'orghe, tan inant che al ne jê i santûsc a la Pli de Marô a soné. Siur Ujöp Pitscheider, prüm curat dla dlilia nöia, da lungiarü, â inè gran interess pur l' ciánté y olà che l' prôu dëida inant, gareta l' ciánté plü bel y plü sauri.

Passa vint agn él sté orghelist, mo no plü mone, l' maester Sepl Dapoz da Lungiarü. Spo à fat inant l' maester Carlo Frontull, fi de jepele Frontull, ciña a l'ann 1922.

Y sëgn me téggi a l'articol dl maester Felix Dapoz, "Usc di Ladins" n. 11, 1980, pag. 17/18.

Pur bun 50 agn él spo sté berba Giuvani De Sepl, Giuvani Rubatscher dl Pider, che à manajé orghi y chor da La Val. Al è gnü organist l'ann 1922. Te düc i agn che al à lauré cun savëi, pasciun y ligrëza, él gnü so chor dér cunesciü y un di miùs lunc y lerch. Berba Giuvani à insigné dér dl'ert na schira de mitans y mituns a ciánté, sigü un di sù majeri miriè. Insciö gnêl inè l' numer di ciantadûs tres maiù. Pur la jënt jona àl dagnora n cör davert. te chisc agn àl injunté n gran numer de mësses y de atres operes de musiga sacra nöies a chères che è bele dala fundaziun dl chor incà. Püç chors à n "repertoire" tan complet, pur di: An arcumpedâ mâ bele passa 100 mësses. Les ciánties nia de dlilia, da cián-

té da nozes o te d'atres ocajiuns gnê inçè dër curades. Gonót à l' chor cianté tl radio da Balsan, olà che al â davagné valgûgn iadi l' prüm pest.

Un di plü bì iadi di ciantadûs é sigü sté chël ti Grijuns, dai fredësc ladins dla Schweiz. Les bries che Giuvani de Sepl à albü tratan i 50 agn de ativité sciöche organist y capochor, fejun fadia da s'imaginé: ann ite, ann fora soné la mëssa da scora, la mëssa adora les domënie y les festes, spo dala gran mëssa y les funziuns dal domisdé. Tan de ores àl mo passé sön dessura a cianté y soné laldàn Chël-beldì. Pùc dis dan nadé l'ann 1972 ti àl dé l' bot sön dessura y al é tomé ia dô l'orghe tratan che al s'arjignâ da soné na mëssa da mort. In vöia de Nadé él spo mort tl'ospedal da Bormech zënza gnì plü pro se instéss.

La Cüra intiera ti é debit tröc giulans pur l' gran laur cultural che al à destrighé 50 agn alalungia pur la comunità. Cina chilò les parores dl maester Felix Dapoz.

Giuvani Rubatscher laurâ pur l' chor cun gran idealism. Al se godô na picia abitaziun tla ciasa dl mone (che é proprieté dla dlisia) y de scioldi àl na bagatela.

I agn 1933/34 él gnü fat la dessura plüleria, denant êra strënta sciöche na crignora, inscio gnél fat lerch pur l' gran orghe fat dala Firma Dreher u. Flamm da Salzburg cu 28 reghistri y pur la gran tlapada de ciantadûs. Inlaota, sce na ciantarina se maridâ, ne jêra nia plü a cianté, an n'en gnê d'atres assà docà. Ci chor pô pa se purmët n té lusso? L' gran orghe é gnü cumpré cun i scioldi dles ciampanes che l' Stato à restituì.

Siur Alfonjo Frontull, organist dl Dom da Pursenù, gnê plü gonót invié a soné. N iade dijôle: "Sön chësc orghe soni l' plü gion de dlunch".

Plü tert é gnü chësc orghe comedé decà, in bëgn o in mal, y sägn n'el nia plü l'orighinal de can che al é gnü fat (chi agn dô l' trënta).

Can che al é gnü fat la reforma dla liturgia cun tröpa mudaziun y che an ti dê gran impurtanza al cianté dla jënt — cianté popolar — à i chorus purdù tröp. Les mësses da festa, i bì offertori y d'atres cianties, düt mëssa gnì scurté che al jiss ite tla formara nöia. Ailò à Giuvani patù tröp y tl iüst momënt se l'à Chël-beldì tut, tut da chël post infora, olà che él ti à survì fedelmënter pur 50 agn alalungia.

L' caplan siur Amando Alfreider laurâ adüm cun Giuvani y à metü sö la musiga da La Val. De sües composiziuns él ciamó resté la ciantia di crafuns. L' maester Angel Comploj s'à metü a cianté, che al é sté 5 agn pro l' chor dl Dom da Pursenù. Adüm cun Giuvani insignâl ite mësse da festa, atif pur 12 agn, él mort l'ann 1949, impormó 37 agn vedl. So fre prôu à inçè davagné tröp incér l' cianté tla compagnia de Giuvani.

Chël él inçè ciamó da dî, che l' maester Felix Dapoz scrî, che al à ciafè da jonn insö gran ligrëza y les istruziuns fundamentales a La Val y à plü tert daidé fora pur tignì sö l' chor a l'altëza de so savëi.

Pro i ciantadûs dai gragn miriè sot a Giuvani è berba Tita de Cestun, mort l'ann 1978. Adüm cun Tomësc Comploj dl Tondl àl fat agn alalungia l' dirighënt. Fonjo Tondl cianta ciamó, Giuvani dl Furchëta y d'atri. Pro les ères l' soprano Tarina dl Lao, y Maria Irsara de Biei y d'atres.

N chor de dlisia che à na té tradiziun co l' chor da La Val, oressun dî, che ne podess nia gnì jö de moda y jì sot grata, L' proverb dij: "mort n papa, fat n n'ater". Mort n capochor, che é inçè organist, n'é nia sauri da sostituì. Impò ti

èra garatada ala energia y al savëi dl dirighënt dla musiga, Sepl Nagler, da tignì adüm l' chor pur i agn che é stà, daidé les festes dal prôu da Oies siur Franz Innerhofer, che gnê a soné.

Intant él indò n organist jonn che manajëia l'orghe, l' fi dl dirighënt, plëgn de beles speranzes. L' chor da La Val sta impè sciöch'al alda. An podess aspeté, che da atra pëna gnissel scrit sura l'ativité dl chor da la Pli. Pur de té por-

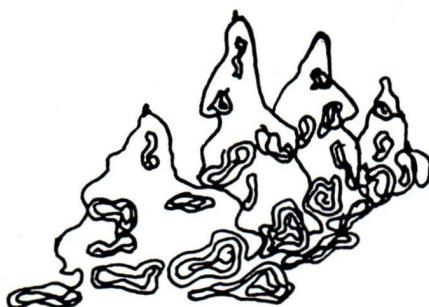
sones co jepele Frontull y Giuvani Rubitscher fossil da rinfrësché sö tres indò la memoria pur i tignì dant i ideals ai ciantadûs y ales ciantatines che vëgn docà.

I stlüji mi artichel cun les parores dl maester Felix Dapoz: "La parora de Dî é ciamó n iade tan bela y va plü sot a cör, sce ara vëgn anunziada tres l'ert dla musiga".

ac

**I dui primizianc da La Val 1981:
siur Serafin Moling y siur Robert Sottara.**

U' ÍMÚÉP.

Regules dl tēmp

Iener

Sce iener é tlér y da nēi, spo vēgnel na bela aisciüda y l'isté cialt.

Sce iener é süt y frēit, spo tomel de forà tröpa nēi.

S. Guania tlér y luminûs,
cifa la vigna tröpes flûs.

Vēgn Martina cun tröp sorëdl, pôn aspe-
té tröpa blaa y tröp vin.

Forà

Nēi y plöia de forà
é sciöche na buna coltûra pur i prà.

Sc'al ne nēi nia de forà,
nēiel mefo da Pasca assà.

Da s. Maria de forà vēiga l' paur plü ion
l' lù te stala co l' sorëdl.

Sciöche S. Pire fesc dan S. Mattî, inscio
stale pur 40 dis.

Dezëmber

Sce l' dezëmber é bun cun tröpa plöia,
spo sarà l'ann dô nia cis bun.

Insciö él inèc tröp vënt y tröp ciarü de
dezëmber degun bun sëgn pur l'ann che
vëgn.

L'organisaziun di STÜDAFÜCH da La Ila

La Ila nen à mai albü na dërta organisaziun di Stüdafüch, purci che al tëmp dan la prüma vera mondiala fô chësta organisaziun ma t'la Cumune de Badia; t'les fraziuns da San Ciascian y La Ila fô ilaota ma na "guardia dl füch" cun val-gügn omi, ch'â da ciarè sura l' füch y tl cajo den medefüch, ch' fô dër da inré, intervegnî i stüdafüch d'la Cumune. Pu-rater, chilò a La Ila fôl na picera pumpa a man, ch'é ciämò da odëi y che funzio-

ness dütaurela, manciando les 4 moto-pumpes dal dedaincö; ala gnê depojitada te na cianô d'la Grançiasa cun val-günes condles dal éga y na litra. La pum-pa fô gnüda adorada da destudé l' füch l'ann 1892, olach'al fô rotfora t'la vedla ciasa nr. 12 d'la viginanza de Sossach, spo l'ann 1908 tl medefüch d'la vedla ciasa da Cianins, olach'ala â funzioné dër bëgn.

La vedla jënt â na gran pora dal füch

y ne se desmentiâ mai t'la preghiera dla sëra d'se racomanè pur l'aiüt al Sant dal "pazun" cun chëstes parores:

San Florian, nobil eroe, te sides bel prié de preservè dalfüch nostes ciasesymajuns, canch al toma dal cil la saita dl torlì cun togns y temporai tan da tomài.

San Florian é generalmënter cunesciü pur l' sant cuntra l' füch y l'éga y figüra depënt sön val vedla ciasa t'la divisa da soldà romano, ch' porta na bandira t'la man ciampa y t'la dërta n pazun, ch' jota jö l'éga sön les flames d' na ciasa ch' verd; dlungia sü pisc él na mora da murin y bastuns, i sëgns de so martirio.

Florian fô nasciü a Cetium (dlungia Krems) tl Austria Alta, provincia dl Noricum, ch' fô ilaota na provincia romana, olache l' tribuno Florian vistî l'alt grado de "procuradù". Ala fin dl ann 300 fô jü in punsiun y abitàt t'la cité de Lorch-Lauriacum (aldédaincö Enns). Al regnâ ilaota a Roma (284-305) l'imparadù Diocleziano, m gran nemich di cristiagn. Sot al so regno fô rot fora na teribla perseguziun cuntra i crestiani, olach'al ti fô incè tomè tles mans l' tribun Florian. Al fô gnü pié y condanè a mort, purciché al pratigâ la religiun de Crist. Dô ch'al fô ste batü y tormentè a mort, ti gnêl tachè na mora da murin inciar l' col y l' cadaver fô gnü sciuré tl éga d'la Enns; al fô l'ann 304 dô G.Cr. Nia da lunc da chësc post gnêl spo cul temp fat sö l' païsc de San Florian tl Ob. Österreich y l' cunvënt laprò.

San Florian gnê spo inalzè a protetur dl AUSTRIA ALTA y a patrun dl füch y dles éghes.

A La Ila fôl bel gnü fat tratan la prüma vera mondial (1916) na gran cundüta dal éga dal comando di soldas cun prejunirz rusci. L'éga gnê abinada adüm ten

gran reserver a Plaön y servì pur i bojégns di soldas stazionà a La Ila, che fô ilaota plëna de baraches cun furz da pan, fujines, siëies y ospedai. A vera ruvada gnê te plö posè ciavasö i roos y i idranè, che da 14 tl ciampoprè ne fôl ciamò restè 3. Pur salvè ciamò l' salvabil, l'à vagada l' jonn Siegfried Granruaz a fermè la complete desdruiun cun l' mët sö na uniun de omi verdafüch. Al â arjigné cun bona orientè, injin y curasc litres, langhières y massarîs cun scioldi petlâ adüm dala generojité d'la jënt cun gran fadia y â spo metü adüm l' prüm Corp di Stüdafüch volontaresc da La Ila l'ann 1923 sot al so comando, cun 20 omi y l'ornist Rico d'Altin; mà 3 vistî na vedla uniform, i atri â mà la ciuria sora.

Al temp dl commissar d'la Cumun de Badia - Padovan - ch'â n cer intres pur l'organisaziun di Stüdafüch, fô gnü arjigné na picera motopumpa, che fô gnüda adorada 3 otés: tl medefüch d'la ciasa dl Crosa a S. Ciascian (1931), d'la majun dl Feur a La Ila (1936) y d'la ciasa d'Adang a Badia (1938), olach'ala nen â nia funzionè. Incian al scomenciamënt d'la secunda vera mondial ne fôl ste atres desgrazies dl füch y la pumpa â messè gnì dadajö a Balsan y ne fôrnia plö gnüda zruch; l'organisaziun di Stüdafüch da La Ila fô jüda in toè!

Ala ritirada dl comando d'la Speer da La Ila (1945) fôl restè na bela y grana motopumpa zruch, ch' fô gnüda secuestrada dal maester Franzl cun valgûgn jogn. L'ann 1946 vardöl jö na ciasa a Morin da Calfosch, che â descedè tla jënt la pora dal füch y dejiderâ de mët sö na organisaziun de Stüdafüch incè a La Ila. - Dit y fat! - La organisaziun fô gnüda metüda sö pur la secunda ôta dal maester Franzl dl 1947-1948.

Düt manciâ tl organisaziun nöia, ch' fô zënza massarîs y zënza scioldi y nen

â ater che la bona orientè di jogn, ch' fô gonot contrariada da vedli omesc stüdäfûch. Cun l' dij dl têmp, la organisaziun â tres laurè inant y é ruvada aldedaincö a n grado de perfeziun pur l'intrescia-mënt y l'ativité de sü comandanè, che nen à sparagné fadis y ativites tl laur, da deventè "Stützpunkt" ausiliar d'les Uniuns di Stüdäfûch d'la Cumun. Inè i omi stüdäfûch à fat l' possibil y à inè frequentè la scola di Stüdäfûch a Balsan, a Dispruch y a Naturns, y fat curse a La Ila y a Corvara.

La Uniun é arjignada ìte pur combat l' medefûch cun tröc mesi cuntrafûch. Ultimamënter âla ciafè pro les 3 motopumpes la gran y potenta "autobot" dal cost de 74 miliuns Lires. Ti 59 inter-vénè che l'Uniun à fat dal 1948 aldedaincö, âla salvè dagns pur miliuns y miliuns de lires a chi ch'é sta tocà dala desgrazia dl fûch y cun rejun portla l' dit: "A unur de Dî - l'aiüt al proscimo".

I comandanè y i vizecomandanè é sta incina aldedaincö:

- 1) Siegfried GRANRUAZ dal 1923 al 1943; él à metü sö la prüma ota la organisaziun di Stüdäfûch; vizec. Paul Surarù;
- 2) Franzl PIZZININI, dal 1947 al 1957; él à metü sö l'organisaziun la se-cunda ota; vizecom: Stefo PIZZININI;
- 3) Paul COSTAMOLING, dal 1957 al 1962; Stefo PIZZININI vizec.;
- 4) Franzl ROTTONARA, dal 1962 al 1970; giuani AGREITER vizec.;
- 5) Franzl ROTTONARA, dal 1970 inant- Konrad CRAZZOLARA Vizecom.

La prüma lista di Stüdäfûch é dl 22. 12.1948 cun 20 inomz; la ultima lista di Stüdäfûch é dl 1.1.1981 cun 33 inomz.

20 omi à frequentè t'les scoles di Stü-

dafûch plö sortes de cursc t'la materia de chësta rama in preparaziun al laur delicat y responsabl, che l' serviz dama-na dal Verdafûch pur la prevenziun y l'intervënt tl medefûch, gaujé dal prigu-rus elemënt.

Pur l'ejemplar comportamënt tl serviz cuntrafûch él ste premià 15 omi cun la "Crusc al Mirit" de brom y 8 omi cun la "Crusc al Mirit" de arjënt; l' Comandant Franz ROTTONARA pur so bun serviz de 18 agn cun l' distintiv y l' fon-dadù dl Organisaziun cun la "Medaia d'Unur" dal Uniun Provinzial Stüdäfûch da BALSAN.

f. p.

Na ciacolada co é vëi!

Stachio, na porsona frëida,
ne va mai a dlisia y no ai sacramonc.
Al é sté trep püre, prësc da morì,
spo con l'aiüt dal dotur él vari.

So compagn Rudi i disc:
N'âste nia pôra dla mort,
tö che te ne vas mai a dlisia
y gnanca ai sacramonc?

Stachio respogn: Chëlbelgio à dit
a Adamo a y Eva: Oresse bun y moltiplichesse!
Spo disc so compagn Rudi:
Cösc n'âste mino fat tö,
tö es pö en möt vedl.

Chi dal Lehrer pal restelé.
(Fam. Oberbacher).

La Ila

Che La Ila à na campiona de schi y che vadagna na gara indô l'atra, nen él nia düc ch'sa. Ala é deventada famoja tl ciamp dl paslunch, olach' ala bat düc, sides ëi o èles. Chësta campiona rl sport sl "paslunch" é Maria CANINS da La Ila, ch' se dà a chësc sport dal ann 1975 incà.

Te n grüm de gares de paslunch, marmes, marcialonghes, éla dagnora ruvada èla la prüma y à vadagné tröc pèsè, svergognan magari npü i "bogn" sciadus; ala é inçè famoja sön i schi da rodes.

A Maria-campiona ti augurunse ch'ala fej inant cun amur a ligrëza l' sport y che l' trofeo davagné cun fadia sides premio de contentëza y furtüna pur n bun laur te les gares ch'à da gnì.

Sön Tranrüs da Corvara a munt 1916 - la palsa.

Siur Pire da Miscì da Lungiarü

(scrit da siur maester Pire Comploi)

Can ch'i jô a scora, fôl nosc curat y catechist. Nos scolari l'ân plü gion co siur caplan, dea che al ne se fajô mai udëi cun la ria lüna.

La prüma ora de religiun se cuntâl dant sciöche an â da s'astilé.

Chi che desturbâ, messâ jì ia in dlisia dô scora a dì l' Rosare. Spo, sce ai lasciâ fora Aimaries, mëssâi mët man danü. Sanbëgn che l' curat mëssâ sté dlungia. Sce ai dijô massa snel, punsâl pa bëgn vël a tigni indô. I scolari mëssâ dì dant, i castiâ sanbëgn y vël dijô dô. Mo te chi agn ch'al è sté mi catechist, ne me recordi mai, ch'ara i foss suzedüda a val-gügn.

N iade ti âl damané na té gran dimanda a Angila, na té müta che stëntâ impû da imparé. Sanbëgn che ara ne l'â nia salpüda l' prüm iade. Spo, vigni iade che al fô religiun. ti la damanâle, cîna che ara l'à albüda imparada.

Al ti l'à inèce damanada dal ejam de religiun y sanbëgn che ara l'à salpüda. Insciö àra fat dër na bela figüra y fô stada la miù de düc. Ara la sà ciamò aldé-dainco.

Les maestres talianes, che an â laota y che tulô inèce pert al ejam, â fat de gran edli vères.

“Ci? Chëra? Savëi na té gran dimanda? A ester che... Sce ai savess de storia y de geografia tan, spo butassera!” dijô üna, can che l'ejam è sté ruvé.

Al fô nia mal agn chi, pur nos mituns, ch'i ne savôn nia dl gran monn, cînmai de bì agn.

Dl 1934 â l' fré siur Luije dit mëssa nuela y adöm cun l' fré Angel y l' jurman siur Giuvani ési dër gunót te calonia. Siur Pire i inviâ dër gunót te calonia a marêna. La cöga Tina fajô sö vigni iade n bel gran copun de balotes y la Agata, siùa só, les portâ sòn mësa. Spo jôres intrames a daidé sujoré, can che al fô la sajun.

Chi agn fôl sö La Val caplan siur Franz de Vinschgau, che â albü studié cun mi fredësc y siur Giuvani. Spo pôn bëgn se punsé, sce ai n'ârâ salpü da se lascé savëi bel — y rajun che ai â.

Can che l'Angel metô l' tai sòn na pert, ti tulô siur Pire vigni iade ciamò fora na bâla y ares gnô pa fates granes.

“Mangia mâ, Angel”, dijôle, “te ne sàs pa nia, can che te ciafes indô val’”.

L' püre Angel ne s'infidâ nia da lascé la bâla te tai, inèce sce al n'â bele suraforsa assà. Insciö jôra mefo inant y ara gnô propri fora, che al s'ess slarié l' magun da mangé vigni iade na balota de massa.

Intratan marëna y inèce dedô ciamò gnôl mâ baié y fat matades y dailò fô siur Pire suraforsa l' majer de düc.

Can che i fredësc ruvâ a ciasa, ti cuntâl datrai val' ala uma siur Vijo, cis chi iadi, can che ara jô dër ciarà.

Y la uma, püra mëda, dijô mâ: "Au mo, n'äl propi nia che i drüca chël siur Pire!".

Zacò che ara s'â albü porté pro, na bella domënia d'agost, dô l' domisdé, s'ai albü baié de jì fora in Piz de Côr a ciaré d'Al Plan jö y da La Plì ia.

L' pré fô sté sié l' dé denant y al fô ciámó les rudeles.

Da gni pur pré jö disc siur Pire: "Sëgn gnide mâ düè ca. Sëgn junse jö pur la rudela, spo él bele ôt can che ai vëgn a restlé. Insciö pôi spo mëte man atira, zënza aspeté dî alalungia che al sèces impormó".

Can ch'i fôn jö a pè dl pré, se fönse ciámó ôc zruch düè canè a ciaré sö.

"Eco mo", dijôl spo, "sëgn ti unse fat n bel laur".

Ci laur ch'i ti un fat! Bel debann, zënza gran fadia — y düè mëssâ mâ rì y s'la gode.

L' èian de calonia

Ten post, a Lungiarü o a Al Plan, zaca d'atri savess pa bëgn plü avisa, âi n té gran èian "Bernardiner" te calonia, che stô tres mâ sladé. Sot banch dô furnel ite, olà che al fô bun ciált, stôl sladé.

N iade â la cöga porté ite l' cafè sön n té gran platô. In chël iade fô l' èian ponü a mesa stüa y la cöga n'â nia tan albü fat cajo, vëra.

Insciö s'âra porté pro, che ara fô ciumpedada laite y â fat n'jôre ite pur l' tempio. Sanbëgn che al fô jü düt "a tabach", no mâ sdravé fora düt, mo inçè fruzé só les chichères de maiolica, la ola y èi che aldì düt laprò.

Mé ne s'âra albü fat degun, bel inçè dea che l' èian ti â albü fat da plumac.

Splunfada ite fôra pa bëgn, che ara ruvâ prësc ia da l'ater parëi de stüa.

La vedla ustira Maria Zingerle-Würmer dl hotel „Posta“ da Pedraces.

Siur Pire â mâ metü man de rì sciöche n mat, vël.

Y la cöga: "Ai mo, siur Pire, siur Pire, ci mai ài sëgn fat? I sun mefo tan grama che... l' cafè sdravé... plü nia dala picia marëna... düt fruzé adüm ciámó laprò... i sun mefo tan grama....".

"Ah pu, Tina, ne sté mâ no a ester an grama", dijôl vël dlun riòn ciámó tres, depero che ala cöga ti gnôl da pité, "les massaries ciafun pa bëgn indò da cumpré. Mo èian mëssté t'arjigné tan n gran, che te l' vëighes n n'ater iade".

Gnide tôsc indô

Avisa olà che al fô suzedü, ne savessi nia da dì. Al fô mefo stort pro te calonia

Fam. de Iarone d'Anderle (Alfarei). L' fi siur Franz y d'atri sü frëdesc y sorûs porta l'inom ladin „Aiarei”. Siur Franzl é misionar tl Borneo.

y la cöga ti â fat n bun cafè. Chësc iade fôl mâ resté te ciasadasfûch y ara fô ciamó jüda n pü ciaculada dedô.

Té cöghes é pa datrai dér valéntes y magari datrai inçe n pü curioses. Mo an pô pô trà val' vertura, sc'an n'é nia pur i cunté düt cant.

Dô l' mote fôl sté in chël iade na ciaculada valgamia interessanta, dea che, can che siur Pire s'un jô da üsc fora pur jì inant a ciasa, disc la cöga: "Adio, siur Pire! An n'ater iade! Ruvede bun a ciasa. Gnide tôsc indô!".

Vël fô jü cina fora da porta y nâ nia apreté dér cin minüç, che al fô bele indô dé ota.

Can che la cöga lâ udü, damanera: "Pu, siur Pire, sëis bele indô chilò? S'ëis mo desmentié val! Ci s'ëis pa desmentié?".

"Desmentié no, ch'i nâ nia pro me ater co la maza y chëra ài bëgn".

"Pu, spo pa? Falel mo val' d'ater?".

"No, noo, al ne fala pa nia ater no".

"Co éra mo spo, siur Pire", damana inant la cöga, che metô bele man da gnì n pü grama.

"Les ultimes parores che te m'as dit denant ch'i m'un jiss, fô stades: "Gnide tôsc indô, siur Pire. Spo m'ai punsé de gnì atira, sciöch'i t'à impurmetü. Insciö n'ai nia bria n pez d'avëi scrupli sôla consciënsa".

L' lat va pursura

Siur Pire ti urô pa bëgn bun a sües suûs, la Tina cöga y la Agata.

La Tina fô pa bëgn da urëi bun, da-

gnora bela valënta y tan de cherianza. Purchël jô l' curat inè te ciasadafüch, cis can ch'al à ciámó da gusté.

N iade à la cöga l' lat sura, arjignada da fa l' cafè. Y saveis bëgn cina che an sta dlungia ad aspeté ch'al cöjes, ne cöjel pa mai. Y apëna che an é defora da üsc pur jì a tò val', spo vâl atira pursura.

La Tina se recordâ che ara à ciámó da ti porté l' molé ales giarines jö in cianô, spo dijera: "I mëss ti porté l' molé ales giarines, i gnëis bëgn os ca tratan a ciáre n pü can che l' lat va te füch. I vëgni pa bëgn bel atira".

Y vëra demez debota.

Can che ara gnô pur stiga sö, sintîra bele n dër tof da burjuré y alði ciámó "sssss...scscsc..." la vera dl lat che va te füch.

Ara salta mâ debota sö y ite te ciasadafüch y vëiga siur Pire ia da fruguré n pü cufé sura la fana dal lat y l' lat düt ia pur fruguré.

"Aih, mo siur Pire! Sëgn bëgn! Düt l' lat ia pur fruguré! I s'l'à pa ciámó tan racumané, ch'i ciarasses can che l' lat jô te füch!"

"Pu, chël ài bëgn tan fat! Ne vëigheste nia, ch'i ciari ciámó dütaurela?" dijò siur Pire cun la plü gran calma.

Tina: "Chël bëgn, mo iö me punsâ bëgn, ch'i l' tulesses inè jö, iö".

Siur Pire: "Tàs mâ dit, ch'i dô ciaré dassënn, can che al jô te füch y chël ài bëgn fat".

Mi...sci = Mischi

Siur Pire à studié i prüms agn a Trënt y n iade, zacó che ara s'â albü porté pro, n'â l' professer nia l' reghister.

Spo àl messé damané a vigni studënt so inom y l' scirô sö.

Siur Pire fô bele laota n dër maradët

y can che l' professer ti l'â albü damané: "E Lei, come si chiama?" âl fat sciöch'al foss n pü striscé y à respognü: "Io?". "Sì, proprio Lei".

"Mi..sci".

"Il suo nome per favore!".

"Mi..." y rudâ sö duí de gragn edli... "sci".

Val' d'ater ne gnôl nia fora, ater chëstes dûes silbes vigni iade n pü sön n n'ater tono y cun n n'atra müsa, cina che l' professer à messé zede da damané.

"Ma guarda un po' che razza di cretini inscemeniti ci mandano. Non sanno nemmeno dire il loro nome questi... della malora. E dire che un giorno saranno chiamati a rivestire cariche importanti". Insciö se punsâ l' professer.

Pur ciafè fora les generalités de chësc siur Pire, à l' professer mëssé jì tl Direziun a se fa lascé udëi i documénç. Can che al fô ruvé pro l' prüm y à udü scrit: "Pietro Mischi", se n'âl impormó anadé sciöche la storia stô y al à metü man da punsé atramënter dl studënt Pire Mischi.

La talpina

Can che al fô da jì a proveder, gnôi inè gunót a tò siur Pire, cis can che al se tratâ de jënt bele n pü inant ti agn.

Ai ti à zacó plü crëta a vël.

N iade n'un fôl mefo gnü un pur süa mëda. Siur Pire, denant co pié ia, à impò urü savei val' pursura la maratia, che al savess n pü da se regulé, sc'al urô propriester val' de plü o sc'al à mâ bria de jì a fosch.

Al damana: "Co stara pa spo cun chësta mëda? Era dër püra?".

L'ater: "Pu, vigni tant pëtera mefo sö".

Siur Pire: "Spo él na talpina. Chëres pëta sö".

“Herein”

N iade fôl vël instêss tröp püre y al â urü ester jì a té l' dutur. Laota él tan tröc ladins dla valada che jô a té l' dutur da S. Laurënz, dea che al cunesciô tan la jënt y inèce les maraties dla jënt y n'en varî dér tröc. Chësc bun dutur é belle dadî mort, mo al é ciámó tl bun record dla jënt.

Da l' vijité l'à l' dutur fat senté sön n scagn, i â fat despié la ciämëja, y spo, sciöche i duturs fajô laota y fej inèce ciámó scialdi aldédaincö, i tlocorâl jô l' piét y inèce l' spiné.

“Avanti”, disc sön chëra siur Pire.
“Was sagt der Herr Pfarrer”, damana l' dutur.

“Herein”, respogn siur Pire.
L' dutur: “Ach so! Aber bitte, Herr Pfarrer regen Sie sich doch nicht auf”.

Siur Pire: “Ja, das ist so der Brauch bei uns, wenn jemand klopft. Die Mutter schon hat mir immer gesagt, daß man “herein” sagt, wenn jemand klopft”.

Trami dui s'la riô spo, mo sce siur Pire é ciámó varì in chël iade, chël ne sai nia.

Al gnô adalerch l' capofraziun, i superiors di omi, dles fomenes, di jogn y dles jones.

Inultima gnôl inèce la “mëda” a se prejënté.

Siur Pire la damana: “Che sëis pa spos?”.

“Oh, siur Pire, iö foss pa la ‘mëda’ chilò La Val”.

Siur Pire se ciara impü danjö y dij: “Ah, chël sëise. Al é bëgn dërt, mo i spri ch'i ne l'adori nia”.

La “mëda” è propi n pü scandalisada, dea che ara ne cunesciô nia ciámó siur Pire y sü ac, mo ara ô impò óje l' baié y dij: “Ah mo, siur Pire, ester sunsi pa inèce n pü parenté cun os”.

“Chël inèce ciámó”, disc siur Pire, “de chësc ne savessi pa iö nia. Iö sà mefo ch'i sun parentûs, iö”.

Sciöche la “mëda” é spo restada, chël pôn bëgn s'imaginé, mo sciöche ara é jüda inant, n'él plü degügn che se recorda.

Čiamó val' de siur Pire Mischi

Siur Pire a La Val

Bëgn valgügn agn è siur Pire sté curat a Al Plan y spo él ruvè a La Val.

In chël dé che al ê ruvè a La Val, s'él abiné adüm la popolaziun. I mituns da scora êl ailò y dui de té pici ti â dit sö n bel reiml, spo l'à saludé l' chôr de dlia y lassura â spo la musiga lascé aldi n bel marsc. L'autorité da La Val à spo ciafé da picia marëna ia dal Pider y spo se n'é siur Pire trat ia in calonia pur se prejënté y se fa cunësce al'autorité da La Val.

Ci che vëgn sëgn scrit de siur Pire da Misci da Lungiarü, ne vëgn nia plü cunté da siur maester Pire Comploi, mo dal redatur dl Calënder ladin.

Al é ciámó aldédaincö jënt che disc, che an ne savô mai, can che siur Pire baiâ mât pur da mat y can che al ê scerieté. An dijô inèce laota, che siur Pire â dagnora la buna lüna y humor y savô inèce da devertì d'atri.

Tan gonót suzedera, che jënt, che mostra dér la buna lüna y é bugn dér de s'la ri, é inèce jënt che pita dér tröp y se

Fam. da paur de Carlo de Beta a S. Ciascian. Düè adüm à 583 agn y düè vîs, nasciüs dal 1908-1931.

sint gonót dér susc y arbandonà. Can che ai rüva pro jënt, spo se lasci fora y ô desmentié cun chë buna lüna tan de legremes, che ai à lascé rogo te d'atres ocajüns.

I à inçe iö cunesciü siur Pire Mischi y sc'i pënsi impü dô, ê inçe siur Pire n tal.

Mo siur Pire ê inçe n orighinal sciöche siur Amando, n orighinal tla joca da prôu, madér sön na moda döt atramënter. Al ê döt n n'ater caracter, un y l'ater dér da respeté, un y l'ater che à fat tan dl bëgn ala jënt, un y l'ater che à salpü da fa de beles ores a jënt, un y l'ater che vëgn recordà y gnarà ciamó recordà tröc agn, inçe da chi che n'i à nia cunesciü.

.....

Y sëgn inant cun valgûgn facè tla vita de siur Pire da Mischi da Lungiarü. Al vëgn dit "da Misci da Lungiarü, ciudi che al é inçe n Misci a La Plì de Mareo y a Misci d'La Plì de Mareo é nasciü chël che scri chëstes lignes.

Siur Pire ê laota curat da La Val y a La Val élè valgûnes de té capeles, olà che l' curat o l' caplan jô ia pur l'edema a dì mëssa, sciöche sö a s. Berbura, a Pidrô y ite al Bagn da Rumustluns.

In chël dé, al ê a mez ottober fora y bele scialdi frëit, êl siur Pire sun tru da jì a dì mëssa ite al Bagn.

Can che al rüva ia in Plans, êl mëda Nina de Plans che aberâ les vaçes jö da rü. Mëda Nina ê la fomena de Giuvani de Plans y a Giuvani de Plans i savô mefo datrai l' vin cis bun, mo al ê inçe n gran

amich de siur Pire. Vigni domënia s'abinnai pro la medema mësa ia dal Pider. Chël mëssâ pa ester, vël, y spo baïa un y l'ater tan da certe, che al n'è datrai na dërta gherlanda incëria che scutâ y cia-râ pro.

Bëgn, bëgn, mëda Nina aberâ les vaçes, can che siur Pire passâ a chères ores ailò.

“Iojo, ch'al vëgn siur Pire bele tan adora. Bun dé, siur Pire”, disc mëda Nina.

“Bun dé inçè”, respogn siur Pire, “abëreste les vaçes, Nina?”.

“Chël bëgn! Mo ci méssi pa fa, siur Pire? Ares n'ò nia bëire”.

Siur Pire: “Spo sài bëgn, ci che te mëss fa. Spo fa mâ gnì Giuvani tö, chël bëir pa bëgn”.

Giuvani indere — al ê na picia pursona — ê sön sorà, ch'al ê mefodér luvé

y â döt aldì y al scraia jó: “A siur Pire n'an gnanca bria de i mëte n dëit tla bocia, ch'al bëire”.

Spo âl mefo dé ca na riüda y ofendüs n'ê degügn y siur Pire é jü inant ite al Bagn a di mëssa y la domënia dô êl bele dütç che savô d'la cunté, mo da che che ara é jüda fora chësta storia, ne savô degügn.

Siur Pire a Al Plan

Siur Pire é inçè sté valgügna agn curat d'Al Plan. Al é sté l' prüm da mëte sö na brunsina electricisc pro porta de calonia a Al Plan.

Sanbëgn che i mituns â na extra ligrëza cun chë brunsina electricisc y bindicé stlutâi sö a soné. Al ê n té bel pice bu-

Fam. dal maester Oberbacher d'Al Plan pal restelé sön Cianros, dan 50 agn.

La laa pro l' firé y berba Vijo cun la picera Gusta.

tun da drüché. Mo ciàmò plü bel êle da sciampé y ciaré pro invalgó dô na sì, can che siur Pire gnô fora a udëi chi che à soné. Sanbëgn ch'al dô ca na brunturada feter vigni iade. Mo inèe da sëra tert y çinamai de nöt gnôl chi mituns a soné. Chëra n'ê bëgn dl döt nia na cossa che podô buté. L' prôu ê bele magari a durmì y insciö messâl lové, ch'al minâ ch'al gniss cherdé da jì dan püre y cancelé n'ê degûgn. No na cossa da jì bun. Na domenia àl dit l' prôu sön pergo (sön grenda): Sc'al vëgn ciàmò fat chi ac de soné de nöt la brunsina de calonia zënza m'adoré, spo ne vëgni gnanca plü fora sc'i m'adorëis dér dassënn. Chësta n'ê degûna cherianza y la brunsina de calonia vëgn indô trata jö”.

Inèe la jënt d'Al Plan dijô ch'al n'ê nia da fa insciö y ch'al ê canaies de mituns tl païsc.

Mo siur Pire n'â nia trat jö la brunsi-

na. Al urô savëi chi che sonâ apostea de nöt y al é inèe gnü lassura. Al è impò cotan plü furbo co chi mituns, che se punsâ: “Un n iade mëssunse impò ciàmò i la fa”.

Ester êl d'isté y sön feranda dessura à la cöga metü na bela gran lignora de ciüf y ia dô chi ciüf jôra scialdi sauri de s'ascogne.

Siur Pire se punsâ inèe: “Ciara pa, chi mituns ne la zed' pa bëgn ciàmò ne nia. I m'ascogni pa dô chi ciüf y i aspeti tan dî, cina ch'ai vëgn. Chësta ôi udëi fora”.

Siur Pire ê na sëra tert sön feranda dessura sön n scagn, mo scialdi bel cufé jö y aspetâ ci che à da gnì.

Incér les diesc udôl döes ambries che gnô tl luminüs dla böna corajösö bel plan, dlun ciaràn incérch.

“Aha”, se punsâ sëgn siur Pire, “sëgn vëgni”. Mo cunësce ne i cunesciöl nia.

Nurchëltan él un che sta chit jö dô chël

mür dla ciasa dl Tabach y l'ater vëgn dlun slatàn caysö y ite te feranda y drüca tl butun dla brunsina, ch'ara sona dassënn, spo sciampel debota jöyfora.

Te chël él siur Pire che lè sö in pè y chël che ê jö dô chël mür l'à udü y disc scialdi dadalt: "Willi, àste odü le preo?". Trami dui s'un sciampa spo debota demez tl scûr dla nöt.

Mo siur Pire savô sëgn, che ch'al ê che sonâ. Un n'âl cunesciü ala usc y l'ater al'inom.

La moda y la lëgna

Suzedü é chësc inè a Al Plan, bele dan da dër tröc agn. Al é laota a Al Plan curat siur Pire da Misci da Lungiarü.

Co che ara s'â porté pro, al ê mefo gnü sö laota la moda dles ères da jì cun la gonela scialdi cörtä, impröma dai jenëdli ia y spo inè sura i jenëdli.

Chësta moda sanbëgn n'ê bëgn nia val' de dért y l' prôu mëssâ pö fistidi de tignì sö i bugn costums y de tignì jö les stletes usanzes. Purchël aldîn mefo inè perdicà siur Pire cuntra la moda dla gonela cörtä.

Sanbëgn che laota metôn bëgn inè ciámó impü averda ales parores dl prôu y valgünes de chères jones arlungiâ la gonela. D'atres indô n'â degüna urëdla y les iames chersciô y la gonela gnô tres plü cörtä.

L' prôu â bëgn inè porté l'ejëmpl de chël paur vedl che dijô: "Plü dadî fajôn l' capaze cun l' bel guant, aldédaincö ôn fa l' capaze cun la pel, mo na pel à bëgn vignunn. Ci saràl pa tan avëi na pel".

Düèchisc motifs ne jovâ oramai nia.

Ales jones d'Al Plan i gnôl inmënt, che ares se tirass plü i jogn adoss cun la pel che cun l' guant.

Laota mëssâ inè siur Pire bindicé perié la jënt che ai ess la bunté de porté

la lëgna, che ai ê debit ala calonia y inè ailò jôra tres plü a pèzot. Ai n'urô nia cis trà chi d'Al Plan. Na domënia indô l'atra dijôl: "Prëi tan bel, porteme la lëgna, zënza n'âi nia da cöje la pulëinta y da scialdé d'invêr". Un o l'ater aldî bëgn, mo la maiù pert fajô sciöche ai foss surc.

Na domënia dala gran mëssa, can che al ê jü sön pergo a incundé y a perdi-ché, udôl bel sot l' pergo de chères jones cun la gonela cörtä, mo dea che ares ê tan bel sot l' pergo y da udëi, s'âres metü n sciàl sôi jenëdli, che an n'udess nia tan bel i jenëdli.

Siur Pire â atira tofë l' polber y can che al incundâ l'ordine dl'edema, dijôl: "Sc'i ne me portëis prësc lëgna, sunsi inè iö sforzé de me mëte n sciàl incér i jenëdli".

Sanbëgn che al à dé ca na bela riüda y magari àl inè jové val'.

Mo cis tröp n'âl gnanca jové, ai n'urô madér nia porté la lëgna, scebëgn che ai foss stà obligà. Purchël incundâl la domënia dô: "In lönesc él la mëssa ad intenziun — in dédedölönesc él la mëssa pur i defonti da Val — in dédemesaledge ma él la mëssa pur l' defunto Lois Paracia — in jöbia él la mëssa a Mantëna — in vëindres él la mëssa ite al Ciüch — in sabeda él la mëssa d'aniversare pur l' defunto Honnes.

Spo àl fat na pausa y la jënt urô bele savëi, pur che che al dijô mëssa la domënia y siur Pire dij inant: "In domënia n'él degüna santa mëssa, ciudi ch'i messi jì ite a Ciamaur cun la cöga a fa lëgna".

Ci che al é suzedü sön chëra ne cunta nia plü la cronich.

La roda da raité

Inè suzedü a Al Plan, laota che siur

Jonëza da La Illa söl camion in gita di cater “Passi” (1947).

Pire da Miscì da Lungiarü è curat d’Al Plan.

Bindiècé êl mefo valgügn che jô da siur Pire a lascé incundé val’, pur ejëmpl sce zacai ciafà scioldi da cöi sö o che ai se purdò scioldi o val’ d’ater.

Pire â inèe na bela roda da raité. Lao-ta êl mâ dér püè auti te Marô y sce un â na roda da raité, spo minâl bele ci che al ess.

Chësta roda ti é gnüda mancia a Pire. O che zacai s’l’â tuta; o co che chëra ê stada, chël ne savôl nia. Al é mefo jü da siur Pire a l’ perié che al incundess te dlijia, che al ti é gnüda mancia la roda. Chi che l’ess, dô ti la porté zruch.

Siur Pire dijô che de té patûc n’aldil nia da incundé; mo a forza che l’ater pe-tlâ che al incundass pö, â siur Pire mefo impò zedü y al dijô: “Bëgn, bëgn, spo dijârâi bëgn val’ in domënia”.

La domënia dô spo incundâ siur Pire:

“Al ti é gnü mancia na roda a valgügn. Chël che l’â, à na roda de massa y chël che ne l’â nia plü, à na roda de massa püces”.

Dô da chël n’èsi mai plü jüs da siur Pire a lascé incundé de té bisineles.

L’ “Rauschbrandt”

Laota che siur Amando Alfreider ê ca-plan y siur Pire ê curat a La Val, ê tla munt de Fanes na burta maratia di tiers y a chë maratia ti dijôi l’ “Rauschbrandt” pur tudësch. I plü bì tiers ciafà chë maratia y te püch tëmp mëssâi cre-pé. Pur i paurs êl veramënter n spavënt y dea che al ê na maratia che se tacâ dér sauri, ne s’infidâi gnanca da jì a s’i dô pur i mené a ciasa.

La jënt baiâ tröp de chë maratia y spe-zialmënter la domënia t’ustaria.

Na domënia dô la gran mëssa êl indô siur Pire adöm cun Giuvani de Plans dô na mëssa che ai s'la cuntâ y s'la cartâ. Can che ai â ruvé de carté, chi che â davagné, ne sànnia, dij siur Pire a Giuvanni: "Giuvani, ai dij ch'al è l' "Rauschbrandt" te Fanes. Al é vëi. Tö t'as l' Rausch y iö l' Brandt".

Siur Pire ê dër cöce tl müs y Giuvanni ciarâ mefo datrai impü sot tl gote, mo al ne se n'â pa nia albü purmal de ci che siur Pire â dit.

Düè incëria ài metü man da rì y s'la gode, mo la maratia dl Rauschbrandt él sté siur Amando che à paré demez cun süa benedisciun.

Insciö ê siur Pire da Misci da Lungiarü chë porsona, che savô da paré ia tan de ries lönes cun sües matades y da lascé gnì l' surëdl, olà che al ê scûr y témpesta. Insciö à inçè siur Pire fat tan tröp dl bëgn, sanbëgn a süa moda y cun so caracter.

M.A.

La prozescin de Jêo rüva zruch a La Ila.

La vijita dl'Umbolt da London al citadin Tone Dapré de Badia-Anvî,
nasciü ai 13.6.1877 y mort ai 30.4.1981 a l'eté de 104 agn. Gran artist dl scarpel.

80 agn de fondaziun dai Stödafüs a Al Plan.

Al sorvîj dla Dlijia y dla comunité.

Al sorvîsc dla dlijia y dla comunité

Ai 8. de jägn 1981, lönesc de Pasca de mà, à la Ploania d'Al Plan festegé döes personnes: Lois Oberbacher dal Lehrer, 50 agn organist, y Dr. Edi Pizzinini, 30 agn dirighent dal chor de dlijia d'Al Plan.

Lois dal Lehrer y le dr. Pizzinini n'à te sù agn de sorvîsc mai pordü na prôa da cianté o na mëssa zonza gauja.

La mëssa en Lönesc de Pasca de mà é stada zelebrada da P. Kolumban Gschwenter da Muri-Gries, ciantada dal chor sot la direzjun de Dr. Edi Pizzinini, sonada dal organist dal Dom Otto Rubitscher. Signor ploan Fonjo Clara con le Consëi de Cöra à organisé por festegé i dui iubilars, la marëna por döt le chor

y' inèc por les porsones co é stades pal chor, ta Pederü. Dô marëna à P. Kolumban y nosc ploan ringrazié i dui iubilars y ti à sorandé na medaia y le diplom de reconoscenza. Signor ploan Franz Delazer, co é sté trec agn tlo Al Plan, à ringrazié le chor por ci che al à fat por l'onur de Dio y por le ben dla popolaziun. Al é spo gnu cianté y baié y les ciantarines jones à fat le bal dles vëtes (Bändertanz). (Cösta CRONICH é inèc stada scrita da Isidor Oberbacher).

A Al Plan él inèc roé ai 4. de jägn le Giro d'Italia.

Inèc val' da rì

L' dutur vijitëia Iaco y dij: "Chësta ne ciara nia fora bun. I mëss se dé l' cunsëi, ch'i mangëis vigni iade n pom, can che al se vëgn la vëia dô l'ega de vita".

"Mo, signur dutur", disc Iaco, "chëra ne va mine no. Spo messassi mangé 24 pom al dé".

"Co ëis pa ausé osc om da ne gnì nia plü tan tert a ciasa?".

"Chëra é jüda d'ér sauri", respogn la vijina, "na sëra èi bele te let, can ch'i l'aldî gnon. Spo ài scraié: "Günter, mi amur, éste tö? Chësc à basté y al é sté varì. Sàste, mi om à inom Paul".

Olà che la superbia ciara tl spidl, ciarel fora l'ignoranza.

An dess se tumëi dal bëch dancà, dal ciaval docà y dala jënt da vigni pert.

N dé disc Berto a so vijin: "Iaco, i te prëi sce te vëgnes a trà rans".

"No, no", respogn Iaco, "iò tiri la punsiun. Chëra é plü saurida da trà co trà rans".

Funguns y bisches

Sön chësc monn él n gröm de cosses che an pô mangé, de chères che fesc bun, de chères che fesc manco bun, de chères che ne fesc nia bun y de chères che fesc mal.

Da can che al vëgn furesti adalerch chilò da nos, sanbëgn d'isté, é i funguns plü chirîs co plü dadî. Plü dadî cuiôn pa mefo fiferlins y de chi s'un mangiân pa bëgn insciö pro les balotes, pro la pulëinta y inçè mâ insciö y an i â pa ion assâ.

Plü tert spo àn inçè metü man da cöie chi gragn funguns, i "Herrenpilze", sciöche i tudësc i disc, mo no che an ess pa propi salpü da i cujiné. Plûlere gnôi venüs a chi püc furesti, che ê laota purin-cérch o ai ustîs che â furesti.

Ooh, aldédaincö savunse pa bëgn inçè nos, o la maiù pert de nosta jënt, da cuñesce i funguns y da i mangé.

Mo chisc ultimi agn, chël mëssun bëgn dì, ne gnuNSE nia plü cis pro da cöie y da mangé fiferlins o d' atri funguns, ciudi ch'al é i furesti, no düc i furesti, che va dé pur dé ai cöie. Nos n'un mine dlaurela ia pur l' dé de salté fora pur chi bosc, ciudi ch'i mëssun pô lauré y tra-tan vëgni cuiüs düc canç. Cun cësc y

sportules ési chisc furesti fora pur nüsc bosc, da doman ñina da sëra, schires de jënt.

Ci fajessi mo cun nos, sce nos fajes-sun te sü païsc insciö. Al n'é nia sigü, ch'i ruvassan ciámò a ciasa.

Bëgn, bëgn sëgn éra mefo insciö y ara é inçè ria da comedé, dea che al é inçè de nosta jënt che disc: "I mëssun i la-scé jì, scenó ne vëgnel nia plü furesti". Mo ester éra bëgn da cuiné, sce i furesti vëgn mâ pur i funguns! Dì dijòl bëgn n té cramer: "Inçè chësta mëssun ciámò aldi".

A dër tröc i paréntera mefo impò. Insciö inçè a chël Vijo, che fajô l' famëi.

N dé él mefo inçè te chël bosch che al vardâ i tiers y al passâ n grup de fu-resti. Valgûgn vëgn ca purmez a Vijo y damana: "Ci sono i funghi?".

Vijo fesc de té gran edli y respogn: "Ma sci, sci, ci sono ben i funghi".

Chi furesti: "Ci sono anche le vipere?".

Vijo atira lassura: "Mangiate anche quelle?".

Plü inant ne la sài nia la storia, mo rajun âl bëgn chël Vijo y chi furesti l'arà magari inçè capida.

M.A.

C R O N I C H

Tla sëntada generala dl'Uniuun di Ladins de novëmber 1980 a S. Martin él gnü premié 5 Ladins cun Diplom pur l'ativité culturala ladina.

Sciöche vigni ann, insciö orunse chësta ota fa n pü de cronich de avenimënc suzedüs l'ann 1981 te nostra valada.

I n'oress nia porté vigni bisinela y impò dessel ester na cronich, che porta novitàs, che n'é nia plü novitàs, mo che podess ester de ütl pur la storia de nostra valada.

Indô él gnü frabiché dér tröp, mo dîne nia plü tan tröp co i atri agn. La gauja é che l' frabiché costa daspavënt tröp y al n'é nia mâ chechesí che à ñiamó l'

möt de frabiché. N n'atra gauja é che an ne ciasa nia plü cis da s'impresté scioldi dales casses. Al sarà pa bëgn che jënt ne mët nia plü cis i scioldi tla cassa, spezialmënter la jënt jona n'ô nia cis mëte scioldi tla cassa. Plü ion vëgni spacà sö tles betules y pur i caprizi, olà che ai porta plülere dann co bëgn. Damì se stessi pa mefo impò ñiamó te val' cassa, che val' früt porti mefo ailò y sce ai s'i bëir ia o s'i foma ia, spo porti mefo möies y dnn pur corp y anima.

I primizianè da La Val: siur Robert Sottara y siur Serafin Moling.

Purchël vëighi iö che al n'é nia da i dé dötes les gaujes ales casses, mo la maiù pert a nos instësc y a nosc egoism. I frùc odunse pö.

Impò él gnü fat sö frabicaç nüs cotan tröc y spezialmënter mëssun dì che i Comuns a punsé a frabicaç de ütl pur düc, sciöche scores, ciases de Comun y pur la Feuerwehr. Finalmënter él inçe sté döes vijinanzes dér dalunc dla dlilia che à ciafè strades. Al é Jù da S. Martin y La Munt d'La Plì de Mareo. An pô dì, che al é sëgn prësc vigni vijinanza, che à urü, che à na strada. Avëi na strada n'é aldédaincö dessigü plü degun caprize, mo na nezescité y n bujëgn pur l' laur a tröpa jënt.

Tla cronich àldel sanbëgn la festa dles döes mësses noveles a La Val ai 12. de

messé. I primizianè è siur Serafin Moling y siur Robert Sottara.

Siur Serafin Moling é nasciü ai 27. de mà 1930 a La Val (Taela). Bele adora àl pordü l' pere y la uma. Cun 15 agn él pié ia a studié a Pursenù, spo a Firenze, a Roma y a Varazze. Dagnora àl albü l' dejidere de dventé prôu. Al é spo ruvé a Genova y da Genova tl'Argentina. Dailò él sté zirca 25 agn, mo mai n'ál dé sö l'idea de gnì prôu. Ai 16 de mà él gnü cunsagré prôu a La Plata tl'Argentina.

Siur Robert Sottara é nasciü a La Val (Fornacia) ai 19. de mà 1949. Al à studié a Milland (Herz-Jesu-Missionshaus), spo tl Canisianum a Desproch. Al à fat l' noviziat a Bamberg y é jü tla Spagna a studié chèl lingaz. Spo él gnü tl'Equa-

tor tl'America. Ai 28. de jägn él gnu cunsagré prôu a Pursenù y à dit deburiada cun siur Serafin Moling süa mëssa nuvela a La Val.

Al é sté dër na gran festa, bele inè purchël che al è primizianc dl medemo païsc, spo inè dea che al é tan püç che vëgn prôi aldédaincö. L' bel têmp à dai-dé pro a fa la festa maiù y a fa gnu a La Val ciámó plü jënt. Bele la sëra denant ési gnuis tuç sö i primizianc cun gran solenité a La Val y la sëra à chi da La Val fat na iluminaziun, che pudô veramënter se lascé udëi lunc y lerch.

La purdica à tignì siur Robert Miribung, so compaejàn. Süa purdica é inè da li te chësc calënder.

Ai primizianc él düc che i augûra döt l' bun pur süa vita y pur düta süa ati-

vité tles Misciuns y dlunch olà che ai à da ruvè.

Da nominé tla cronich é inè i 80 agn de fondaziun dai Stödafüs d'Al Plan.

Dan 2 agn à i stödafüs d'Al Plan festege i 80 agn de fondaziun: 1899-1979. Secundo val' scriè éra gnuida fondada 2-3 agn denant. Le pröm comandant éa Pepi Mutschlechner, osti d'Al Plan, aiutant éa Gherino Trebo Mornà, scrivan Franz Oberbacher, maester.

Al éa laota passé 30 omi laprò, danter i 20 y 40 agn. I pröms agn dô le 1900 edl gnu cumpré na pumpa a man, tirada dai stödafüs, mo prësc dô gnél cumpré na maiù pumpa, a 2 slauè, inè a man, mo gnéa condüta sole post con ciavai. (da odëi sola fotografia can che ara é gnuida inaugurada).

La perdica sön munt dlungia la crusc.

Al vëgn avërt sö la crusc nöia de 8 metri sön Para Da Giài de Gardenacia dai jogn da La Illa. ai 5.7.1981. Siur Franzl Sottara à benedì la crusc y zelebrè la s. Mëssa.

Dô la 2. vera mondiala, con l'aiüt dal Comun, dla Provinzia y dla Regiun, é inèc i stödafüs gnüs modernisê. Al é gnü cumpré pumpes modernes y inèc na autobot y con cöstes ài la poscibilité da daidé la jont dles Faziuns, inèc con puçia ega.

L'ativité dai Stödafüs d'Al Plan é da consideré de gran valur, con dötes les prôes vigné ann, con söes pumpes modernes, da daidé te vigné cajo la jont co é al prigo, sides mé de fü o al prigo dles rôes o dal ega. La forza dai Stödafüs d'Al Plan é de zirca 50 omi, sot al comando de Franz Pitscheider de Ciasé, aiütant Carlo Tamers, scrivan Hartmann Frontull.

Da la festa dai 80 agn ân inèc endô podü odëi les vedles pumpes. (Côsta croñich é stada scrita da Isidor Oberbacher).

D'atri avenimënc

Ai 11.5.1981 él mort ite a Col de s. Lizia siur Pire Crepaz, curat da Col y dër cunesciù a S. Martin de Tor, olà che al é sté caplan y provisor laota che al ê mort siur degan Mersa.

Ai 23. de mà él mort P. Heinrich Valentin S.J. de Badia dô na lungia matratia. Siur Heinrich â studié a Trënt, a Pursenù tl Vinzentinum y tl Seminar. Cunsagré él gnü l' 1947 y é spo ruvè sciöche caplan a Toblach. L' 1951 él jü pro i Iesuïc, é spo ruvè a Kalksburg y é spo jü tles Misciuns cinejes a Taiwan, olà che al é sté 13 agn. Ruvé zruch àl fat l' prefect tl Canisianum, spo curat dles Ursulines, spo 6 agn spiritual tl Seminar da Pursenù. Siur Heinrich savô da baié perfetamënter l' cineje, è n gran

**Siur P. Heinrich Valentin
da Cialaruns de Badia.**

patriot ladin y amant dl'ert. Che al palse bëgn tl luminûs dl Signur.

Ai 2. de novëmber, l' dé dles animes unse inè supuli siur Eduard Maneschg, curat da Obervintl-Vandoies de sura - dal 1935. N gran gröm de jënt y spezialmënter dër tröc ladins à tut pert ala sopolitura, che é stada sintida y scëmpla, sciöche al è inè so caracter. Dùc chi che l' cunesciô, i urò bun. A dùc àl na buna parora da i dì y mostrâ dlunch interesse y buna orienté da fa y daidé. Da la pröma gran vera él sté Hauptmann tla Südfront. Di 1923 àl dit mëssa novela, spo él sté caplan a Fodom, Am-péz, La Val y spo tan dî curat a Vandoies de sura. Nasciù él l'ann 1897 a La Plì de Marô (Puzer). Tres urunse i mantignì n bun record. Al é sté n dër prô y n dër Tiroler.

Dér na burta notizia s'él ruvè ai 13. de mà 1981. Ales 17.17 ti él gnü fat n bur attentat al Papa Jan Paul a Roma tratan che al baiâ cun la jënt sön plaza de S. Pire. Al ti é gnü trat da na pistola valgùgn boè y l'à firì gravemënter, inciö che al à albù mëisc da varì.

Mo ci che al suzed aldédaincö! Ester mëssunse bëgn se dodé dai salvari, ciudi ch'i sun deventà ciamó plü salvari! Degùgn n'é plü sigüsc. El la gran abundanza che fesc dùc chisc spavënc? I dijess oramai. La meseria no na ota!

Ai 25. d'october 1981 él inè indô n iade gnü cumpedé la jënt t'Italia y te vigni plü pice païsc. A udëi tan de ladins che al è...

Tla pröma ligna, signé cun na crusc, siur Eduard Maneschg.

Dai 8-17. d'agost él inè sté na bela mostra d'ert a La Ila, tla ciasa dla Sco-ra Mesana, na mostra che é scialdi gara-tada. 17 artisè, depénjadûs y sculturs, à tut pert y s'à fat inscio indô cunësse cun sües operes a ladins y furesti.

Y sëgn. os ladins, uressi stlüje la cro-nich. Al foss pa bëgn ciámó tröp da scri, mo i mëss pa bel se l' dì fora, che l'

mandl dl calënder ladin n'à nia dlaurela da salté an post a l'ater y vigni bisinela n'ól nia mëte ite.

Sted'sagns y prosc y metede man da respeté de plü nosta bela natöra ladina. No i fajede plü tan mé cun tan de plaies, sciöche i eis fat chisc ultimi agn. No ste-de a se peté la sapa te üsc pîsc.

I uress mâ s'auguré döt l' bëgn y nia de mal. A s'audëi, sc'i un da vire, n'a-ter ann.

La "UMA"
grafit sön la èiasa dala scola da La Ila dl'artist Lois Irsara.

SÉGN LAURUNSE INCE PUR I PAURS I FAJUN:

- botes pur mëte ite de vigne sort
- Botes da mëte sön transporteri y sön mulli
- Massaries pur tignì sö liché
- Silos pur ojeradöra vërda
- Silos pur liché
- Ros d'acià

Damanede ofertes y cunsëis a

P. KAMMERER & SÖHNE - CHIENS RÔS Y ZISTERNES

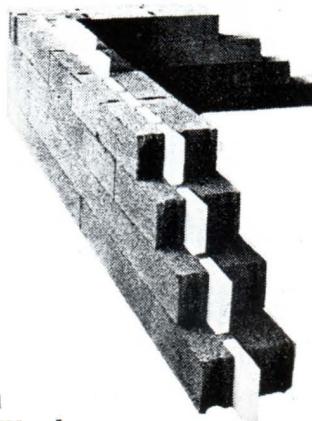
Tel. (0474) 55-3-17 / 55-3-86

Leca L' MATERIAL PORVÈ DA FRABICHÉ

Leca -plus

L' nö cadreli sir da frabiché
cun Polystirol danterite.
N dër "Plus" pur Os.

Massa cm 30÷38/20/50
Pëis ca. kg 18÷24

**Da extra n bun prîsc por gauja
ch'al sparagna laûr y ch'al isolëia bun.**

La desmostraziun: valüta con Polystirol danterite: 38 cm = 0,59; 30 cm = 0,65;
valüta sénza Polystirol danterite: 38 cm = 0,65; 30 cm = 0,70.

Leca-Block 39030 G A I S
Tel. (0474) 54 143

RESTORANT y PIZZERIA "LA MAJUN" a LA ILA
tel. 0471/85 030

SĒGN INČE A BORNECH

D I E S E L - E I N S P R I T Z P U M P E N - D I E N S T
cun Magazin de Toć da baraté fora, Düses y Filtri

AUTOELEKTRIK

GROHE

B O R N E C H

Tel. 0474/85420

**OSTA BUTÉGA
SPEZIALA PUR:**

- material isolant termoacustich studié apostà
- produc da stagné l'êga conesciüs y purvà fora
- "Fließmittel" senza clôr por petuns de cualité
- produc de têr de gran valüta
- l' nü cadrel termich POROTON
- material da frabiché de dûtes les sôrts pur l' têmp d'aldedaincö

Laprò cunsëis de jënt spezialisada da:

J. Schönhuber

BORNECH - Tel. 0474/85425 - 85827

Patük de porzelann y de spidl, massaries de čiasa
y de čiasadafüch, aredamënt por hotì

Al menü: Strada de Cité 19

Al engross: Via Verdi 8 (Rienzplatz)

....l'Idea sanitaria

**sce ara se trata
de problems de BAGN**

EINNERHOFER

Comerz ala ingrossa spezialisé
por material sanitér de instalaziun
y por scialdé

BORNECH - Tel. 85133

**baiéde cun nos
o cun Osc
montér spezialisé
Nos sun partner**

La botëga de sport col survisc familiar

**Butëga
W. KOSTNER**

Curvara

Tel. 83117

Articli de sport - CONFEZIUNS
Folieć y Suvenîrs

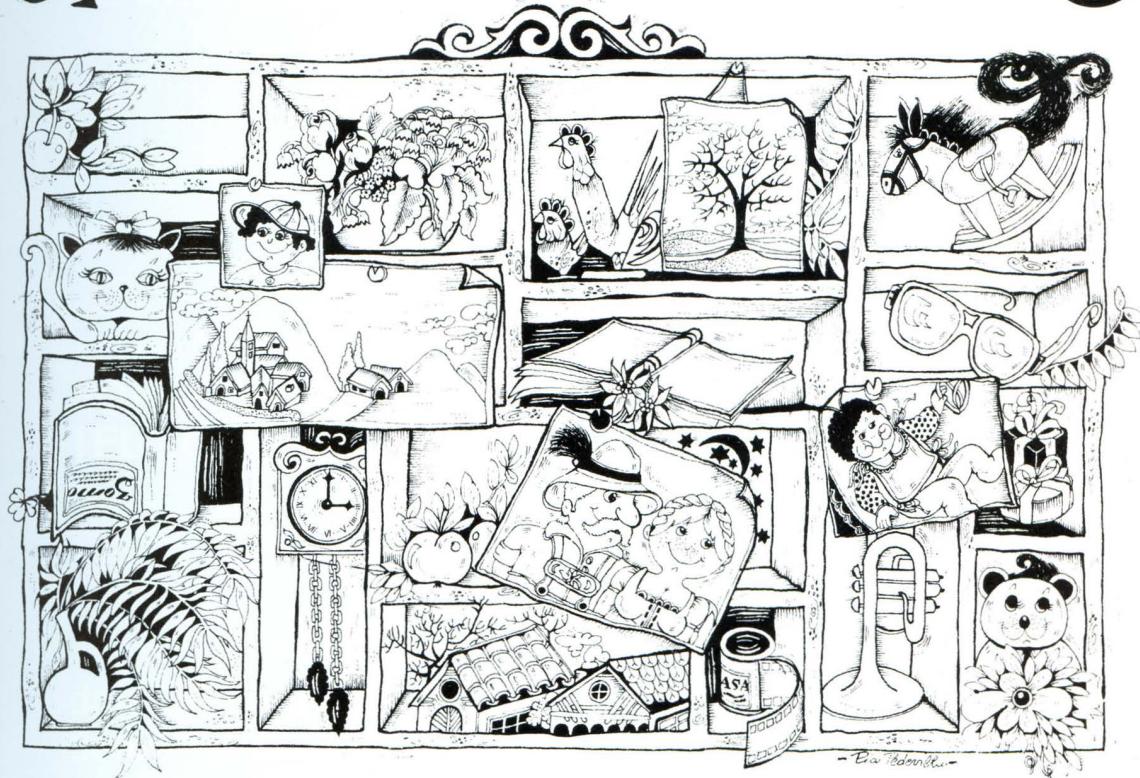
De vigne sort de roba - Mangiarìa

SPORT · SOUVENIR · HANSI · FOTO

Al Plan de Mareo

articui de sport
guant sportiv
scincundes y júc

patük da fotograf
artejanat local
retrać da noza

Sport FRANZ
SAN CIASCIAN

Confeziuns - Roba da mangé - Articoli de sport
Chertes y Folieç

C O N F E Z I U N S

Sport ciasa "Roch"

Corvara - Pescosta

FRIDL PEDEVILLA
SAN MARTIN DE TOR - Tel. 0474/53 132

Te chësta botëga ciafëise:

- Mascins de vigne sort por ciasa
- Radi y Televisûrs a corûsc
- Mascins por Pensiuns y Hotî dla miù qualité
- Ciazesdafüch americanes completes
- Mascins da paur por lauré la campagna, te majun y te stala.

Pur dötes chëstes mascins vëgnel garantì na buna assistënça tecnica con de bunes condiziuns de païamënt y prîsc de concorënza!

CASSA POPULARA

ÜSC SCIOLDI
TE DE BONES MANS

BORNECH, STRADA ZENTRALA, 30
TEL. (0474) 21122

dales 8 cina ales 13
dales 16 cina ales 17

BUTËGA DE LIBRI Y PAPIR

BORNECH

Strada Zentrala, nr. 54

Tel. 85 1 46

- Papir — libri — foliec — roba d'ufizio
- Chertes — Articoli de scola y de hotel
- Material da fa jö — Chertes da cartè

C. AMBACH & CO.

B U T Ë G A E L E C T R O - T E C N I C A
B O R N E C H

Strada Zentrala nr. 62 — Tel. 85 2 39

Se pîta

Aparač dla Radio y Televijun de marches talianes y forestes - Gramofons y plates - Magnefons - Mascins da lavé y frigidaires - Plumac electrisc y aparač da assüié i čiavéis - Soprësces - Mascins dal caffé - Aparač electrisc da to jö la berba y duc i atri aparač electrisc

BOTECA DAI CORUSC

**COLORI
FARBEN**

DEMATTIA

Patrun: WILLI PLANK

I nes sun trasferîs!

Nosta misciun nöia:
VICOLO POSTERIORE /
OBERE HINTERGASSE
(Passage Mariner)
Lerch da lascé l'auto

I sperun de S' acontenté
inçé da sëgn inant

39031 BORNECH - Tel. 85595
Vigne osrt por depenjadûsc
y artisc y Tapeç

Al vëgn inçé dè conseis

OPTIK fOTO

Willi Frontull
La Ila - Tel. 85009

- ODLA' sön mosöra y vijita ai ödli
- ODLA' da sorëdl y da jì coi schi
- TERMOMETRI . barometri - altimetri
compasc
- RÖS da čiaré
- FILMS
- SVILUP de films (te 24 ores)
- COPIES de retráč

CIASA DE AREDAMËNT

gaderform

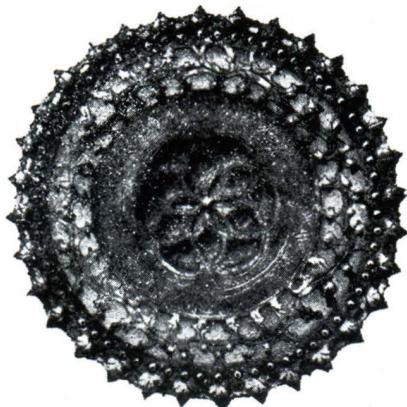
Longega

Fajun por l' pic' y por l' gran düt sön musöra:

čiamenes da durmì
čiamenes por mituns
čiaſes da füch
stües y studios
taſladöres y döt l' aredamënt pur locai da sté sauri.

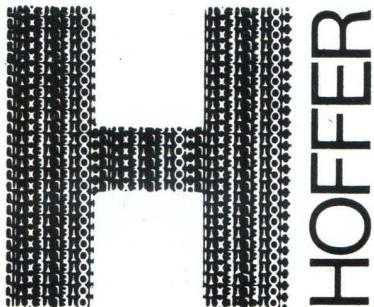
Gnide instësc te nüſc locai de moſtra a ti čiaré a noſta cualité o telefo-
nesse al numer **0474/51178**, spo gnuſe nos a Se ciaſé.

Milio Castlunger y mituns

S. MARTIN
Tel. 53.119

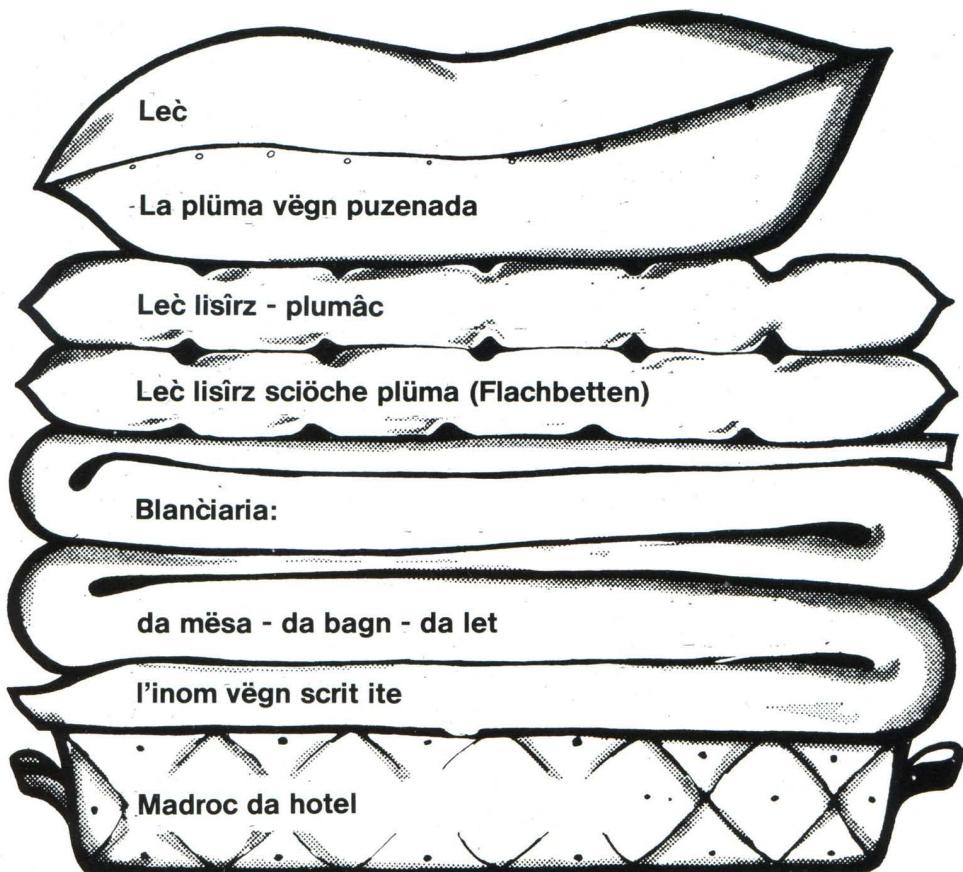
Fej laurs de fer batü a man por
čiaſes privates, hoti y botëghes;
feriades de finestra y de porta,
crusc da mort, de bel patük por in-
fornì la ciasa y por scincundes.
Fej ince cintönes por guancì da
zacad y massaries de fer por paurs.

MAX HOFFER

HOTELTEXTIL

BURNECH

Pur Osc Hotel: Blançaria da Max Hoffer Hoteltextil al engros
39031 Burnech, Str. Beda Weber 28 Tel. 84424

**Da vigne sajùn la dërta cialzadöra
da**

A. FALK

BORNECH - Strada Zentrala nr. 28 y 7

Na gran lîta de cialzadöra por ëi - éres - mituns

BORNECH - Tel. 85348

La Butëga spezialisada por:

- Tepihs - Cultrines -
  - Drapamënta por mobilia
- BLANCIARIA DA LET Y DA MËSA

RADIO MAIR - Bornech

Tel. 85247 — Strada Zentrala nr. 70

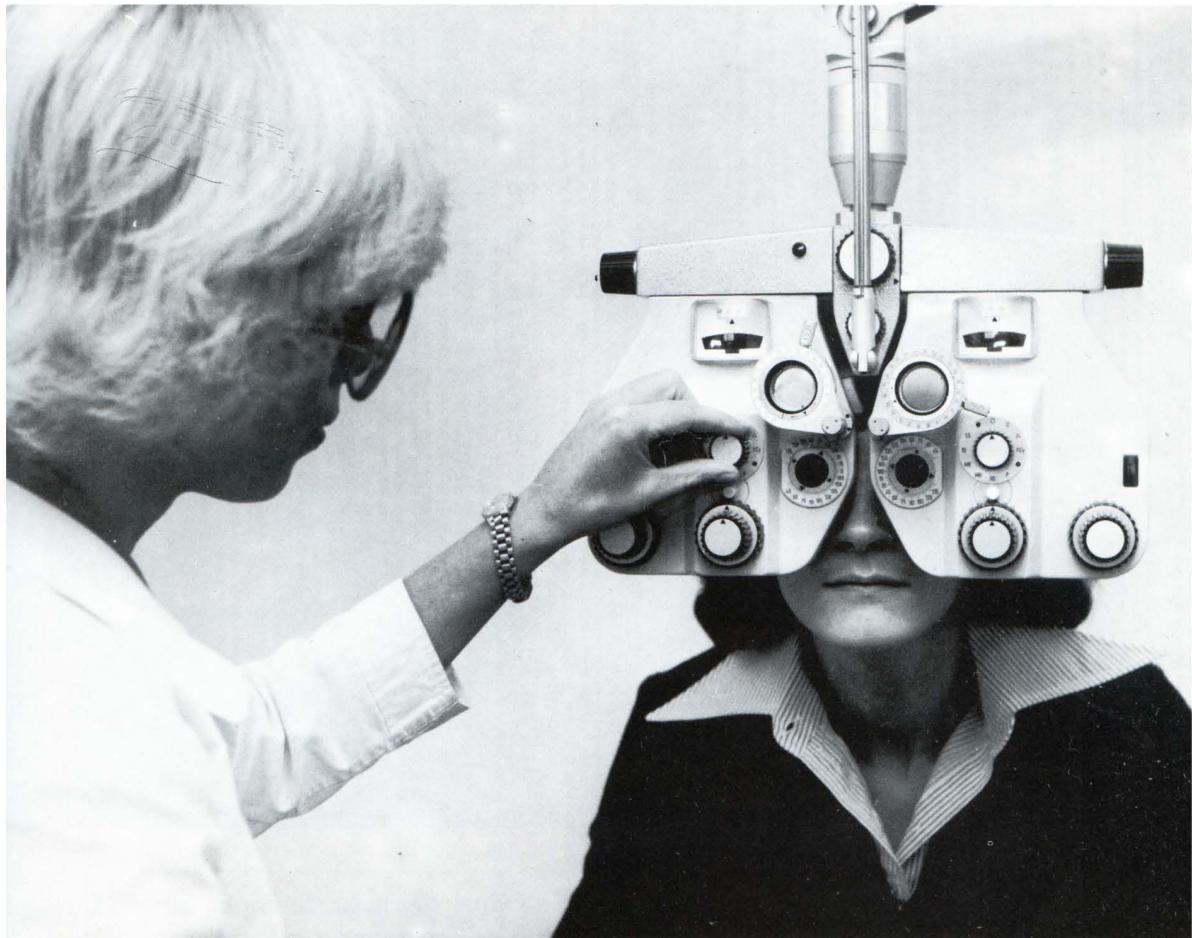
BUTËGA SPEZIALISADA POR:

Radio
Televijùn
Impianç stereo

Mascins da lavé
Dlaciadoies
Forgurés a gas y electrisc

Plates y cassëtes de musiga - Reparaziuns de radi y aparać TV

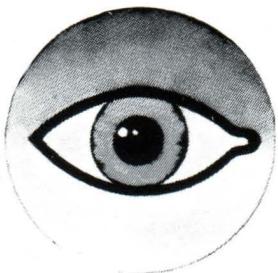
Udëi miù con
Udlà y Lenses a contact
mosurà indertöra
da

Termometri y barometri
Macro- y microscops
Musöra-altëza y compasc
Rôs da ciaré lunc
Cumpëda-vari
Aparac da fà jö
Albi por retrac

Optic Rapid Bornech
Strada de Cité 31

STUDIO 3B

Odëi da mi, ciarè fora da mi con nösc ODLA' nüs

- ODLA' DA SOREDL y da SPORT - SPIDL A CONTACT
- BAROMETRI, TERMOMETRI, COMPASC, ALTIMETRI
MICROSCOPS, SPIDLI DA ENGRANDI'
- APARAC' DA FA JÖ, PROJECTURS
ALBUMS POR FOTOGRAFIES y CHEDRI
- Svilupé fotografies y fa dô

Bornech - Str. Zentrala, tel. 0474 - 84551

Frenademetz Iaco

ÖRI DA SCIALDE'

PIDRO - BADIA (BZ)

Tel. 0471/84133 - abit. 85251

NUOVO
98.

Sc' adurëis mascines da lauré da paur,
sturjéde pro a Lungega tla butëga por i paurz.

Dailò ciafeise tractorz y dötes les mascines ch' alda laprò;
i toć, sc' al ess da falé val';
massarëis da lauré da paur,
ojuradöra por vüsc tierz.

Sistem nü de finanziamënt:
paié jö les mascines te cin' agn a rates y a n pice fit.

J. Vallazza

I-39030 Longega - Tel. 0474/51215
I-39030 La Val - Tel. 0471/84165

MACCHINE ATTREZZATURE AGRICOLE
MASCHINEN UND ARTIKEL DER LANDWIRTSCHAFT

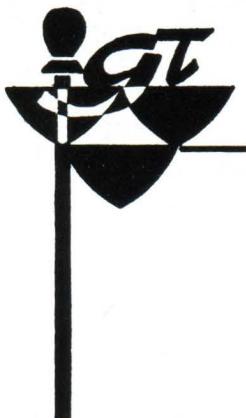

BUCHER

Sport Tony

LA ILA

Confeziuns - Roba da mangé - Articoli de sport
Chertes y Folieç

Canche urëis dorturé sö la ciasa, sciöché:

- depënje les talares
  - fa bela la fazada
  - o incé mëter ite d' atri func
  - y fà stramëses de plates de ghips
- cherdéde la firma de

GUIDO TAVELLA

LA VAL - Tel. 0471/84 1 16

POR OSC INTERESSE: Sce ëis da cumprè

Mascins da cujì

Mascins da lavè y dütes les atres mascins pur ciasa
y Hotei y Pensiuns y mascins da strichen

Radio y aparac dla Televijun y de vigne sort d'aparac
electrisc por ciasa, da pozenè func, dlaciadöres

Electro PAUL DAPOZ

LA ILA - Tel. (0471) 85005

Al vëgn cuncè mascins da cujì "Necchi" y fat d'atres reparatures

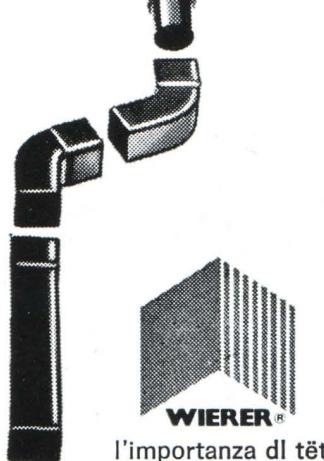
**Sales da têt Wierer.
I "toc stersc" por tò têt.**

Grup Wierer

Scagn Zentral
39030 CHIENS (BZ)
Tel. (0474) 55381-2-3-4-5

Por informaziuns:
CHIENS (BZ)
Tel. (0474) 55 308

WIERER
l'importanza dl têt

**MODES da FESTA - por l' tëmp lëde - da fà sport
por ëi - ëres - mituns**

KONFEKTION
Jos. Unterhuber
BOUTIQUE MODEHAUS **BRUNECK**
BRIXEN

Anton Mariner

Robes d'or y d'arjent - Ani

Ores

Copes y medaies

Robes de pelter y de latun

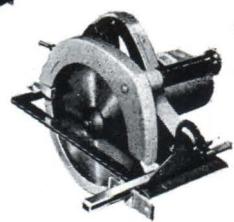
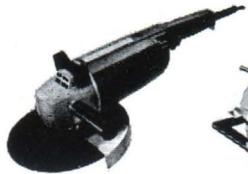
BORNECH - Strada Zentrala 45

Tel. 0474/21204

Makita

Makita

FERAMËNTA

Mair-Zeugschmied

Bornech

VIDER Y PORZELANN

MASSARIES POR CIASA Y CIASADAFÜCH, HOTEL Y USTARIA

PATÜC DE CIASA

COSSES D'ERT POR LA CIASA

ARTICLI POR SCINCUNDES

K. NEUHAUSER

BORNECH - Tel. 85 2 97

Südtirol Fenster

Finestres Südtirol
Interpack OHG
de Seeber Davide

GAIS (BZ), Zona industriala
Tel. (0474) 54257

- **FINESTRES de lëgn**
- **PORTES y ÜSC sön mosöra**
- **LISCIOS y rolôs con cuertl**

WALTER VON ZIEGLAUER

DROGHERIA SPEZIALISADA — PERFÖMERIA
— CORSETTERIA — CORUSC — ARTICOLI DE
COSMETICA Y ARTICOLI SANITERS

39031 Bornech

Strada dl Graben/di Bastiuns, 20 - Tel. 85855
Oberstadt (Oberragen), 14 - Tel. 84693

Un tres de plü fer toronn de dötes les lunghëzes y grossëzes
da 10 cîna a 40 mm ø cun guida y zënza guida, a dér de bugn prîsc.
Insciö inçè bandes da diversces grossëzes y larghëzes, taiades pro
avisa sciöch'i urëis. - Damanesse, i Se menun döt y a bun prîsc.

P. KAMMERER & SÖHNE - CHIENS

RÔS Y ZEISTERNES

TEL! (0474) 55-3-17 / 55-3-86

Dr. Arch. Erich Agreiter

büro de progetaziun y musuraziun

BORNECH
Strada Roma 5 - Tel. 0474/84373

LA CAROZERIA

Richard Leitner

BORNECH - Tel. 85486

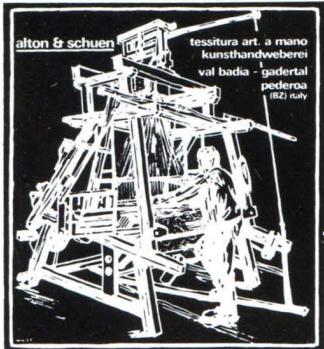
Se comöda les carozeries di auti
S' i fej indò nös

BUTËGA DL PAPIR Y DI LIBRI

G. PUERARI

BORNECH — Via Bastioni nr. 2/E

Libri — Papir — chertes — giornai — roba d'uffizio; Comisciuns
po laurs de timbri y tipografia; Filatelia cun servisc de novités;
Tabach — stempli, marches y chertes da bollo

Tescere d'ert
Alton & Schuen
PEDEROA

PEZZEI HANNI

BORNECH - Strada dla staziun - Tel. 85 8 11

ARTICOLI DE GUMI Y DE PLASTICA:

Ros de gumi por bagnè l'urt — Manti, gormà, manèces y stivà de gumi — Cioi a cone (Keilriemen) — Anì de gumi por mascins dal lat — Condles, bozes y copes de plastica — Tovaies de mësa — Tapeç de plastica y ros de plastiga y ros pur la condüta da l'ega.

SARTORI & CO s.n.c.

Feramënta y toc

Material da frabiché

BORNECH - Tel. (0474) 85449

H. STAUDACHER

BORNECH — Strada entrala, 50 — Tel. 85 3 61

La butëga spezialisada por roba de coran de moda y de patük por iadi
Na gran lîta de patük por scincundes

LA GRAN LÎTA Y LA BONA QUALITE'
ACUNTENTËIA DÜC ÜSC DEJIDERI

LADINIA

Sföi culturâl dai Ladins dles Dolomites

- Articui sön lingaz, storia y usanzes dai Ladins dles Dolomites, dal Friûl y dal Grijun, scriç pur ladin, tudësch y talian
- ara vën fora en iade al ann
- abunamënt pro:

Istitut Ladin “Micurà de Rü”
San Martin de Tor
39030 Piculin
Tel. 0474/53110

PASTICCERIA - KONDITOREI

R. WINKLER

BORNECH - Strada de Cité 9
Tel. 0474/84635

Tortes desvalies por noza - complì i agn - sant inom
"Confetti" por noza - batejimo - crejima - pröma comuniun

SPORT TIES

AL PLAN DE MAREO
tel. 51 107

Sport da d' invern y sport da d' isté a n bun prîsc

Düc Üsc dejideri por s'arjigné ite la čiasa pò gnì ademplis
Ciaféis da nos in gran lita
MEBLI de vigne sort y grandeza

TEPIHS

MEBLI FAÇ SÖN MESÜRA pur vignun l' dërt in qualité y prisc.
Al vëgn inçé dé cunséis dl mestir in chësta materia.
Gnide a se ciafé y a udëi tla

Čiasa di Mebli
PEINTNER
SAN LAURËNZ - Tel. 86 3 28

Stamperia

PRESEL

Bulsan

**Edizioni y depliants a culêures
D'uni sort de stampac!**

Ankershoffen

PILICES
DIRETAMENTE DALA FABRICH

ČIASA DALES PILICES ANKERSHOFFEN

39030 S. Laurènzh/Burnech

Tel. (0474) 21182-86364

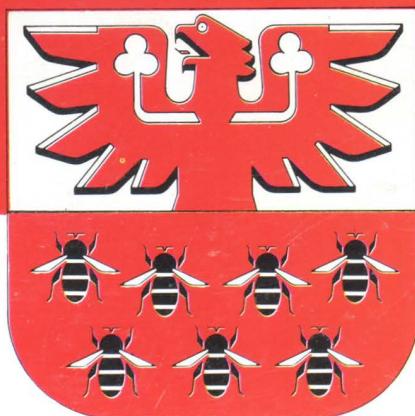
iogurt vigné dé !

Cohesive Boundary - Structure Bias

Por
t'ü sciodi
l'miù
post

**Cassa di Sparagn
dla Provinzia
da Balsan**

Vi a t'acunsié!